Grey Scale #13
DANES-PICTA.COM
Colour Chart #13
3/Color

AKADEMIA
OBRONY NARODOWEJ

Mgr Joanna MINKOWSKA

ZASTĘPCZA SŁUŻBA WOJSKOWA W SYSTEMIE OBRONNYM RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Rozprawa doktorska

Biblioteka Główna
Akademii Sztuki Wojennej
58027
09-058027-000-0

58027

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/3832
05-003832-003-0

WARSZAWA 1998

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO-OBRONNY

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Akademii Obrony Narodowej
Nr [illegible]58027

mgr Joanna MINKOWSKA

ZASTĘPCZA SŁUŻBA WOJSKOWA W SYSTEMIE OBRONNYM RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Rozprawa doktorska
Wykonano pod kierownictwem naukowym
płk. dr. hab. inż. Lecha GIERMAKOWSKIEGO

WARSZAWA 1998

SPIS TREŚCI

WSTĘP 4

Rozdział I

ZASTĘPCZA SŁUŻBA WOJSKOWA W PORZĄDKU INSTYTUCJONALNYM I MORALNYM PAŃSTWA

1. Istota i cele zastępczej służby na tle historycznego rozwoju służby wojskowej 9
2. Uzasadnienie powszechności obowiązku obrony RP 17
3. Organizacja zastępczej służby wojskowej w Polsce 21
   3.1. Tryb kierowania poborowych do zastępczej służby 22
   3.2. Obowiązki i uprawnienia pracodawców do poborowych odbywających zastępczą służbę 23
   3.3. Obowiązki i uprawnienia poborowych odbywających zastępczą służbę 27
   3.4. Właściwości organów w sprawach zastępczej służby 30
4. Wnioski 33

Rozdział II

ZASTĘPCZA SŁUŻBA W PAŃSTWACH EUROPEJSKICH

1. Zastępcza służba w ujęciu norm prawa międzynarodowego 35
2. Zasady funkcjonowania zastępczej służby w państwach europejskich 39

Rozdział III

ZASTĘPCZA SŁUŻBA WOJSKOWA W SYSTEMIE OBRONNYM RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

1. System obronny RP 48
2. Zasoby ludzkie w systemie obronnym państwa 58
3. Rola i znaczenie zastępczej służby w systemie obronnym RP 62
4. Wnioski 66

Rozdział IV

FUNKCJONOWANIE ZASTĘPCZEJ SŁUŻBY WOJSKOWEJ NA OBSZARZE BADANYCH WOJEWÓDZTW W LATACH 1993–1997

1. Obszar, cel i metody badań 69
2. Realizacja zadań przez organy właściwe w sprawach służby zastępczej 70
3. Pracodawcy i rodzaje prac wykonywanych przez poborowych odbywających zastępczą służbę 76
4. Charakterystyka poborowych skierowanych do służby zastępczej 77
5. Wnioski 79

Rozdział V

UWARUNKOWANIA ODMOWY SŁUŻBY WOJSKOWEJ I WYBORU ZASTĘPCZEJ SŁUŻBY W LATACH 1993–1997

1. Etyczne podstawy odmowy służby wojskowej 84
   1.1. Problem naruszenia normy „nie zabijaj" 85
   1.2. Dylemat sumienia między wolnością a prawem 89
   1.3. Kościół wobec służby wojskowej 94
2. Socjologiczne determinanty wyboru zastępczej służby wojskowej 99
   2.1. Oddziaływanie subkultur młodzieżowych 102
   2.2. Oddziaływanie organizacji pacyfistycznych 105
   2.3. Wpływ kościołów i związków wyznaniowych 106
   2.4. Wpływ tradycji rodzinnych i bezpośredniego otoczenia 111
3. Ekonomiczne motywy wyboru zastępczej służby wojskowej 113
   3.1. Równoważniki i świadczenia pieniężne poborowego odbywającego zastępczą służbę wojskową 113
   3.2. Osłona socjalna rodzin poborowego odbywającego zastępczą służbę wojskową 114
4. Wnioski 116

Rozdział VI

KIERUNKI DOSKONALENIA FUNKCJONOWANIA ZASTĘPCZEJ SŁUŻBY WOJSKOWEJ W POLSCE

1. Konieczność zmiany modelu funkcjonowania zastępczej służby wojskowej 118
2. Kodyfikacja przepisów w zakresie zastępczej służby wojskowej 120
3. Informatyzacja systemu obsługi zastępczej służby wojskowej 122

ZAKOŃCZENIE 130
Załączniki 133
Wykaz aktów prawnych 160
Bibliografia 162

W S T Ę P

Obrona Ojczyzny i służba wojskowa stanowią obowiązki umocowane w przepisach konstytucyjnych. Ich charakter i istota powodują, że są to obowiązki powszechne, obejmujące wszystkich obywateli Rzeczypospolitej Polskiej. Zakres tych obowiązków i zasady ich spełniania określają ustawy oraz inne przepisy prawa. Obowiązek obrony Ojczyzny należy też do obowiązków uznawanych za standardowe również w relacjach z prawami człowieka i podstawowymi wolnościami obywatelskimi. Oznacza to, że nikt bez uzasadnionej i słusznej przyczyny nie może być zwolniony z realizacji przedmiotowego obowiązku. Zatem służbę wojskową należałoby traktować z jednej strony jako obowiązek, a z drugiej jako niezbywalne prawo obywatela, wręcz jego przywilej.

Od roku 1988 ustawodawstwo polskie umożliwia także odbywanie służby wojskowej w formie niemilitarnej, jeżeli poborowy ze względów religijnych albo wyznawanych zasad moralnych odmawia pełnienia tej służby w tradycyjnej formie.

Aktualnie problematyka służby zastępczej (spełnianie obywatelskiej powinności bez broni) ma już wymiar konstytucyjny, bowiem w art.85, ust.3 Ustawy Zasadniczej z dnia 2 kwietnia 1997 r. zapisano, że „obywatel, któremu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na odbywanie służby wojskowej, może być obowiązany do służby zastępczej na zasadach określonych w ustawie".

Tymczasem wyniki poborów z ostatnich pięciu lat wskazują, że mimo wyraźnego wzrostu liczby poborowych rocznika podstawowego podlegających stawiennictwu do poboru, systematycznie maleje liczba uznanych za zdolnych do służby wojskowej. Coraz więcej udzielanych odroczeń, w połączeniu z prawną możliwością uniknięcia powołania do odbycia zasadniczej służby wojskowej (otrzymanie zastępczej służby wojskowej), prowadzi do uszczuplenia efektywnych zasobów, jakie mogą być wykorzystane do uzupełnienia sił zbrojnych.

Zmniejszająca się liczba poborowych przeznaczonych do zasadniczej służby wojskowej jest niepokojąca, zwłaszcza w aspekcie przewidywanego skrócenia do dwunastu miesięcy okresu odbywania zasadniczej służby wojskowej, bowiem wzrośnie zapotrzebowanie jednostek wojskowych na poborowych. Zatem, w świetle obowiązujących przepisów prawa utrzymanie stosownego poziomu zasilania sił zbrojnych poborowymi jest sprawą niezwykle złożoną. Z jednej bowiem strony, ustawa nakłada na obywateli określone obowiązki

oraz przewiduje tryb ich egzekwowania, włącznie z zastosowaniem środków przymusu, z drugiej zaś sankcjonuje uprzywilejowanie pewnych grup nie podlegających takim obowiązkom.

Przed nami więc, kolejny etap: wydanie nowych przepisów określających funkcjonowanie służby zastępczej, opartych na podstawach ustrojowych oraz standardach międzynarodowych. Tym bardziej, że obowiązujące przepisy, mimo wielokrotnej nowelizacji (ostatnia w 1992 r.) nie stwarzają w pełni warunków do sprawnego funkcjonowania służby zastępczej, a zawarte w nich rozwiązania tkwią zarówno korzeniami w starym systemie, jak i stanowią rezultat nowego spojrzenia na sprawy służby wojskowej, niejednokrotnie z pozycji pacyfistycznych.

Ponadto, w ostatnim czasie za odmowę służby wojskowej kilku poborowych zostało skazanych na karę pozbawienia wolności. Problem ten jest bodźcem do dalszej refleksji nad etycznymi i socjologicznymi aspektami odmowy służby wojskowej, z bronią w ręku. Szczególnie niepokojącym jest problem zapewnienia miejsc pracy dla poborowych zakwalifikowanych do zastępczej służby wojskowej. Niekorzystna, od kilku lat, sytuacja na rynku pracy oraz nie przystające do tego rynku prawno-organizacyjne rozwiązania w zakresie służby zastępczej powodują, że poborowi zakwalifikowani do tej służby przez długi okres czasu oczekują na jej odbycie, przez co znajdują się oni w swoistym stanie „zawieszenia" i nie mogą racjonalnie planować swojego życia, kariery zawodowej czy korzystania z innych praw obywatelskich[1]. Niezależnie od tego, taki stan zachęca niekiedy do składania wniosków o skierowanie do służby zastępczej przez osoby, które kierują się innymi przesłankami niż wolność sumienia, wyznania i słowa.

Z tych względów oraz z faktu nawiązania bliższej współpracy wojskowej między Polską a państwami Zachodniej Europy będącymi w strukturach NATO, w tym także w zakresie zastępczych form służby wojskowej, ***celem głównym*** *niniejszej rozprawy jest próba opracowania polskiego modelu zastępczej (cywilnej) służby wojskowej, opartego na podstawach ustrojowych i standardach międzynarodowych.*

Celami cząstkowymi są:

1) przeprowadzenie analizy porównawczej rozwiązań prawno-organizacyjnych dotyczących przyznawania, kierowania i odbywania służby zastępczej w Polsce z rozwiązaniami w państwach europejskich,
2) identyfikacja czynników i uwarunkowań determinujących organizację i sprawność funkcjonowania zastępczej służby wojskowej w latach 1993 – 1997, a także wybór tej służby przez poborowych,
3) ustalenie roli i znaczenia zastępczej służby wojskowej w systemie obronnym państwa,

---

[1]/ Stosownie do art. 46 ust. 3 ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP poborowych, którzy nie mogli być powołani do zasadniczej służby wojskowej z powodu złożenia wniosku o skierowanie do służby zastępczej, przenosi się do rezerwy w dniu 31 grudnia roku kalendarzowego, w którym ukończyli dwadzieścia osiem lat życia.

4) opracowanie koncepcji rozwiązań prawno-organizacyjnych determinujących sprawność funkcjonowania służby zastępczej i systemu obronnego państwa.

Natomiast ***problem badawczy*** wydaje się, że można sformułować następująco: *„w jakim stopniu istniejący model funkcjonowania zastępczej służby wojskowej spełnia zadania wynikające z powszechnego obowiązku obrony i jak należy go zmienić aby sprostać oczekiwaniom perspektywicznego modelu systemu obronnego RP, adekwatnego do istniejących rozwiązań w państwach europejskich, będących w strukturach NATO".*

Do rozwiązania tak sformułowanego problemu założono następujące ***hipotezy robocze:***

1) funkcjonujący model zastępczej służby wojskowej nie spełnia oczekiwań, w zakresie równości w spełnianiu przez poborowych powszechnego obowiązku obrony oraz nie sprzyja sprawnemu funkcjonowaniu systemu obronnego państwa ,zwłaszcza w nowych uwarunkowaniach społeczno-politycznych i militarnych. Powinny zatem dokonać się w nim zmiany o charakterze systemowym, pozwalające na powstanie takich rozwiązań prawno-organizacyjnych w służbie zastępczej, które zapewniałyby realizację powszechnego obowiązku obrony i sprawne funkcjonowanie systemu obronnego;
2) w ostatnich latach nastąpił zdecydowany spadek zainteresowania młodzieży problematyką obronną.

Sformułowany problem badawczy zamierzam rozwiązać przede wszystkim wykorzystując następujące ***metody badawcze:***

1) *metodę systemową - przedmiot badań rozpatrywany będzie jako system składający się z określonych podsystemów;*
2) *metodę empiryczną - analiza dokumentów źródłowych, ankieta i wywiad,*
3) *metodę teoretyczną - synteza, analogia, porównanie i uogólnienie – w celu* przetworzenia i powiązania w całość wyników dociekań na drodze analizy oraz do wypracowania koncepcji rozwiązania problemu badawczego, czyli uzyskania odpowiedzi na pytanie: ***jak być powinno ?***

W celu przyjęcia racjonalnego postępowania badawczego opracowano metodykę badań, monitorowaną w trakcie ich prowadzenia. Metodyka ta obejmuje trzy etapy badawcze :

* *etap pierwszy - <u>badania wstępne</u>*, w których zamierza się porównać polskie uregulowania ustawowe w zakresie zastępczej służby wojskowej z międzynarodowymi rozwiązaniami,
* *etap drugi - <u>badania zasadnicze</u>*, w których zamierza się określić rolę i znaczenie zastępczej służby wojskowej w systemie obronnym państwa oraz zidentyfikować czynniki determinujące wybór służby zastępczej, a także ilość poborowych, którzy ubiegali się o służbę zastępczą

i którym ją przyznano oraz ilość poborowych, których skierowano do odbycia tej służby w latach 1993 - 1997,

* *etap trzeci* - *badania końcowe*, w których zamierza się dokonać interpretacji wyników badań oraz przygotować koncepcję rozwiązań prawno-organizacyjnych stanowiących podstawę funkcjonowania nowego modelu służby zastępczej, dostosowanego do standardów państw europejskich ,będących w strukturach NATO.

Problemowy układ pracy wynika z postawionych celów oraz jej badawczego zakresu i stanowi sześć rozdziałów. Pierwszy z nich poświęcono problematyce zastępczej służbie wojskowej w porządku instytucjonalnym i moralnym państwa. Podejmując, w ramach tego rozdziału, próbę określenia istoty i celu zastępczej służby na tle historycznego rozwoju służby wojskowej ustalono podstawy uzasadniające jej istnienie oraz aktualną organizację i zasady funkcjonowania.

W rozdziale drugim przedstawiono normy prawa międzynarodowego, na bazie których funkcjonuje zastępcza służba wojskowa oraz zasady jej funkcjonowania w dziesięciu państwach europejskich. Zestawienie danych dotyczących liczby żołnierzy i poborowych służby zastępczej, czasu trwania zasadniczej służby wojskowej i zastępczej oraz współczynników określających stosunek liczby żołnierzy i poborowych do ogółu ludności w tych państwach i w Polsce stanowi podsumowanie tego rozdziału.

Rozdział trzeci poświęcono systemowi obronnemu Rzeczypospolitej Polskiej, koncentrując się na dwóch kwestiach: funkcjonowaniu systemu obronnego RP w ostatnich pięciu latach oraz roli i znaczeniu zasobów pracy oraz zastępczej służby wojskowej w tym systemie. Na zakończenie rozdziału sformułowano wnioski i uogólnienia.

W rozdziale czwartym przedstawiono wyniki przeprowadzonych badań nad organizacją i funkcjonowaniem zastępczej służby wojskowej w dziesięciu województwach południowej i południowo-wschodniej Polski, w latach 1993-1997 i sformułowano wnioski. Badania dotyczyły realizacji zadań przez organy właściwe w sprawach zastępczej służby wojskowej, rodzaju zakładów pracy i wykonywanych prac przez poborowych odbywających zastępczą służbę oraz potencjału intelektualnego i ilościowego poborowych zakwalifikowanych do tej służby .

W rozdziale piątym przedstawiono zidentyfikowane - *na podstawie badań empirycznych* - uwarunkowania odmowy służby wojskowej i wyboru zastępczej służby w latach 1993 - 1997. Są to trzy grupy, tj.: etyczne, socjologiczne i ekonomiczne, które w ramach tego rozdziału przedstawiono.

Rozdział szósty poświęcono kierunkom doskonalenia systemu funkcjonowania zastępczej służby wojskowej w Polsce, koncentrując się na dwóch kwestiach: kodyfikacji przepisów w zakresie służby zastępczej i informatyzacji systemu obsługi tej służby. W ramach tego rozdziału podjęto próbę przedstawienia projektu nowych prawno-organizacyjnych rozwiązań

w zakresie zastępczej służby wojskowej oraz projektu systemu informatycznego dla obsługi tej służby.

W podsumowaniu oceniono stopień realizacji celu rozprawy oraz sformułowano kierunek dalszych prawno-organizacyjnych rozwiązań w zakresie zastępczej służby wojskowej, które wydaje się, że będą kształtować współczesny model zastępczej służby, adekwatny do rozwiązań funkcjonujących w państwach europejskich, będących w strukturach NATO.

Inspiracją do podjęcia tej pracy była przede wszystkim duża liczba poborowych oczekujących - od kilku lat - na skierowanie do zastępczej służby wojskowej oraz liczne skargi i zażalenia poborowych na sprawność funkcjonowania aktualnego modelu służby zastępczej. Nie bez znaczenia miał tu fakt, że autorka zajmując się zawodowo służbą zastępczą [2] (od jej ustawowego wprowadzenia) miała możliwość poznać rozwiązania prawno-organizacyjne i praktyczne w zakresie służby zastępczej wielu państw europejskich, w których przebywała na konsultacjach.

Pracy tej, w sposób naturalny, towarzyszyły rozległe konsultacje i dyskusje, zarówno w środowisku naukowym, jak i praktyków realizujących zadania z zakresu zastępczej służby wojskowej. Szczególnie cenne były uwagi i opinie przekazane przez poborowych odbywających zastępczą służbę wojskową. Wprawdzie odpowiedzialność za przedstawiony tekst ponosi autorka, to jednak pośrednio wyniki prowadzonych konsultacji i dyskusji stanowią ważne składowe konstrukcji dysertacji.

W związku z tym autorka pragnie podziękować wszystkim których życzliwość umożliwiła jej opracowanie tej dysertacji. Przede wszystkim dziękuję pracownikom naukowym Rady Naukowej Wydziału Strategiczno-Obronnego Akademii Obrony Narodowej za umożliwienie podjęcia pracy, a Koleżankom i Kolegom z Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej oraz wojewódzkich urzędów pracy za okazaną pomoc i życzliwość.

Szczególne podziękowania składam mojemu promotorowi, Panu płk. dr. hab. inż. Lechowi Giermakowskiemu, za twórczą inspirację, cenne merytoryczne uwagi przekazywane podczas realizacji poszczególnych etapów badań oraz za okazywaną wyrozumiałość i cierpliwość podczas końcowego redagowania dysertacji.

Wyrażając, raz jeszcze, głęboką wdzięczność wszystkim wymienionym wyżej osobom, zdaję sobie sprawę, że za wszelkie słabości i niedociągnięcia tej pracy odpowiada wyłącznie autorka.

---

[2]/ Autorka jest zastępcą dyrektora Departamentu Spraw Obronnych Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej i koordynuje funkcjonowanie zastępczej służby wojskowej.

ROZDZIAŁ I

ZASTĘPCZA SŁUŻBA WOJSKOWA W PORZĄDKU INSTYTUCJONALNYM I MORALNYM PAŃSTWA

Zastępcza służba wojskowa jest instytucją obecną od najdawniejszych czasów. Początków jej szukać należy wśród feudalnej społeczności ludzkiej. Badania historyczne dowodzą, że już w czasach feudalnych suwerenni władcy, zmuszając ludność do wystawiania kontyngentów wojskowych zwalniali z tego obowiązku członków niektórych sekt religijnych [1].

Na przestrzeni wieków uległy zmianie formy zastępczej służby wojskowej, zawsze jednak teoretycy państwa i prawa przyznawali jej poczesne miejsce wśród instytucji konstytuujących organizm państwowy. Zagadnienia te oraz natury moralnej będą przedmiotem dalszych szczegółowych rozważań.

1. Istota i cele służby zastępczej na tle historycznego rozwoju służby wojskowej

Służba wojskowa jest instytucją obecną w dziejach świata od najdawniejszych czasów. Początków jej szukać należy wśród pierwszych zorganizowanych społeczności ludzkich. Badania historyków prowadzą do wniosku, że już „ najstarsze państwa świata posiadały dobrze zorganizowane armie, których siła zależna była od ilości żołnierzy, wyszkolenia, posiadanych środków walki, dobrej organizacji i zdolności dowódców”[2]. Na przestrzeni wieków uległy zmianie formy służby wojskowej, zawsze jednak teoretycy państwa i prawa przyznawali jej poczesne miejsce wśród najważniejszych instytucji, konstytuujących organizm państwowy. Obowiązek służby wojskowej ma uregulowany status prawny, a także znajduje uzasadnienia natury moralnej.

Wzmianki z okresu starożytności mówią o istnieniu w ówczesnych społeczeństwach stanu wojowników. Tak było na przykład w starożytnym Egipcie, gdzie przynależność do tego stanu niosła ze sobą liczne zaszczyty i przywileje. W wielu państwach i państewkach tamtych czasów w broń wyposażeni byli

---

[1]/ Por. Coste R.: Pacyfizm, [w:] „ Concilium” Nr 1-10, Kraków 1965, s. 401.
[2]/ Por. Zieliński J.: Pochodzenie i istota wojen i wojska. Uniwersytet Łódzki 1985, s.33.

wolni obywatele ponieważ, jak pisał już Arystoteles „siła zbrojna potrzebna jest wspólnocie państwowej zarówno dla utrzymania swej władzy wewnątrz na wypadek nieposłuszeństwa, jak i ze względu na próby napaści z zewnątrz”[3]. Tak zorganizowane siły zbrojne nazywano milicją. Ciekawym przypadkiem na starożytnej mapie politycznej była Sparta. Służba wojskowa w tym państwie była podstawowym zajęciem mężczyzn. Trwała ona od dwudziestego do sześćdziesiątego roku życia. System wychowania był tam tak pomyślany, aby z każdego Spartanina uczynić dobrego żołnierza. W Atenach obowiązkiem służby wojskowej objęci byli wolni obywatele, podobnie było w Rzymie[4]. Z czasem jednak następowała ewolucja w kierunku armii zawodowej. okres wczesnofeudalny przyniósł tak zwane pospolite ruszenie chłopów. Stawali oni na wezwanie panów feudalnych w zależności od ich potrzeb militarnych. Tak formowane wojsko było słabo przygotowane do skutecznego udziału w walkach[5]. Od początków wieku XV pojawiają się więc wojska zaciężne, czyli dobrze zorganizowane i wyszkolone oddziały, traktujące służbę wojskową przede wszystkim jako opłacalny zawód. Pełniący tę służbę żołnierze byli lojalni wobec tego, kto im płacił, zaciągali się więc do służby niezależnie od celów i moralnej słuszności podejmowanych wypraw wojennych[6]. Jak zauważa J. Wiatr armia najemna lub zaciężna, dobrze harmonizowała z systemem feudalnym, podobnie jak pospolite ruszenie szlachty.[7]

Wiek XVIII przyniósł stopniowe pojawianie się armii stałych, opartych na werbunku przymusowym dla niższych warstw społecznych. Dzięki temu stosunkowo szybko można było powiększać liczbę żołnierzy. Los służących w takiej armii był ciężki, na przykład w Rosji i Prusach służba wojskowa była dożywotnia[8].

Wiek XIX zapoczątkował wprowadzanie powszechnego obowiązku służby wojskowej. „Rewolucja Francuska dopuściła do głosu w rządzeniu państwem i zarazem powołała do broni cały naród”[9]. Hasła obywatelskie, propagowane przez rewolucjonistów sprawiły zmianę nastawienia ludności do służby wojskowej. Stała się ona sposobem aktywnego uczestnictwa w życiu społeczności państwowej. Powszechny obowiązek służby wojskowej stał się podstawą uzupełniania stanu osobowego sił zbrojnych. Na przełomie XIX i XX wieku francuskie siły zbrojne miały już charakter regularnej, masowej armii. Obowiązek służby wojskowej był tam tak surowo przestrzegany, że w pierwszej linii walczyli nawet księża[10]. Podobnie obowiązkowa służba wojskowa wprowadzona została we Włoszech i w Niemczech. Po I wojnie światowej na mocy Traktatu Wersalskiego Niemcy otrzymały zakaz posiadania silnej i dobrze wyszkolonej armii, a co za tym idzie, nie mogły także przeprowadzać

---

[3]/ Arystoteles: Polityka, Warszawa 1964, s. 304.
[4]/ Por.Sikorski J.: Zarys historii wojskowości powszechnej do końca XIX wieku, Warszawa 1972, ss. 34-73.
[5]/ Ibid. s.150.
[6]/ Por.Ratajczyk L.: Historia wojskowości, Warszawa 1980, s. 46.
[7]/ Por.Wiatr J.: Armia i społeczeństwo, Warszawa 1960,s. 37.
[8]/ Por.Ratajczyk L.: op.cit., s. 53.
[9]/ Krzyżanowski, Chrześcijańska moralność polityczna. Warszawa-Kraków 1948, s. 211.
[10]/ Ibid. s. 175.

powszechnego poboru do wojska. Ustawa o powszechnym obowiązku służby wojskowej została jednak w Niemczech wprowadzona ponownie w 1935 roku. Siły zbrojne Wielkie Brytanii i Stanów Zjednoczonych zachowały dobrowolność we wstępowaniu do wojska. Sytuacja ogólnoświatowa, zwłaszcza wybuch wojny w 1939 roku, spowodowała jednak przeprowadzenie powszechnego poboru również w tych krajach. W Wielkiej Brytanii stało się to w marcu 1939 r., a w Stanach Zjednoczonych we wrześniu 1940.[11] Z założenia były to decyzje tymczasowe, spowodowane włączeniem się tych państw do walki z Niemcami. Po zakończeniu działań wojennych w armii amerykańskiej nastąpiła redukcja stanu osobowego, ale jednocześnie nasiliła się propaganda ze strony kół wojskowych i przemysłu zbrojeniowego na rzecz wprowadzenia stałej zasady powszechnego szkolenia wojskowego. Tłumaczono to zagrożeniem ze strony komunizmu, ale w rzeczywistości kompleks wojskowo-przemysłowy dążył do zdobywania rządowych zamówień na uzbrojenie, a co za tym idzie do zarabiania coraz większych pieniędzy. F.J. Cook stwierdził, iż „kampania na rzecz powszechnego szkolenia wojskowego oznacza drastyczne zerwanie ze wszystkimi tradycjami amerykańskimi, ze wszystkimi demokratycznymi ideałami [12].

W 1948 roku Kongres uchwalił ustawę o powszechnym obowiązku wojskowym. Początkowo miała ona obowiązywać przez dwa lata. Kryzys berliński i wybuch konfliktu koreańskiego przyczyniły się do przyjęcia w roku 1950 ustawy o stałym poborze powszechnym. Dopiero w 1975 roku wskutek kontrowersji, wywołanych wojną wietnamską uznano, że żaden obywatel USA nie może być powołany do wojska wbrew swej woli. Wprowadzono zasadę przyjmowania ochotników. Biura rekrutacyjne działają we wszystkich większych miastach, można nawet zgłaszać się telefonicznie. System ochotniczy jest dość kosztowny, ale pozwala zapobiegać konfliktom, gdyż do służby zgłaszają się ci, którzy rzeczywiście chcą być w wojsku. Służba w armii amerykańskiej trwa trzy lata [13]. Brytyjskie siły zbrojne tradycyjnie opierają się na zaciągu ochotniczym. Do służby wstępować mogą nie tylko mężczyźni, ale również kobiety [14]. Do wojska zgłaszać się mogą ochotnicy w wieku od szesnastu do dwudziestu czterech lat. Rekrutacja przypomina kampanie reklamowe, gdyż wojsko stara się zaprezentować atrakcyjne warunki kontraktu. Ogłoszenia zamieszczane są w prasie i telewizji, odbywają się także specjalne prezentacje na terenie szkół [15].

W pozostałych znaczących krajach europejskich obowiązek służby wojskowej także w dobie obecnej utrzymał swój powszechny charakter. W armii niemieckiej służyć powinni wszyscy mężczyźni wieku od osiemnastu do czterdziestu pięciu lat, będący obywatelami RFN. Służba zasadnicza trwa

---

[11]/ Por. Ratajczyk L.: op. cit.,s. 219.
[12]/ Cook F.J., Dzagannatha. Państwo wojny, Warszawa 1972, s.50
[13]/ Por. Czachorowski L., W siłach zbrojnych USA. Rozmowa z J..Gardewinem, „Żołnierz Polski" Nr 44-45 z 1990 , s. 5
[14]/ Por. Maciejewski R. , Stefański J. Armia Brytyjska, „ Żołnierz Polski" 25-26" Nr 13 z 1991, s. 5.
[15]/ Por. Czachorowski L. Wojsko to także dom i rodzina. Rozmowa z T.Harrisem, „ Żołnierz Polski" Nr 27-28 z 1991, s. 18.

dwanaście miesięcy i podlegają jej poborowi, którzy nie ukończyli lat dwudziestu ośmiu, a w wyjątkowych przypadkach trzydziestu dwóch. Ponadto w Niemczech istnieje także służba ochotnicza, obejmująca służbę okresową i zawodową [16]. We Włoszech obowiązkowi służby wojskowej podlegają wszyscy mężczyźni w wieku od osiemnastu do czterdziestu pięciu lat. Czas trwania służby we wszystkich rodzajach sił zbrojnych Włoch wynosi dwanaście miesięcy[17]. Najdłuższą tradycję powszechnego obowiązku wojskowego ma Francja. Obecnie do służby wojskowej powoływani są tam mężczyźni od siedemnastego roku życia, a rozpoczynają jej odbywanie po osiągnięciu lat osiemnastu. W 1991 roku czas trwania tej służby wynosił dwanaście miesięcy, ale planowano skrócenie go do dziesięciu miesięcy. We Francji funkcjonuje również dwuletnia służba ochotnicza, do której poborowi zgłaszają się przed powołaniem do wojska lub już w trakcie pełnienia służby zasadniczej[18].

Jeśli chodzi o ewolucję sił zbrojnych Polski, to przebiegała ona podobnie jak w innych krajach europejskich. Jako rzecz ważną należy jednak podkreślić, że już Konstytucja 3 Maja 1791 roku nakładała obowiązek obrony na wszystkich obywateli. Jak mówi M. Tarczyński „ zmieniała więc stanowy obowiązek obrony na obowiązek powszechny, czyli narodowy"[19]. Obecne regulacje prawne, dotyczące obowiązku służby wojskowej w Polsce zawiera ostatni paragraf niniejszego rozdziału pracy.

Wiek dwudziesty wraz z wszystkimi swymi przemianami przyniósł z jednej strony powszechność obowiązku wojskowego we wszystkich niemal krajach, a jednocześnie zauważalne są tendencje daleko idącego uzawodowienia armii. Pobór powszechny w tej sytuacji jest nakierowany raczej na przygotowanie szerokich rzesz ludności do sprawnego działania pod okiem zawodowców. Jak zauważa B. Chocha „ obrona kraju we współczesnych warunkach zdecydowanie przerasta możliwości samych tylko sił zbrojnych, nawet najlepiej wyszkolonych i wyposażonych"[20].

Na tle przedstawionej ewolucji form służby wojskowej można doprecyzować definicję tej instytucji i cele, jakie są przed nią stawione współcześnie.

Terminem *„służba wojskowa"* określa się odbywanie przeszkolenia w jednostce wojskowej, spełnianie funkcji żołnierza na mocy powszechnego lub szczególnego obowiązku wojskowego"[21]. W języku potocznym wojsko to „ *pewna masa ludzi, którą państwo uzbroiło dla swojej obrony*" [22]. Wojsko jest instytucją hierarchiczną. Służba w nim opiera się na jednoznacznie sprecyzowanych normach zachowania, które mają na celu wykształcenie pożądanych nawyków żołnierskich, na przykład bezwzględnego posłuszeństwa

---

[16]/ Por. Stefański J. Armia Niemiecka, „ Żołnierz Polski" 27-28/1991/s.18

[17]/ Por. Stefański J., Maciejewski ,Siły zbrojne Republiki Włoskiej, „ Żołnierz Polski" Nr 49-50/1991/, s.24

[18]/ Por. Czachorowski L.: Francuzi cenią swoją armię. Rozmowa z B.Aussedatem, , [w:] „ Żołnierz Polski" Nr 5 z 1991r., s. 5.

[19]/ Tarczyński M.: Od stanowego do narodowego obowiązku obrony ojczyzny, [w:] „Żołnierz Polski" Nr 18 z 1991r., s. 15.

[20]/ Chocha, B.: Obrona terytorium kraju, Warszawa 1974, s. 243.

[21]/ Mała Encyklopedia Wojskowa, t.3, Warszawa 1971, s. 165.

[22]/ Znamierowski Cz., Szkoła prawa. Rozważania o państwie, Warszawa 1988, s. 198.

i ścisłego wykonywania rozkazów [23]. Do służby w wojsku wstępują często ludzie, którzy decydują się na zawód żołnierza. Są oni ochotnikami, mają zamiłowanie do służby, wstępują doń bez przymusu. Dociekania niniejsze nie będą dotyczyć tej kategorii wojskowych. Przedmiotem refleksji będzie obowiązek odbycia zasadniczej służby wojskowej, do której poborowi z chwilą ukończenia odpowiedniego wieku powoływani są bez względu na swą wolę [24]. W demokracji obowiązek służby wojskowej uznawany jest za powszechną powinność wszystkich obywateli, co najmniej mężczyzn, a w nadzwyczajnych okolicznościach również kobiet. „ Wojsko z poboru jest wojskiem obywatelskim, bo składa się z obywateli, którzy na ogół ze zrozumieniem rzeczy spełniają swą powinność względem kraju. Wojsko to jest przede wszystkim i niemal wyłącznie narzędziem obrony zewnętrznej"[25]. Tak więc pierwszym i najważniejszym zadaniem służby wojskowej jest przygotowanie obywateli na ewentualną konieczność obrony granic państwa. Na ten priorytet szkolenia wojskowego zwracał już uwagę starożytny myśliciel Arystoteles. Mówi on, iż „o zaprawianie się w sztuce wojennej należy dbać nie dlatego, by ujarzmić tych, którzy na taki los nie zasłużyli, ale w tym celu, aby po pierwsze uchronić się przed ujarzmieniem przez innych" [26].

W konstytucjach wielu państw wojsko jest uznawane za zasadniczy element porządku konstytucyjnego [27]. Oznacza to, że oprócz ochrony zewnętrznej posiada ono ważną rolę do spełnienia wewnątrz organizmu państwowego. Wraz z rozwojem liberalizmu i demokracji, a jednocześnie wzrostem uzawodowienia armii, pojawił się problem kontroli społecznej nad wojskiem. Na przykład w Stanach Zjednoczonych przełomu XVIII i XIX wieku toczył się spór o sens istnienia stałej armii. Widziano w niej bowiem poważne zagrożenie swobód demokratycznych. Przestrzegano, iż wojsko jest tą siłą, która może starać się sięgać po władzę zawsze, ilekroć sytuacja polityczna będzie niekorzystna dla kadry dowódczej [28]. Silna armia ma tendencje do ingerowania w politykę państwa i wywierania nacisku na władze cywilne. Częstokroć w historii wojskowi organizowali zamachy stanu, zarówno krwawe jak i bezkrwawe, wikłali swe kraje w długie i wyczerpujące wojny domowe i zaprowadzali rządy dyktatorskie. Najczęściej jednak wywierali presję przez jednoznacznie wyrażaną dezaprobatę dla poczynań władz cywilnych [29]. Zasadniczo więc w sprawach wewnętrznych wojsko powinno być, jak mówi Cz .Znamierowski „ wielką niemą"[30].

We współczesnym świecie armia i służba w niej zyskały jeszcze jeden, nieznany wcześniej wymiar. Powstanie Organizacji Narodów Zjednoczonych ujawniło potrzebę powołania dla jej skuteczności również międzynarodowych sił zbrojnych, złożonych z kontyngentów państw-członków ONZ. Siły te pełnią misje

---

[23]/ Por. Szewczyk J.: Wojsko jako zbiorowość społeczna, [w:] Wojsko w systemie politycznym państwa. Praca zbiorowa Warszawa 1980, część I, s. 35.
[24]/ Ibid. s. 129.
[25]/ Znamierowski Cz.: op. cit., s. 203.
[26]/ Arystoteles, op. cit., s. 324.
[27]/ Por. Ossowska M.: Normy moralne. Próba systematyzacji, Warszawa 1987, s. 21.
[28]/ Por. Wiatr J. op. cit., s.46.
[29]/ Por. Michalczak, Wojsko w systemach politycznych rozwiniętych państw kapitalistycznych, Warszawa 1993, s.73.
[30]/ Znamierowski Cz.: op. cit., s. 203.

pokojowe w miejscach szczególnie groźnych konfliktów, zarówno wewnętrznych, jak i regionalnych. Zadaniem wojsk ONZ nie jest rozstrzyganie konfliktów, bądź stawanie po jednej z walczących stron. Dlatego też ewentualne użycie broni zasadniczo ograniczone jest do samoobrony [31].

Żołnierze pełniący służbę w czasie pokoju wykorzystywani są ze sprzętem i doświadczeniem do różnorodnych akcji ratowniczych w czasie klęsk żywiołowych. Często także wykonują prace w dziedzinie infrastruktury: budowy dróg, mostów, przepraw itp.[32]. Mówi się także o wychowawczej roli służby wojskowej [33]. Służy to podkreśleniu, iż młody człowiek trafiając z poboru do jednostki wojskowej ma za zadanie nie tylko wyrobić w sobie przychylny stosunek do broni"[34]. Może zdobyć nowe umiejętności, a także wyuczyć się zawodu, co może być pomocne po powrocie „ do cywila". Przez długie lata realnego socjalizmu w Polsce funkcja wychowawcza wojska zdominowana była indoktrynacją polityczną. Wychowanie nakierowane było na wpojenie przekonania o wyższości socjalizmu nad kapitalizmem [35].

Uznanie przez Polskę rezolucji nr 46 Komisji Praw Człowieka ONZ z dnia 17 lipca 1987 r. w sprawie respektowania sprzeciwu sumienia obywateli przy odmowie służby wojskowej było pierwszym krokiem do wprowadzenia zastępczej służby wojskowej – w pierwotnym kształcie dalekiej od rozwiązań w państwach europejskich.

Rodowód zastępczej służby wojskowej wywodzi się z okresu feudalnego. Wzmianki z tego okresu mówią, że suwerenni władcy zwalniali z obowiązku wystawiania kontyngentów wojskowych swoich poddanych – członków niektórych sekt religijnych. Oczywiście tych, które doktrynalnie sprzeciwiły się naruszania zakazu zabijania [36]. Zwolnienia takie uzyskiwali na przykład menonici w Holandii i Prusach – od XVI wieku. We Francji, wkrótce po wprowadzeniu na mocy dekretów Rewolucji 1789 roku powszechnego obowiązku wojskowego, możliwość odbycia służby zastępczej w szpitalach wojskowych uzyskali . W Rosji od 1875 roku menonici odbywali służbę zastępczą przy wyrębie lasów [37]. Przekonania religijne legły także u podstaw uzyskania przez kwakrów zwolnień ze służby wojskowej w Niemczech – 1868 r. i w Kanadzie – 1881 r. [38] Rozwiązania powyższe były jednak oparte na uwzględnianiu wymogów tylko kilku, nielicznych zresztą sekt religijnych.

Od początków wieku dwudziestego powstawać zaczęły ustawy parlamentarne, na mocy których możliwe stało się uzyskiwanie służby zastępczej

---

[31]/ O pokojowym wykorzystaniu międzynarodowych sił zbrojnych mówi m.in. L. Zapałowski [w:] Operacje pokojowe ONZ, Kraków 1989.

[32]/ Por. Chocha B.: op. cit., s. 261.

[33]/ Por. Zieliński J.: op.cit., , s. 168.

[34]/ Stocki R.: Zaszczytny obowiązek , Warszawa 1991, s. 49.

[35]/ Por. Staciwa Cz. , Wojtyłowicz M.: Zasadnicza służba wojskowa – ważne ogniwo edukacji politycznej młodzieży, Warszawa 1987.

[36]/ Por. Coste R.: op. cit., s. 302.

[37]/ Por. Grzegorczyk A.: Działania pokojowe a postawy etyczne, [w:] „ Studia Philosophiae Christianae" Nr 1 z 1989 r.

[38]/ Por. Nalaskowski K.: Służba zastępcza nie może być traktowana w kategoriach swoistych represji, [w:] „Polska Zbrojna" Nr 19 z 1997 r., s. 5.

przez ludzi nie związanych z określonymi sektami, a którym sumienie nie pozwalało noszenia broni. Najwcześniej ustawy te zaczęły funkcjonować w krajach protestanckich, tj. w: Szwecji –1902 r., Australii – 1916 r., Kanadzie i Danii - 1917 r., Norwegii – 1922 r., Holandii – 1923 r. [39]. Charakterystyczne jest, że prawa takie wprowadzono też w krajach, gdzie obowiązek służby wojskowej nie był powszechny, ale obejmował tylko wybrane grupy ludności. Na mocy tych regulacji w czasie pierwszej wojny światowej m.in. angielscy „conscientious objectors" wcieleni byli do służb pomocniczych i pracowali na przykład jako sanitariusze [40].

Współcześnie w większości państw demokratycznych parlamenty przyjęły ustawy, wprowadzające służbę zastępczą dla tych, którzy kierując się głosem sumienia odmawiają noszenia broni. Praktyczne rozwiązania poszczególnych krajów różnią się między sobą, ale generalne zasady funkcjonowania zastępczej służby wojskowej są podobne.

Służba zastępcza charakteryzuje się przede wszystkim brakiem kontaktu z bronią, a przynajmniej jej nie używania. Istotna jest również służba za niewielkie pieniądze, poborowi wykonują zadania, których niechętnie podejmują się inni obywatele. We wszystkich krajach, w których istnieje powszechny obowiązek służby wojskowej karani są ci poborowi, którzy odmawiają spełnienia go czy to w formie służby zasadniczej, czy też służby zastępczej. Prawo umożliwia wybór rodzaju służby, ale nie dopuszcza całkowitego zwolnienia z obowiązku.

Tak znaczące zaistnienie ustawowych możliwości zamiany zasadniczej służby wojskowej na inną, nie militarną jej formę, związane jest z widocznym szczególnie współcześnie rozwojem koncepcji praw człowieka. Również na tym gruncie dochodzi do głosu podmiotowość jednostki w społeczeństwie. Pakty i konwencje praw człowieka, uznane przez społeczność międzynarodową, nie formułują jednak explicite prawa do służby zastępczej. Gwarantują natomiast prawo do wolności myśli, sumienia i przekonań.

Zatem respektowanie obiekcji sumienia wobec służby wojskowej i umożliwienie odbycia jej w innej formie jest wyrazem dobrej woli ustawodawców poszczególnych państw, gdyż żaden akt międzynarodowy do tego nie obliguje.

Niemniej jednak należy odnotować rezolucję nr 46 z 1987 roku, podjętą przez Komisję Praw Człowieka ONZ, apelującą do państw członkowskich o respektowanie „sprzeciwu sumienia" obywateli przy „odmowie służby wojskowej". Jednocześnie rezolucja zaleca, aby w prawodawstwie krajowym zagwarantowane zostały następujące zasady proceduralne:

1) dostęp obywateli do informacji na temat zwolnień ze służby wojskowej,
2) postępowanie powinno zostać zakończone przed ewentualnym wcieleniem wnioskodawcy do wojska,
3) zasady proceduralne powinny zapewnić zainteresowanemu poszanowanie jego praw,

---

[39]/ Por. Nalaskowski K.: Służba zastępcza... op. cit., s.163.
[40]/ Por. Krzyżanowski A.: Chrześcijańska moralność polityczna, Warszawa 1993 r., s.175.

4) od decyzji organu I instancji powinno bezwzględnie przysługiwać odwołanie do organu II instancji,
5) organ odwoławczy nie powinien pozostawać w strukturze organów wojskowych,
6) prawo do wniesienia wniosku o zezwolenie powinno przysługiwać także podczas odbywania służby wojskowej.

Ponadto rezolucja zaleca aby służba zastępcza była w zasadzie cywilna i powinna polegać na pracy wykonywanej w interesie społecznym, np. w szpitalnictwie, w służbach socjalnych, w służbach pomocy technicznej dla krajów rozwijających się [41].

Do tych standardów zostało w dużej mierze dostosowane, w 1988 roku ustawodawstwo polskie. Do tego czasu nasze ustawodawstwo nie przewidywało możliwości odmowy przez poborowego odbycia służby wojskowej z motywacji religijnych lub moralnych. Faktem jest, że w okresie tym funkcjonowała zastępcza służba poborowych, jednak przy kierowaniu poborowych do jej odbycia nie uwzględniano powyższej motywacji [42].

Potrzeba uwzględniania w naszym ustawodawstwie obronnym przyjętych i respektowanych przez Polskę umów i konwencji międzynarodowych, a w szczególności zaleceń powyższej rezolucji, legła u podstaw wprowadzenia, *wzorem innych państw europejskich,* ustawowej możliwości odbywania służby zastępczej, jako całkowicie nowej, pozamilitarnej formy spełniania obowiązku wobec państwa. Została ona wprowadzona – od 1 września 1988 – ustawą z dnia 13 lipca 1988 r. stanowiącą nowelę do ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony PRL[43]. Kolejne zmiany przyniosła ustawa z dnia 23 *października 1991 r.*[44], również nowelizująca przepisy ww ustawy z 1967 r. W wykonaniu dyspozycji ustawowych Rada Ministrów wydała rozporządzenie z dnia 3 listopada 1992 r. w sprawie służby zastępczej, które obowiązuje do chwili obecnej [45].

Aktualnie problematyka służby zastępczej ma już wymiar konstytucyjny, bowiem w *art. 85 ust.3 Ustawy Zasadniczej z dnia 2 kwietnia 1997 r* . zapisano, „ że obywatel, któremu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwolą na odbywanie służby wojskowej, może być obowiązany do służby zastępczej na zasadach określonych w ustawie”[46].

---

[41]/ Por. Trojanowski G.: Zmiany w ustawie o powszechnym obowiązku PRL, [w:] „Żołnierz Polski” Nr 32 z 1988 r.
[42]/ Por. Dz. U. z 1979 r. Nr 15, poz. 97
[43]/ Por. Dz. U. z 1988 r. Nr 24, poz. 171
[44]/ Por. Dz. U. z 1992 r. Nr 85, poz. 429
[45]/ Por. Dz. U. z 1992 r. Nr 85, poz. 429
[46]/ Por. Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483

2. Uzasadnienie powszechności obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej

Jak wykazał przedstawiony powyżej zarys ewolucji form służby wojskowej, współcześnie dominuje zasada powszechnego poboru , która obejmuje także zastępczą służbę wojskową. W poszukiwaniu podstaw przyjęcia i akceptacji takiego rozwiązania za punkt wyjścia uznać trzeba aksjomat o społecznej naturze człowieka. W refleksji filozoficznej podkreśla się bowiem dążenie człowieka do tworzenia wspólnotowych form egzystencji gdyż jest on ze swej natury istotą społeczną. Myśl tę wprowadził już Arystoteles [47] i choć rozwijana ona była przez całe wieki, jej słuszność potwierdziła sama praktyka: tworzenie się rodzin, grup rodowych, plemion, a wreszcie organizmów państwowych. Jak zauważa J. Piwowarczyk życie społeczne jest koniecznością, a nie „ skutkiem wyboru woli człowieka"[48]. Osoba ludzka potrzebuje obecności innych, aby móc przede wszystkim w pełni zrealizować swoje osobiste powołanie. Nikt nie jest wszak samowystarczalny i nie jest w stanie o własnych siłach zapewnić sobie tego wszystkiego, co niezbędne dla integralnego rozwoju osobowości. Środowisko społeczne nie tylko stwarza po temu odpowiednie warunki, ale daje także poczucie sensu życia i bezpieczeństwa. Właściwe funkcjonowanie zbiorowości społecznej wymaga zgody co do hierarchii celów, jak i środków służących ich osiągnięciu „ Każda zorganizowana ludzka społeczność może / .../ tylko wtedy wypełnić swoje zadania, jeśli ludzie złączeni podziałem pracy współdziałają w odpowiednim wykonaniu zadań"[49].

Życie we wspólnocie daje więc jednostce wiele przywilejów i otwiera przed nią nowe możliwości kształtowania swojej własnej egzystencji. Ale korzystając z szerokiej sfery przywilejów jednostka jest zarazem moralnie zobligowana do partycypacji w tworzeniu i sprawnym funkcjonowaniu organizmu społecznego. Jak zauważa J. Majka „ przynależność osoby do społeczeństwa jest uczestnictwem i zobowiązaniem"[50]. Wynika stąd potrzeba świadczeń jednostki na rzecz ogółu. W ich zakres wchodzi na przykład obowiązek płacenia podatków oraz różne formy służby, polegającej najogólniej rzecz ujmując na znalezieniu swego miejsca w strukturze społeczeństwa i przyczynianiu się poprzez swoją pracę do jego pomyślności. Szczególną odmianą tej służby jest obowiązek służby wojskowej. Wynika on właśnie ze zobowiązań, jakie niosą ze sobą relacje jednostka-społeczeństwo. Papież Jan XXIII wyraził tę zależność w stwierdzeniu że „właściwie ułożone współżycie ludzi wymaga, aby w równej mierze uznawali oni wzajemnie swe prawa i wypełniali swe obowiązki [51]. Konieczne jest tu ustanowienie prawa, uwzględniającego owe wzajemne relacje między jednostką

---

[47]/ Por. Leśniak K.: Arystoteles , Warszawa 1989, s. 80.
[48]/ Por. Piwowarczyk J.: Katolicka etyka społeczna, Londyn 1960, s. 50.
[49]/ Por. Klose A.: Katolicka nauka społeczna, Warszawa 1985, s. 11.
[50]/ Por. Majka J.: Filozofia społeczna, Wrocław 1982, s. 154.
[51]/ Por. Jan XXIII, Encyklika „ Pacem in terris" tekst polski [w:] Dokumenty nauki społecznej Kościoła, cz. I, Rzym - Lublin 1987, ss. 269-303.

a społeczeństwem i pomiędzy poszczególnymi jednostkami. Prawo pozytywne leży bowiem u podstaw zorganizowanego życia państwowego. Normy prawne są konieczne dla zapewnienia trwałości społeczności państwowej. Stąd też obowiązki społeczne, w tym także obowiązek służby wojskowej, mają swoje regulacje prawne w ustawodawstwie państwowym i domagają się respektowania przez wszystkie podmioty życia społecznego. Jak mówi J. Krucina „ odrzucając życie społeczne człowiek zaciąga dług wobec społeczności, staje się dłużnikiem, gdyż odmawia on innym tych właśnie usług, bez których prawidłowe urządzenie życia zbiorowego staje się utrudnione"[52].

Z uznaniem społecznej natury człowieka jako oczywistego imperatywu wiąże się w katolickiej nauce społecznej pojęcie dobra wspólnego państwa. Za vaticanum II możemy powiedzieć, iż „ dobro wspólne to suma warunków życia społecznego, jakie bądź zrzeszeniom bądź poszczególnym członkom społeczności pozwalają osiągnąć pełniej i łatwiej własną doskonałość"[53]. Dobro wspólne jest celem i racją formalną społeczności. Mówiąc o celu mamy na myśli pewien idealny stan, ku któremu zmierza społeczność. Władza i instytucje życia społecznego mają za zadanie wspomagać osoby w dążeniu do tego stanu, stąd też są one środkami do celu, a nie samym dobrem wspólnym. Każdy z członków społeczności ma swoje funkcje i zadania do spełnienia, jest podmiotem uprawnień i obowiązków. Jak mówi J. Majka „dobro wspólne jako doskonałość osobowa członków społeczeństwa polega na takim stopniu uczestnictwa w dobru każdego z nich, ażeby mógł osiągać swe ludzkie cele i zarazem wypełniać swe zadania społeczne jak najlepiej [54]. Podział funkcji w społeczeństwie wynika z rozumienia dobra wspólnego właśnie jako racji formalnej społeczności. Jest bowiem dobro wspólne także „ procesem, w wyniku którego cała społeczność oraz poszczególni jej członkowie osiągają stan doskonałości, pożądany zarówno dla całości, jak i dla poszczególnych osób ludzkich"[55].Dobro wspólne zakłada taką organizację, która służy rozwojowi osoby z jednej strony, a z drugiej umożliwia współpracę dla realizacji celów społeczności Dlatego też możemy powiedzieć, że „dobro wspólne państwa wyraża się w zabezpieczeniu pokoju, stwarzaniu klimatu wolności i czuwania nad przestrzeganiem zasad sprawiedliwości"[56]. Dobro wspólne jest więc czynnikiem jednoczącym daną całość, stanowi element wspólnototwórczy. Jest zarazem podstawą powinności dla jednostki w społeczeństwie, gdyż rodzi zobowiązania.

Katolicka nauka społeczna wskazuje na prymat dobra wspólnego przed egoistycznym interesem jednostki. W zadaniach, jakie nakładane są na jednostkę w imię dobra wspólnego mieści się właściwy jej zakres wolności, w którym następuje sprzężenie jej praw i obowiązków [57]. Chociaż możliwe jest zaistnienie konfliktu między dobrem wspólnym, a dobrem jednostki, to jednak z samej swej istoty

---

[52]/ Por. Krucina J.: Dobro wspólne. Teoria i jej zastosowanie, Wrocław1972, s. 89.
[53]/ Sobór Watykański II, Konstytucja Duszpasterska o Kościele w Świecie Współczesnym „ Gaudium et spes" Nr 26, [w:] Dokumenty ... op. cit., ss. 313-378.
[54]/ Por. Majka J.: op. cit., s. 165
[55]/ Ibid. s. 360.
[56]/ Ibid. s. 290.
[57]/ Por. Krucina J.: op., cit., s. 148.

„dobro wspólne wprowadza harmonię między interesami indywidualnymi każdego i interesem wspólnym wszystkich. Zakłada ono, w imieniu wspólnoty, prawnie uzasadnione obowiązki swoich członków /.../ . W imię dobra wyższego wspólnoty każdy z tych, którzy w niej uczestniczą, umiejąc ochraniać własną osobowość, akceptuje niezbędne poświęcenia indywidualnego celu dla realizacji dobra ogólnego"[58]. Analiza treści dobra wspólnego upoważnia do stwierdzenia, że poświęcenie się dla realizacji tegoż przyczynia się jednocześnie do osiągania swego własnego dobra. Wynika stąd obowiązek troski o dobro wspólne i w razie potrzeby również jego obrony, nawet za cenę własnego życia. Sobór Watykański II w Konstytucji Duszpasterskiej o Kościele w Świecie Współczesnym przypomniał o „obowiązku świadczeń materialnych i osobistych na rzecz państwa, jakich domaga się dobro wspólne"[59].

Przy rozpatrywaniu uzasadnień powszechności obowiązku wojskowego nie sposób pominąć pojęcie patriotyzmu. Najczęściej jest ono definiowane jako „ postawa społeczno-polityczna i ideologia miłości i przywiązania do Ojczyzny, lojalność wobec niej, poczucie więzi społeczno-kulturowej z narodem"[60]. Postawa ta jest nierozerwalnie związana z terminem „ ojczyzna". Możemy przyjąć, iż ojczyzna jest dziedzictwem „ po ojcach", a więc stanowi ją coś więcej, niż tylko ziemia na której przyszło nam żyć. Ojczyzną jest także organizacja państwowa oraz wszelkie wartości kulturowe, przekazane przez poprzednie pokolenia i tworzone obecnie. S. Ossowski rozróżnia ojczyznę prywatną i ojczyznę ideologiczną. Rozróżnienie to jest bardziej przejrzyste w języku niemieckim, gdzie występują terminy „ Heimat" i „ Vaterland". Ojczyzna prywatna opiera się na rzeczywistej więzi z danym terytorium, jego mieszkańcami i kulturą. Z ojczyzną ideologiczną mamy do czynienia w przypadku odczuwania więzi pomimo braku faktycznej bliskości. Ojczyznę ideologiczną wyznacza więc świadome uczestnictwo w zbiorowości narodowej [61]. J. Martitain mówiąc o ojczyźnie stwierdza, że jest ona „ dobrem rzeczywistym, konkretnym, istniejącym i odpowiadającym specjalnemu powołaniu w wielkim pochodzie karawany ludzkiej, stworzonym, a więc mieszanym, ubogim, zaprzeczanym, a więc tym droższym"[62]. W tym kontekście możemy za St.Ossowskim przyjąć dwa znaczenia wyrazu „ patriotyzm". W pierwszym jest to „pewne uczucie (a może nawet więcej jak uczucie) zwane miłością ojczyzny, a w drugim /.../ pewien pogląd na stosunek człowieka do społeczeństwa"[63]. Samo uczucie miłości ojczyzny powinno więc być uzupełnione świadomą i rozumną decyzją współuczestnictwa. Akt współuczestnictwa pociąga za sobą uznanie i gorliwe spełnianie obowiązków, wynikających z przynależności do społeczeństwa. J. M. Bocheński wskazuje na „pewien obowiązek zaciągnięty przez nas wobec ojczyzny, której zawdzięczamy, pośrednio lub bezpośrednio, niemal wszystko czym jesteśmy"[64]. Interes ojczyzny

---

[58]/ Ph.de la Chapelle, Katolicyzm a prawa człowieka, Londyn 1973, s.106.
[59]/ KDK Nr.75. s. 102.
[60]/ Leksykon PWN, Warszawa 1972, s. 866.
[61]/ Por. Ossowski St.: O ojczyźnie i narodzie, Warszawa 1984, ss. 23-44.
[62]/ Cyt. Za Bars H.: Polityka według Martitain a, Londyn 1969, s. 169.
[63]/ Ossowski S.: O patriotyzmie, [w] Dzieła t.4, Warszawa 1970, s. 10.
[64]/ Bocheński J. M.: O patriotyzmie, Warszawa 1989, s. 20.

jest ważniejszy i etycznie wyższy od interesu jednostki, dlatego też może być ona (tzn. jednostka) powołana do oddania wszystkiego co posiada do dyspozycji zawsze, kiedy tylko domaga się tego dobro ojczyzny [65].

Niezależnie od różnych ścierających się opcji światopoglądowych patriotyzm niesie ze sobą pewne treści uniwersalne. Do nich możemy zaliczyć „ umiłowanie ojczyzny, zdolność do poświęceń i ofiar w sytuacji zagrożenia jej granic"[66]. Tak rozumiany patriotyzm staje się nakazem obywatelskim, który implikuje aktywne włączanie się w życie społeczne i zakłada gotowość ponoszenia ofiar w imię pomyślności i bezpieczeństwa ojczyzny. Dlatego też obowiązek służby wojskowej nazywany jest nie tylko obywatelskim, ale również patriotycznym.

Reasumując należy stwierdzić, iż powszechny obowiązek służby wojskowej zasadza się na uznaniu korelacji praw i obowiązków wynikających ze społecznej natury człowieka, konieczności troski o dobro wspólne oraz poczucia patriotyzmu poszczególnych jednostek.

Jednak uczestnictwo w życiu wspólnoty implikuje dążenie do dobra wspólnego. K. Wojtyła mówi o dwóch postawach prawdziwego uczestnictwa: solidarności i sprzeciwie. Postawa solidarności wynika z samego faktu bytowania i działania wspólnie z innymi. Człowiek spełnia tę część zadań, która na niego jako członka wspólnoty przypada. Niekiedy dla dobra wspólnego trzeba przekroczyć swój zakres zadań. Dla postawy solidarności właściwe jest „ szczególne wyczucie potrzeb wspólnoty"[67]. Stąd też obowiązek służby wojskowej, uzasadniony koniecznością obrony dobra wspólnego, związany jest z postawą solidarności. Ale, jak zauważa K. Wojtyła „postawa solidarności nie wyklucza jednak możliwości sprzeciwu"[68]. Sprzeciw nie jest tu negacją dobra wspólnego. Treścią sprzeciwu jest sposób urzeczywistnienia dobra wspólnego, Osoba, mająca obiekcje sumienia względem noszenia broni nie uchyla się zasadniczo od postawy solidarności i nie zamierza odchodzić od wspólnoty, bądź występować przeciw niej. Czuje natomiast niemożność uczestnictwa w urzeczywistnianiu dobra wspólnego w sposób, określony powszechnie obowiązującym ustawodawstwem. Tak rozumiany sprzeciw „ jest funkcją własnego widzenia wspólnoty, jej dobra – a także żywej potrzeby uczestnictwa we wspólnym bytowaniu, a także we wspólnym działaniu[69].

Ludzie, wyrażający swój sprzeciw wobec obligatoryjnego charakteru służby wojskowej powinni więc, zgodnie z koncepcją uczestnictwa, otrzymać możliwość wypełnienia powinności obywatelskiej w innej formie. Ich sprzeciw należy uznać za konstruktywny i nakierowany na pełne i zgodne z własnymi przekonaniami uczestnictwo w działaniu wspólnoty. Przeciwieństwem tegoż sprzeciwu konstruktywnego byłoby unikanie wszelkich świadczeń na rzecz wspólnoty, a także postawa konformizmu, charakteryzująca się tym, że chociaż

---

[65]/ Bocheński J. M.: O patriotyzmie, op. cit s. 39.
[66]/ Michalik M.: O patriotyzm. Tradycja i współczesność, Warszawa 1979, s. 61.
[67]/ Por. Michalik M.: Armia. Zawód. Moralność. Problemy etyki zawodu wojskowego. Warszawa 1971, s. 112.
[68]/ Ibid. s. 168.
[69]/ Ibid. s. 203.

obowiązek zostaje spełniony , to jednak brak w tym czynie „zasadniczej solidarności”[70].

Możliwość zwolnienia od służby wojskowej lub jej zamiany na inną z powodu przekonań moralnych ma już w Europie pewną tradycję.

3. Organizacja zastępczej służby wojskowej w Polsce

Służba zastępcza, *o której mowa w art.189 - 199 cytowanej ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP*, jest adresowana do poborowych przeznaczonych do zasadniczej służby wojskowej, zasadniczej służby w obronie cywilnej lub przeszkolenia wojskowego, którzy nie korzystają z odroczenia służby wojskowej i ze względu na przekonania religijne albo wyznawane zasady moralne nie mogą odbywać służby wojskowej. W tym przypadku poborowi – *stosownie do przepisu art.189 ust.1 ustawy* – mogą wystąpić do rejonowej komisji poborowej z pisemnym wnioskiem o skierowanie do służby zastępczej. Wniosek, *zgodnie z przepisem art.190 ust.1 ustawy*, wymaga uzasadnienia i powinien być złożony bezpośrednio w dniu stawienia się przed ww. komisją albo najpóźniej w dniu doręczenia karty powołania do zasadniczej służby wojskowej.

Służba zastępcza polega na wykonywaniu w czasie pokoju prac na rzecz ochrony środowiska, służby zdrowia, opieki społecznej, gospodarki wodnej, ochrony przeciwpożarowej, budownictwa mieszkaniowego, łączności oraz innych zakładów użyteczności publicznej. Ponadto w ramach służby zastępczej poborowi mogą wykonywać prace na korzyść :

1) państwowych jednostek organizacyjnych oraz podmiotów gospodarczych, w których Skarb Państwa posiada co najmniej 50 proc. udziałów,
2) jednostek organizacyjnych kościołów i innych związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej – wyłącznie na prośbę poborowego,
3) samorządów terytorialnych i fundacji – wyłącznie na prośbę poborowego.

Czas trwania służby zastępczej ustawodawca - *przepisem art.18, ust.6 ustawy* - określił na dwadzieścia cztery miesiące, a dla absolwentów szkół wyższych - dziewięć miesięcy. Natomiast nadzór nad odbywaniem służby zastępczej powierzył (*na mocy art.192, ust.1*) Ministrowi Pracy i Polityki Socjalnej z uwagi na fakt, że służba ta – zgodnie z normami prawa międzynarodowego jest - realizowana poza strukturami sił zbrojnych.

Przepisy ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej [71] oraz rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 listopada 1992 r.

---

[70]/ Por. Krzyżanowski A.: op. cit. s. 170.
[71]/ Dz. U. z 1992 r. Nr 4, poz. 16 .

w sprawie służby zastępczej [72] określają szczegółowe rozwiązania, które poniżej przedstawiam.

3.1. Tryb kierowania poborowych do zastępczej służby wojskowej

Poborowi, których wnioski o skierowanie do służby zastępczej zostały rozpatrzone przez rejonowe komisje poborowe pozytywnie są – *z mocy przepisu art.191, ust.1 ustawy* – kierowani do odbycia tej służby przez dyrektorów wojewódzkich urzędów pracy, właściwych ze względu na miejsce pobytu stałego zamieszkania poborowego.

Tryb kierowania poborowych do służby zastępczej można podzielić na dwa podstawowe etapy. *Pierwszy etap* to okres poprzedzający wydanie poborowym skierowań do odbycia służby zastępczej. W etapie tym wojewódzkie urzędy pracy ustalają zakłady pracy, w których poborowi mogą odbywać służbę oraz dane o liczbie i posiadanych kwalifikacjach poborowych skierowanych do odbycia służby zastępczej. *Drugi etap* to bezpośrednie działania związane z kierowaniem poborowych do służby zastępczej oraz nadzorowaniem jej odbywania.

Typowanie zakładów pracy, w których służba zastępcza może być odbywana należy – *stosownie do przepisu art.189 ust.5 ustawy* – do Ministra Pracy i Polityki Socjalnej lecz bezpośrednia realizacja tego zadania należy do wojewódzkich urzędów pracy. Dlatego też od ich operatywności, sprawnego działania i współpracy z zakładami pracy zależy zabezpieczenie właściwej i odpowiedniej liczby miejsc dla poborowych kierowanych do tej służby. Sądzę , że tej kwestii nie trzeba bliżej uzasadniać .

Co roku, w czerwcu i listopadzie, wojewódzkie urzędy pracy sporządzają - po otrzymaniu z komisji poborowych ostatecznych orzeczeń dotyczących poborowych, których wnioski o skierowanie ich do służby zastępczej zostały rozpatrzone pozytywnie - zbiorcze zestawienie poborowych ,według *wzoru nr 1* [73] i przesyłają je do Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej.

Po zatwierdzeniu przez Ministra Pracy i Polityki Socjalnej wykazu zakładów pracy, do których mogą być kierowani poborowi (*wzór nr 2*), wojewódzkie urzędy pracy podejmują następujące działania, związane bezpośrednio z aktem skierowania poborowych do służby zastępczej:

1) zawierają ze wskazanymi przez Ministra Pracy i Polityki Socjalnej zakładami pracy umowy o wykonanie pracy przez poborowych skierowanych do odbycia w nich służby zastępczej, według *wzoru nr 3*,

2) wzywają poborowych do stawienia się w siedzibie organu – za pomocą „wezwania„ - *wzór nr 4*,

---

[72]/ Dz. U. z 1992 r. Nr 85, poz. 429

[73]/ ***Wzory dokumentów - od nr 1 do nr 7 - zawiera załącznik nr 1***

3) wypełniają w trzech egzemplarzach karty ewidencyjne poborowych, na blankiecie oznaczonym jako *wzór nr 5* (jeden egzemplarz karty wysyłają do organu zatrudnienia właściwego ze względu na położenie zakładu pracy, do którego kierowany jest poborowy w celu odbycia służby zastępczej, drugi egzemplarz przekazują do MPiPS, trzeci zaś pozostaje w aktach w wojewódzkim urzędzie pracy),

4) wystawiają imienne karty skierowań do służby zastępczej i doręczają je poborowym za pokwitowaniem – *blankiet wzór nr 6,*

5) wydają poborowym bilety kredytowe na przejazd z miejsca ich pobytu do miejscowości, w której mają odbywać służbę zastępczą,

6) powiadamiają o wydaniu karty skierowania: pracodawcę, do którego został skierowany poborowy, szefa wojewódzkiego sztabu wojskowego właściwego miejscowo dla organu, który wydał kartę skierowania, a także organ zatrudnienia właściwy ze względu na położenie zakładu pracy - *blankiet wzór nr 7.*

Ponadto wojewódzkie urzędy pracy, wydając poborowemu kartę skierowania do odbycia służby zastępczej (*blankiet wzór nr 6*), informują o obowiązku stawienia się do tej służby w terminie określonym w karcie oraz o przewidzianych – ustawowych - sankcjach karnych, w przypadku nie dopełnienia tego obowiązku przez poborowego.

3.2. Obowiązki i uprawnienia pracodawców do poborowych zastępczej służby wojskowej

Pracodawca – *stosownie do przepisu art.191 ust.8 ustawy* – jest obowiązany przyjąć poborowego, który zgodnie z kartą skierowania stawił się do odbycia służby zastępczej i zapewnić mu warunki wykonywania wskazanego rodzaju prac. Przy czym, *zgodnie z art.194 ustawy*, poborowy stawiając się do służby nie pozostaje z pracodawcą w stosunku pracy. Niemniej jednak niektóre przepisy Kodeksu pracy [74] mają do niego zastosowanie, tj. obowiązkach pracownika , nagrodach i karach za naruszenie porządku i dyscypliny pracy, o odpowiedzialności materialnej pracownika, czasie pracy oraz bezpieczeństwie i higienie pracy.

Z chwilą stawienia się poborowego do odbycia służby zastępczej pracodawca – *stosownie do przepisu § 9 rozporządzenia* – jest obowiązany dokonać następujących czynności :

a) wpisać do jego dowodu osobistego datę rozpoczęcia służby zastępczej,

---

[74]/ Por. Art.100, art.105, art.108, art.114, art.129 i art.211 ustawy z dnia 26 czerwca 1974r. Kodeks pracy Dz. U. Nr 24 , poz.141 z późn. zm. Ostatnia zmiana Dz. U. z 1996 r. Nr 24 , poz.110

b) zawiadomić wojewódzki urząd prac (organ kierujący poborowego do służby) oraz wojskowego komendanta uzupełnień właściwego ze względu na siedzibę zakładu o stawiennictwie poborowego do służby zastępczej,

c) spowodować zameldowanie się poborowego na pobyt czasowy, jeśli on zamieszkuje w innej miejscowości i będzie korzystał z zakwaterowania pracodawcy u którego pełni służbę,

d) doręczyć, w terminie nie przekraczającym pięciu dni od daty stawienia się w zakładzie pracy, wojskowy dokument osobisty poborowego, wojskowemu komendantowi uzupełnień w celu dokonania odpowiednich wpisów,

e) skierować poborowego na badania lekarskie w celu ustalenia, czy nie istnieją przeciwwskazania do wykonywania określonych prac,

f) powierzyć poborowemu, uwzględniając wyniki badań lekarskich i jego kwalifikacje, wykonanie pracy po przeszkoleniu go w zakresie przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy oraz przepisów przeciwpożarowych,

g) zapoznać poborowego z obowiązujących w zakładzie pracy regulaminem pracy.

W przypadku gdy poborowy nie stawił się w zakładzie pracy w wyznaczonym terminie do odbycia służby i nie zawiadomił o przyczynach tego niestawiennictwa, pracodawca obowiązany jest - *stosownie do przepisów §11 rozporządzenia*- zawiadomić niezwłocznie organ, który skierował poborowego do tej służby oraz prokuratora rejonowego i wojskowego komendanta uzupełnień. Niestawienie się poborowego w wyznaczonym terminie jest usprawiedliwione, jeśli nie mógł on stawić się z powodu obłożnej choroby, potwierdzonej przez lekarza lub z powodu szczególnie uzasadnionych okoliczności, jak np.: śmierć najbliższego członka rodziny, katastrofa, klęska żywiołowa itp., potwierdzonych zaświadczeniem wydanym przez wójta lub burmistrza (prezydenta miasta) właściwego ze względu na miejsce zamieszkania poborowego.

Kolejnym obowiązkiem pracodawcy, *wynikającym z przepisu art.193 ustawy*, jest zapewnienie poborowemu, który stawił się do odbycia służby zastępczej następujących świadczeń :

a) bezpłatne całodzienne wyżywienie lub równoważnik pieniężny – według uznania poborowego,

b) równoważnik pieniężny za ubranie,

c) pieniężne świadczenie (tzw. żołd) w wysokości odpowiadającej grupie uposażenia zasadniczego, według stopnia wojskowego szeregowego żołnierza odbywającego zasadniczą służbę wojskową,

d) bezpłatne zakwaterowanie, gdy czas dojazdu publicznymi środkami komunikacji, przekracza w obie strony dwie godziny,

e) bezpłatną odzież i obuwie ochronne, odzież i obuwie robocze oraz sprzęt ochrony osobistej, stosownie do norm obowiązujących w danym zakładzie pracy,

f) prawo do korzystania z urządzeń socjalnych na zasadach określanych dla pracowników tego zakładu,

g) urlop wypoczynkowy w wymiarze dziewięciu dni w pierwszym roku służby i jedenastu w drugim roku służby, a absolwentom szkół wyższych dziewięciu dni.

Zasady oraz wysokość powyższych równoważników oraz świadczenia pieniężnego, o którym mowa w pkt. c, zostały określone w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 20 marca 1992 r[75]. Od dnia 1 stycznia 1998 r. Równoważnik pieniężny za wyżywienie wynosi 235 zł miesięcznie, za ubranie – 20 proc. wysokości równoważnika za wyżywienie, zaś świadczenie pieniężne (tzw. żołd) - 76 zł. W sumie więc, poborowy odbywający służbę zastępczą otrzymuje od pracodawcy - 358 zł. Nie jest to wielkość stała, gdyż konstrukcja jej określania została oparta na rozwiązaniach przyjętych w resorcie obrony narodowej i każda zmiana wysokości stawki wyżywieniowej i świadczenia pieniężnego dla żołnierzy zasadniczej służby wojskowej powoduje taką samą zmianę dla poborowych odbywających służbę zastępczą.

Ponadto pracodawca – *stosownie do przepisu art.195 ustawy* – może przyznać poborowemu, który wykazuje się wysokim zdyscyplinowaniem i dobrymi wynikami w pracy, premię miesięczną. Wysokość tej premii zależy od wyników pracy i obowiązującego w zakładzie pracy regulaminu premiowania (*§12 rozporządzenia*).

Z przepisów art.87, ust. 2 – 5 i art.196 ustawy wynikają również obowiązki pracodawcy w zakresie zwalniania poborowych ze służby zastępczej przed jej odbyciem oraz po jej odbyciu. W przypadku pierwszym poborowy może być zwolniony ze służby zastępczej jeżeli:

1) uznany został ze względu na stan zdrowia za trwale niezdolnego do służby wojskowej ,

2) zachodzi konieczność sprawowania przez niego bezpośredniej opieki nad członkiem rodziny lub prowadzenia gospodarstwa rolnego,

3) zarządzono w stosunku do niego wykonanie kary pozbawienia wolności,

4) zastosowano wobec niego tymczasowe aresztowanie.

Podstawę zwolnienia poborowego ze służby przed jej odbyciem, ze względu na stan zdrowia, stanowi orzeczenie rejonowej komisji poborowej albo rejonowej wojskowej komisji lekarskiej, ustalające niezdolność poborowego do pełnienia dalszej służby. Podkreślić przy tym należy, że jeśli poborowy jest niezdolny do służby z powodu choroby trwającej co najmniej dwadzieścia osiem dni, pracodawca – *stosownie do przepisu § 30 rozporządzenia* – jest obowiązany zawiadomić wojskowego komendanta uzupełnień , właściwego ze względu na siedzibę zakładu, w którym poborowy pełni służbę. Organ ten kieruje poborowego do właściwej komisji lekarskiej, która wydaje stosowne orzeczenie.

---

[75]/ Por. Dz. U. z 1992 r. Nr 31, poz.133 z późn .zm. Ostatnia zm. Dz. U. z 1998 r. Nr 29, poz.158.

Gdy zachodzi konieczność sprawowania przez poborowego bezpośredniej opieki nad członkiem rodziny lub prowadzenia gospodarstwa rolnego, pracodawca zwalnia poborowego ze służby przed jej odbyciem na mocy decyzji terenowego organu administracji państwowej, wydanej na podstawie przepisu *art.88* ustawy.

Poborowego, w stosunku do którego sąd orzekł karę pozbawienia wolności, pracodawca zwalnia ze służby przed jej odbyciem na podstawie zarządzenia sądu o wykonaniu tej kar, natomiast w przypadku zastosowania wobec poborowego tymczasowego aresztowania – na podstawie postanowienia prokuratora, który zastosował aresztowanie.

W przypadku zwolnienia poborowego ze służby zastępczej po jej odbyciu, a więc po dwudziestu czterech miesiącach, a absolwenta szkoły wyższej po dziewięciu miesiącach, pracodawca – *stosownie do przepisu § 22 rozporządzenia* – dokonuje następujących czynności :

a) na siedem dni przed zwolnieniem sporządza wykaz poborowych, którym kończy się służba i przesyła go wojskowemu komendantowi uzupełnień, właściwemu ze względu na ich przynależność ewidencyjną,

b) w ostatnim dniu odbywania przez poborowych służby dokonuje wpisu w ich dowodach osobistych o zakończeniu służby zastępczej,

c) najpóźniej w ostatnim dniu służby przekazuje książeczki wojskowe poborowych komendantowi uzupełnień,

d) zawiadamia organ kierujący poborowych do służby oraz wojskowego komendanta uzupełnień o poborowych , którzy podlegają zwolnieniu ze służby i przebywają na leczeniu, w zakładzie społecznej służby zdrowia lub w areszcie tymczasowym.

Oprócz przedstawionych obowiązków pracodawcy w stosunku do poborowych odbywających służbę zastępczą przepisy ustawy i rozporządzenia w sprawie służby zastępczej określają ich uprawnienia. Przepis art.194 ustawy dał pracodawcy możliwość stosowania do poborowych służby zastępczej przepisów Kodeksu pracy o obowiązkach pracownika nagrodach i wyróżnieniach, karach za naruszenie porządku i dyscypliny pracy, o odpowiedzialności pracownika, czasie pracy oraz bezpieczeństwie i higienie pracy. Natomiast *przepis § 27 rozporządzenia* upoważnia pracodawcę do występowania do wojewódzkiej komisji poborowej o uchylenie skierowania do służby zastępczej, w przypadku bezskuteczności zastosowania kar wymienianych w Kodeksie pracy.[76]

Ponadto pracodawca może – jeśli jest to uzasadnione względami organizacyjnymi lub ekonomicznymi – wystąpić do organu, który skierował poborowego do służby zastępczej o przeniesienie poborowego do innego zakładu pracy *(§ 28 rozporządzenia*). Przeniesienie może nastąpić z chwilą wydania stosownej decyzji przez ten organ.

---

[76]/ Por. Art.108 ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r., op. cit.

3.3. Obowiązki i uprawnienia poborowych odbywających zastępczą służby wojskowej

Obowiązki poborowego

Poborowy, którego wniosek o skierowanie do służby zastępczej został przez komisję poborową rozpatrzony pozytywnie jest obowiązany - *stosownie do § 4 rozporządzenia* - stawić się do jej odbycia w terminie i zakładzie pracy określonym w karcie skierowania. Podczas odbywania służby zastępczej, do obowiązków poborowego należy [77]:

a) przestrzeganie dyscypliny pracy oraz stosowanie się do poleceń służbowych pracodawcy i upoważnionych przez niego pracowników,
b) dążenie do uzyskiwania w pracy jak najlepszych wyników,
c) przestrzeganie ustalonego w zakładzie czasu pracy i wykorzystywanie go w sposób najbardziej efektywny,
d) przestrzeganie ustalonego w zakładzie pracy regulaminu oraz przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy oraz przeciwpożarowych ,
e) dbanie o dobro zakładu pracy, ochrona jego mienia i używanie go zgodnie z przeznaczeniem,
f) przestrzeganie tajemnicy państwowej i służbowej,
g) przestrzeganie zasad współżycia społecznego.

Podkreślić należy, że ustawodawca nakładając na poborowego wymienione obowiązki, przywiązując jednocześnie dużą wagę w zakresie ich wypełniania, dając temu wyraz w zagrożeniu karnym, w przypadku złośliwego lub uporczywego odmawiania wykonywania poleceń służbowych, czy też opuszczania wyznaczonego miejsca wykonywania obowiązków służbowych.

Uprawnienia poborowego

Podstawowe uprawnienia poborowych do świadczeń zostały już omówione, bowiem ich realizacja należy do obowiązków pracodawców, u których poborowi odbywają służbę. Poniżej zaś przedstawiam kwestie związane z ustawowym wypoczynkiem poborowego oraz dodatkowymi uprawnieniami przysługującymi zarówno poborowym jak i członkom ich rodzin.

W przepisach rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 3 listopada 1992 r. w sprawie służby zastępczej, określone zostały dwie kategorie urlopów, tj. *urlop wypoczynkowy i urlop okolicznościowy*.

Warunkiem nabycia prawa do urlopu wypoczynkowego jest odbycie co najmniej sześciu miesięcy służby, a absolwenci szkół wyższych – trzech miesięcy.

---

[77]/ Por. Art. 100 ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r., op. cit.

Wymiar urlopu wypoczynkowego uzależniony jest od lat służby. W pierwszym roku odbywania służby zastępczej, poborowemu przysługuje, *zgodnie z przepisami § 15 rozporządzenia*, dziewięć dni kalendarzowych urlopu, w drugim – jedenaście, natomiast poborowemu, będącemu absolwentem szkoły wyższej przysługuje dziewięć dni kalendarzowych. Przez „dni kalendarzowe" należy rozumieć wszystkie dni przypadające w okresie urlopu, w tym niedziele, święta oraz dodatkowe dni wolne od pracy.

Urlop okolicznościowy przysługuje poborowemu odbywającemu służbę zastępczą w przypadku :

a) ślubu poborowego,
b) urodzenia się dziecka poborowego,
c) zgonu i pogrzebu członka rodziny albo zgonu i pogrzebu innej osoby pozostającej na utrzymaniu poborowego lub pod jego bezpośrednią opieką na zasadach określonych w przepisach Kodeksu pracy,
d) ciężkiej choroby członka rodziny lub innej osoby, o której mowa wyżej, jeżeli ze względu na miejsce odbywania służby poborowy nie może jej odwiedzić w czasie wolnym od pracy.

Niezależnie od wyżej wymienionych przypadków, pracodawca może udzielić poborowemu urlopu okolicznościowego jeżeli jest to uzasadnione szczególnymi względami osobistymi lub rodzinnymi poborowego. Wymiar urlopu okolicznościowego wynosi trzy dni , jednakże pracodawca w uzasadnionych okolicznościach może, *zgodnie z przepisem §16 rozporządzenia*, wydłużyć ten urlop do pięciu dni.

Poborowemu odbywającemu służbę zastępczą przysługuje – *z mocy przepisu § 17 rozporządzenia* – zwolnienie od pracy na badania lekarskie i w celu oddania krwi, na zasadach jak dla pracowników zakładu w którym odbywa służbę oraz urlop z tytułu honorowego krwiodawstwa w wymiarze jednego dnia za każde oddane 200 ml. krwi.

Ponadto uprawnienia poborowych odbywających służbę zastępczą i członków ich rodzin zostały, *na mocy przepisu art. 198 ustawy,* zrównane z uprawnieniami żołnierzy zasadniczej służby wojskowej. Są to :

1) okres odbywania służby zastępczej jest okresem równorzędnym z okresem zatrudnienia w rozumieniu przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin,
2) w okresie między skierowaniem pracownika do służby zastępczej a jej odbyciem stosunek pracy nie może być przez zakład pracy wypowiedziany ani rozwiązany (*art.118 ustawy*),
3) pracownikowi, któremu doręczono kartę skierowania do służby zastępczej przysługują dwa dni zwolnienia od pracy bez zachowania prawa do wynagrodzenia (*art. 119 ustaw*),

4) pracownikowi, który w ciągu 30 dni od zwolnienia ze służby zastępczej podjął pracę, czas odbywania tej służby wlicza się do okresu zatrudnienia w zakładzie pracy, w którym podjął pracę, w zakresie wszelkich uprawnień wynikających z Kodeksu pracy (*art.120 ustawy*),

5) pracodawca , który zatrudniał poborowego w dniu skierowania do odbycia służby zastępczej, jest obowiązany zatrudnić go na poprzednio zajmowanym stanowisku lub na stanowisku równorzędnym pod względem rodzaju pracy oraz zaszeregowania, jeżeli w ciągu 30 dni od dnia zwolnienia ze służby zgłosił się do tego pracodawcy w celu podjęcia pracy *(art.122 ustawy*),

6) pracownik skierowany do odbycia służby zastępczej otrzymuje od pracodawcy odprawę w wysokości dwutygodniowego wynagrodzenia obliczanego według zasad określonych dla ustalenia ekwiwalentu pieniężnego za urlop wypoczynkowy (*art.125 ustawy*),

7) w okresie odbywania służby zastępczej rozwiązanie przez pracodawcę stosunku pracy z żoną odbywającego tę służbę, może nastąpić wyłącznie z winy pracownicy lub w razie likwidacji zakładu pracy (*art.126 ustawy*),

8) członkom rodziny poborowego odbywającego służbę zastępczą ze względu na których został on uznany za jedynego żywiciela rodziny, przysługują zasiłki na utrzymanie tych osób. Wysokość zasiłku, *określana przepisem art.128 ust.3 i 4 ustawy*, wynosi dla jednego uprawnionego członka rodziny 100 proc. kwoty najniższego wynagrodzenia pracowników za pełny miesięczny wymiar czasu pracy, określonego przez Ministra Pracy i Polityki Socjalnej na podstawie Kodeksu pracy. Jeżeli do zasiłku na utrzymanie rodziny jest uprawniony więcej niż jeden członek rodziny i członkowie ci prowadzą wspólne gospodarstwo domowe, zasiłek wynosi dla pierwszej osoby 100 proc., a dla każdej następnej po 75 proc. kwoty najniższego wynagrodzenia,

9) członkom rodzin poborowych odbywających służbę zastępczą przysługuje prawo do bezpłatnego korzystania ze świadczeń publicznych zakładów opieki zdrowotnej (art.*129 ustawy*),

10) członków rodziny poborowego odbywającego służbę zastępczą, którzy zamieszkiwali wspólnie z nim w dniu powołania do tej służby, nie wolno usuwać przymusowo z lokali mieszkalnych zajmowanych na podstawie tytułu prawnego ; nie wolno również zajmować lokali mieszkalnych poborowych samotnych odbywających służbę zastępczą (*art.130 ustawy*) ,

11) poborowym odbywającym służbę zastępczą, z mocy *art.131 ust.1 ustawy* , zawiesza się także, spłatę pożyczki uzyskanej z zakładowego funduszu mieszkaniowego oraz udzielonych przez banki lub instytucje uprawnione do udzielania pożyczek, kredytów .

Powyższe zasiłki dla członków rodziny poborowego odbywającego służbę zastępczą, ze względu na których został on uznany za jedynego żywiciela

rodziny oraz należności mieszkaniowe i opłaty eksploatacyjne pokrywane są *na mocy przepisu § 19.4 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 5 listopada1992r.*[78] z budżetu Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej.

3.4. Właściwości organów w sprawach zastępczej służby wojskowej

W procesie kwalifikowania i kierowania poborowych do służby zastępczej oraz nadzorowania jej odbywania uczestniczą :

1) rejonowe i wojewódzkie komisje poborowe,
2) wojskowe komendy uzupełnień i wojewódzkie sztaby wojskowe,
3) wojewódzkie urzędy pracy,
4) pracodawcy,
5) Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej

O właściwościach powyższych organów była już mowa . Poniżej przedstawiam ustawowy zakres ich działania w sprawach związanych ze służbą zastępczą.

<u>Rejonowa i wojewódzka komisja poborowa</u>

Na mocy przepisu art.36 cytowanej ustawy, wojewodowie powołują - w porozumieniu z szefami wojewódzkich sztabów wojskowych - rejonowe i wojewódzkie komisje poborowe. Do zakresu ich działania w sprawach związanych ze służbą zastępczą - *stosownie do przepisu art.38 ustawy* - należy:

a) *rejonowa komisja poborowa* - rozpatrywanie wniosków poborowych skierowanie ich do odbycia służby zastępczej i wydawanie orzeczenia o pozytywnym lub negatywnym rozpatrzeniu wniosku,

b) *wojewódzka komisja poborowa* - nadzorowanie działalności rejonowej komisji poborowej, rozpatrywanie odwołań i sprzeciwów od orzeczeń rejonowych komisji poborowych, orzekanie w sprawach wniosków pracodawców i dyrektorów wojewódzkich urzędów pracy o uchylenie skierowania do służby zastępczej (*organ odwoławczy I instancji*).

---

[78]/ Por. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 listopada 1992 r. w sprawie szczegółowych uprawnień żołnierzy i osób spełniających zastępczo obowiązek służby wojskowej oraz ich rodzin. Dz. U. Nr 85, poz. 430

Wojskowe komendy uzupełnień i wojewódzkie sztaby wojskowe

Terenowymi organami administracji wojskowej właściwymi w sprawach służby zastępczej są wojskowi komendanci uzupełnień oraz szefowie wojewódzkich sztabów wojskowych. Do zakresu ich działania w sprawach dotyczących służby zastępczej należy :

a) *wojskowy komendant uzupełnień* - realizuje orzeczenia rejonowej komisji poborowej **:** sporządza wykaz imienny poborowych, którym została przyznana służba zastępcza i przesyła go do wojewódzkiego sztabu wojskowego, przyjmuje - w okresie kiedy nie działa rejonowa komisja poborowa - wnioski poborowych o skierowanie do służby zastępczej, a także kieruje poborowych do rejonowej komisji lekarskiej, jeżeli poborowy jest niezdolny do pracy z powodu choroby trwającej co najmniej dwadzieścia osiem dni, wydaje decyzje w sprawie zwolnienia poborowego ze służby zastępczej przed jej odbyciem oraz przenosi poborowego do rezerwy , po odbyciu służby ,

b) *szef wojewódzkiego sztabu wojskowego* - sporządza imienny wykaz poborowych, którym została przyznana służba zastępcza i przekazuje go dyrektorowi wojewódzkiego urzędu pracy (organowi kierującemu poborowych do służby zastępczej), a także – *zgodnie z przepisem §19.2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 5 listopada 1992 r.*[79] – przekazuje wójtom lub burmistrzom (prezydentom miast) środki finansowe wypłacone na zasiłki dla członków rodziny poborowego odbywającego służbę zastępczą, ze względu na których został on uznany za jedynego żywiciela rodziny i przesyła, na podstawie §19.4 ww. rozporządzenia, Ministrowi Pracy i Polityki Socjalnej zestawienie poniesionych kosztów, w celu ich refundacji .

Wojewódzkie urzędy pracy

Terenowymi organami administracji specjalnej, właściwej w sprawach służby zastępczej , są dyrektorzy wojewódzkich urzędów pracy [80]. Do zakresu ich działania należy :

a) kierowanie - *na mocy przepisu art.191 ustawy* - poborowych do odbycia służby zastępczej u pracodawców z którymi zawarli, *zgodnie z przepisem § 3 rozporządzenia*, umowy o wykonanie pracy przez poborowych,

b) występowanie - *na mocy przepisu §8 rozporządzenia* - do wojewódzkiej komisji poborowej z wnioskiem o uchylenie skierowania do służby zastępczej poborowemu, który uchyla się od pobrania karty skierowania do tej służby,

---

[79]/ Por. .Dz. U. Nr 85, poz. 430, op. cit

[80]/ Por. Art. 5, ust. 1, pkt 11 ustawy z dnia 14 grudnia 1994 r. o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu. Dz. U. z 1997 r., poz. 128.

c) przenoszenie - na wniosek pracodawcy, u którego nastąpiła likwidacja stanowiska pracy lub upadłość zakładu - poborowych odbywających służbę zastępczą do innego pracodawcy,

d) występowanie - *na moc przepisu §20 rozporządzenia* – do Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z wnioskami o zawieszanie poborowemu służby zastępczej - w szczególnie uzasadnionych przypadkach losowych,

e) nadzorowanie odbywania służby zastępczej przez poborowych oraz jej logistycznego zabezpieczenia przez pracodawców.

P r a c o d a w c y

Obowiązki i uprawnienia pracodawców w stosunku do poborowych odbywających służbę zastępczą określone w przepisach ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP i rozporządzeniu Rady Ministrów w sprawie służby zastępczej oraz w Kodeksie pracy, zostały już powyżej przedstawione.

Minister Pracy i Polityki Socjalnej

Minister Pracy i Polityki Socjalnej jest naczelnym organem administracji państwowej właściwym w sprawach służby zastępczej. Na mocy przepisu *art.189 ust.5, art.191 ust.5, art.192 i art.193 ust.2* ustawy realizuje następujące zadania :

a) sprawuje nadzór nad odbywaniem służby zastępczej,

b) określa, w uzgodnieniu z zainteresowanymi ministrami i wojewodami lub na wniosek jednostek organizacyjnych kościołów i związków wyznaniowych, pracodawców u których może być odbywana służba zastępcza ,

c) może, w porozumieniu z Ministrem Obrony Narodowej, skracać czas trwania służby zastępczej ,

d) może, w szczególnie uzasadnionych przypadkach, zawieszać poborowym odbywanie służby zastępczej , na okres do dwunastu miesięcy,

e) określa, w porozumieniu z Ministrem Finansów, wysokość równoważników pieniężnych za wyżywienie i za ubranie oraz świadczenie pieniężne wypłacane poborowym służby zastępczej (*tzw. żołd*),

f) refunduje wojewódzkim sztabom wojskowym środki finansowe, wypłacone na zasiłki dla członków rodziny poborowego odbywającego służbę zastępczą ze względu na których został uznany za jedynego żywiciela rodziny.

4. W n i o s k i

1. Przedstawiona ewolucja formy zastępczej służby wojskowej i jej miejsca wśród instytucji konstytuujących organizm państwowy dowodzi, że służba ta jest obecną od najdawniejszych czasów i zajmuje poczesne miejsce w porządku instytucjonalnym i moralnym państwa.

2. Rozwiązania ustawowe w zakresie: trybu kierowania poborowych do służby zastępczej, obowiązków i uprawnień pracodawców, u których poborowi odbywają służbę zastępczą, obowiązków i uprawnień poborowych oraz właściwości organów związanych ze służbą zastępczą - *aczkolwiek dalekie od doskonałych* - wyznaczają kształt polskiego modelu służby zastępczej, w tym określają system kwalifikowania i kierowania poborowych do odbycia tej służby - ***vide rysunek nr 1***.

3. Organizacja i sprawność funkcjonowania aktualnego modelu służby zastępczej w warunkach transformacji politycznej i gospodarczej powoduje, że duża liczba poborowych zakwalifikowanych do służby zastępczej nie może jej odbywać z powodu braku, dla nich miejsc pracy.

4. Wyniki przeprowadzonych badań empirycznych oraz poznanie rozwiązań państw zachodnioeuropejskich w zakresie funkcjonowania służby zastępczej wydaje się, że pozwolą podjąć próbę opracowania takiego modelu służby zastępczej, który zapewniałby sprawne jej funkcjonowanie i odpowiadałby standardom międzynarodowym.

POBOROWY PRZEZNACZONY DO SŁUŻBY WOJSKOWEJ

REJONOWA KOMISJA POBOROWA

Przyjmowanie umotywowanego wniosku o skierowanie do służby zastępczej. W okresie kiedy nie działa RKPob. wnioski przyjmowane są przez WKU.

Rozpatrywanie zasadności złożonego wniosku i podjęcie orzeczenia o uznaniu lub nie uznaniu wniosku o skierowanie do służby zastępczej.

ZASADNICZA SŁUŻBA WOJSKOWA

negatywne

możliwość odwołania

pozytywne

WOJEWÓDZKA KOMISJA

Rozpatrywanie odwołań od orzeczeń rejonowych komisji Orzekanie w sprawach uchylania skierowania do służby zastępczej

WOJSKOWA KOMENDA UZUPEŁNIEŃ

Realizacja orzeczenia RKPob (sporządzenie wykazu imiennego poborowych zakwalifikowanych do służby zastępczej i przesłanie go WSzW.

WOJEWÓDZKI SZTAB WOJSKOWY

Sporządzenie imiennego, zbiorczego wykazu poborowych, którym została przyznana służba zastępcza i przesłanie go do Wojewódzkiego Urzędu Pracy (WUP).

MINISTER PRACY I POLITYKI SOCJALNEJ

Rozpatrywanie odwołań poborowych i WKPob.
organ II instancji

WOJEWÓDZKI URZĄD PRACY

Kierowanie poborowych do wytypowanych pracodawców w celu odbycia służby zastępczej oraz nadzór nad jej przebiegiem

Eksterytorialnie	W systemie dochodzącym

P R A C O D A W C Y

Powiadomienie WUP i WKU o zgłoszeniu się poborowego do odbycia służby zastępczej oraz o jej zakończeniu.

NACZELNY SĄD ADMINISTRACYJNY

Rozpatrywanie zaskarżonych decyzji administracyjnych organu II instancji

WOJSKOWA KOMENDA UZUPEŁNIEŃ

Właściwa ze względu na miejsce zakwaterowania zbiorowego i pracy	Właściwa ze względu miejsce zamieszkania. i przesłanie go WSzW.

Przenoszenie do rezerwy po odbyciu służby zastęp. lub odroczenie od pełnienia tej służby. Powiadomienie pob.

Rys. 1. System kwalifikowania i kierowania poborowych do odbycia służby

ROZDZIAŁ II

ZASTĘPCZA SŁUŻBA WOJSKOWA W PAŃSTWACH ZACHODNIEJ EUROPY

1. Zastępcza służba wojskowa w ujęciu norm prawa międzynarodowego

Prawo międzynarodowe dostarcza dwojakiej argumentacji na rzecz negowania przez poborowych odbywania służby wojskowej w armii. *Po pierwsze* – poddaje szczególnej ochronie pokój i zakazuje agresji, a *po drugie* – nakazuje poszanowanie wartości ogólnoludzkich, do których odnoszą się fundamentalne prawa człowieka i prawo humanitarne. Te przesłanki wspierają postawy pacyfistyczne, chociaż nie można pominąć faktu, że art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych wyraźnie dopuszcza działania wojenne o charakterze obronnym. Prawo międzynarodowe z drugiej strony nie formułuje generalnie prawa do odmowy służby wojskowej ze względu na przekonania religijne lub wyznawane zasady etyczno-moralne. Nie można jednak pominąć faktu, że zapis art. 8, pkt 3c Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w sprawie „ pracy przymusowej lub obowiązkowej" stanowi, że jakkolwiek nie wolno nikogo przymuszać do wykonywania pracy, to zakaz ten nie dotyczy „ w krajach uznających uchylanie się od służby wojskowej ze względów religijnych, wszelkich świadczeń na rzecz państwa wymaganych przez ustawę od osób uchylających się"[1] . Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności mówi natomiast, że pojęcie pracy przymusowej lub obowiązkowej w tym kontekście nie obejmuje „służby wymaganej zamiast obowiązkowej służby wojskowej w tych krajach, które uznają odmowę służby wojskowej ze względu na przekonania"[2] . Konwencja zastąpiła więc zapis o względach religijnych szerszym treściowo zapisem o przekonaniach.

Z dokumentów tych nie wynika jednak zobowiązanie do wprowadzenia służby zastępczej. Decyzja o przyznaniu takiego prawa pozostawiona jest każdemu z

---

[1]/ Por. Dz. U. z 1977 r Nr 38 , poz. 167.

[2]/ Por. 4 pkt. 3b Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Obywatelskich i Politycznych. [w:] Prawo Międzynarodowej Publiczne. Wybór dokumentów , Lublin 1992.

państw - stron wspomnianych umów międzynarodowych. Respektowanie obiekcji sumienia wobec służby wojskowej i umożliwienie odbycia jej w innej formie jest więc wyrazem dobrej woli ustawodawców poszczególnych państw, gdyż żaden akt międzynarodowy do tego nie obliguje. Niemniej jednak rezolucja Nr 46 z 1987 r, podjęta przez Komisję Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych, apeluje „ o rozważenie możliwości wprowadzenia różnych form służby zastępczej dla osób, pozostających w konflikcie z sumieniem, odnośnie do realizacji tradycyjnie pojmowanych obowiązków służby wojskowej".[3] Nie można też nie zauważyć, że zalecenie Nr R/87/8 Komitetu Ministrów Rady Europy dla Krajów Członkowskich dotyczące odmowy odbycia obowiązkowej służby wojskowej ze względu na przekonania apeluje by rządy państw członkowskich, które jeszcze tego nie uczyniły, dostosowały swoje prawo narodowe i praktykę do stanu uwzględniającego następujące zasady i reguły[4]:

1) ***co do zasady przewodniej : każdy poborowy zdolny do odbycia służby*** wojskowej, który ze względu na ważne przyczyny leżące po stronie przekonań odmawia odbycia tej służby powinien mieć prawo do zwolnienia z obowiązku odbywania służby wojskowej, w zamian za skierowanie go do służby zastępczej,
2) ***co do procedury :***
   a) poszczególne państwa mogą ustalić wedle uznania tryb rozpatrywania wniosków o zwolnienie z obowiązku odbycia służby wojskowej, ze względu na przekonania lub akceptować uzasadnione deklaracje składane przez osoby zainteresowanie,
   b) mając na względzie efektywną realizację zasad i reguł ww. Zalecenia, osoby zdolne do poboru powinny być uprzednio poinformowane o przysługujących im prawach ; w tym celu państwo powinno zapewnić potrzebne informacje lub zezwolić zainteresowanym instytucjom prywatnym na przekazanie takich informacji,
   c) wnioski o uznanie za niezdolnego do odbycia obowiązkowej służby wojskowej ze względu na przekonania powinny być sporządzane w sposób i w granicach czasowych, pozwalających z zasady na zakończenie rozpatrywania wniosków przed wcieleniem osoby zainteresowanej do sił zbrojnych,
   d) rozpatrywanie wniosków powinno się odbywać z uwzględnieniem wszelkich gwarancji odnośnie sprawiedliwej procedury,
   e) wnioskodawca powinien mieć prawo odwołania się od decyzji pierwszej instancji,
   f) instancja odwoławcza oraz jej skład powinny być wyodrębnione administracji wojskowej, co zapewni jej niezależność,

---

[3]/ Por. Europejska Konwencja o Ochronie Praw Obywatelskich... op. cit., s.4.
[4]/ Zalecenie uchwalone przez Komitet Ministrów Rady Europy w dniu 9. 04 .1987 r. na 406 posiedzeniu.

g) prawo może również zapewnić możliwość wnoszenia o przyznanie i uzyskanie statusu niezdolnego do służby wojskowej ze względu na przekonania w przypadku ,gdy konieczne do tego warunki powstają podczas odbywania służby wojskowej lub podczas okresów szkolenia po odbyciu zasadniczej służby wojskowej,

3) ***co do służby zastępczej :***

a) służba zastępcza powinna mieć z zasady charakter cywilny i służyć interesowi publicznemu ; państwo może jednak, obok służby zastępczej, zorganizować nieuzbrojoną służbę wojskową, kierując do niej tylko tych, których niezdoloność do służby uzasadniona jest wyłącznie odmową wzięcia do ręki broni osobistej,

b) służba zastępcza nie powinna mieć charakteru karnego, a czas jej trwania, w porównaniu do służby wojskowej, nie powinien przekraczać rozsądnych granic,

c) odbywający służbę zastępczą ze względu na przekonania nie powinien mieć mniej korzystnych uprawnień socjalnych i finansowych niż odbywający służbę wojskową ; normy prawne i regulacje, które odnoszą się do służby wojskowej w zakresie zatrudnienia, zawodu, ubezpieczeń i emerytury powinny mieć zastosowanie również do służby zastępczej.

Do kwestii wykonywania pracy zamiast pełnienia obowiązkowej służby wojskowej odnoszą się także dwie konwencje Międzynarodowej Organizacji Pracy . Konwencja Nr 29 dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej[5] przewiduje w art.2 ust.2, że wyrażenie „ praca przymusowa lub obowiązkowa" (*wyrażenie to - w myśl art.2 ust.1 tej konwencji - oznacza wszelką pracę lub usługi wymagane od jakiejś osoby pod groźbą jakiejkolwiek kary i do których dana osoba nie zgłosiła się dobrowolnie)* nie obejmuje „wszelkiej pracy i usług wymaganych w myśl ustaw o obowiązkowej służbie wojskowej i poświęconych pracom o charakterze czysto wojskowym". Z kolei Konwencja Nr 105 o zniesieniu pracy przymusowej [6] zobowiązuje państwa członkowskie Międzynarodowej Organizacji Pracy do zniesienia pracy przymusowej lub obowiązkowej i nie korzystanie z niej pod jakąkolwiek postacią , tj.:

a) jako środka nacisku lub wychowania politycznego albo jako sankcji w stosunku do osób mających lub wypowiadających pewne poglądy polityczne albo manifestujących opozycję ideologiczną wobec ustalonego ustroju politycznego, społecznego lub gospodarczego,

b) jako metody mobilizowania albo wykorzystywania siły roboczej dla celów rozwoju gospodarczego,

c) jako środka dyscypliny pracy,

---

[5]/ Konwencja Nr 29 została przyjęta przez MOP w dniu 28 czerwca 1930 r. Polska ratyfikowała ją dopiero 23 czerwca 1958 r. Por.: Dz. U. z 1959 r. Nr 20, poz.122.

[6]/ Konwencja Nr 105 została przyjęta przez MOP w dniu 25 czerwca 1957 r. Polska ratyfikowała ją 23 czerwca 1958 r., por.: Dz. U. z 1959 r. Nr 39, poz. 240.

d) jako kary za udział w strajkach,
e) jako środka dyskryminacji rasowej, społecznej, narodowej albo religijnej .

W świetle powołanych Konwencji praca przymusowa albo obowiązkowa jest zatem dopuszczalna w ramach obowiązku wojskowego, a więc również i w ramach służby zastępczej .

Omawiając normy prawa międzynarodowego w zakresie zastępczego spełniania obowiązku służby wojskowej nie można pominąć postanowień I Protokołu dodatkowego do Konwencji Genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych[7].

Postanowienia art. 61-67 tej Konwencji odnoszące się do wypełnienia wszystkich lub niektórych zadań humanitarnych, mających na celu ochronę ludności cywilnej przed niebezpieczeństwami działań lub klęsk żywiołowych i przezwyciężanie ich bezpośrednich następstw, przewidują możliwość tworzenia w tym celu specjalnych formacji obrony cywilnej, które obejmą w szczególności : służbę ostrzegawczą , ewakuację , przygotowanie i organizowanie schronów , ratownictwo , służbę medyczną , walkę z pożarami, wykrywanie i znakowanie stref niebezpiecznych , odkażanie i inne podobne działania ochronne , doraźne grzebanie zmarłych , pomoc w ratowaniu dóbr niezbędnych dla przetrwania. Postanowienia tej konwencji przewidują możliwość kierowania do służby w tych formacjach żołnierzy w służbie czynnej. I Protokół zezwala, by w skład takich formacji wchodzili, także ochotnicy. Ma to duże znaczenie, bowiem w rozumieniu tego Protokołu są oni uważani za personel obrony cywilnej i korzystają z ochrony międzynarodowej. Skoro zatem jego postanowienia dopuszczają możliwość tworzenia formacji cywilnej przez odpowiednie władze danego kraju, w tym także złożone z poszczególnych członków sił zbrojnych i formacji wojskowych, nie ma przeszkód, by do służby w formacjach obrony cywilnej kierować również osoby odmawiające odbywania służby wojskowej.

Reasumując należy stwierdzić, że międzynarodowe normy zawarte w paktach i konwencjach praw człowieka , uznane przez społeczność międzynarodową, nie formułują wprost prawa do służby zastępczej lecz tylko zasady i reguły. Decyzje o przyznaniu takiego prawa pozostawiają każdemu z państw - stron wspomnianych umów międzynarodowych. Gwarantują natomiast prawo do wolności myśli, sumienia i przekonań. Jest to ważne w związku z funkcjonowaniem Europejskiej Komisji Praw Człowieka i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, które dają możliwość wnoszenia indywidualnych skarg, w przypadku naruszenia postanowień Konwencji.

---

[7]/ Protokół został opracowany podczas światowej konferencji dyplomatyczne w Genewie w 1977 r.; wszedł w życie 7 grudnia 197 r. Polska ratyfikowała w 1992 r.: Por. Dz. U. Nr 41, poz.175 i 176.

2. Zasady funkcjonowania zastępczej służby wojskowej w państwach europejskich

W większości państwach europejskich parlamenty przyjęły ustawy, wprowadzające służbę zastępczą dla tych, którzy kierując się głosem sumienia odmawiają odbywania służby wojskowej z bronią w ręku[8]. Praktyczne rozwiązania poszczególnych państw różnią się między sobą ale generalne zasady funkcjonowania zastępczej służby są podobne . Celem egzemplifikacji przedstawiam rozstrzygnięcia w niektórych z tych państw .

A U S T R I A

W Austrii powoływanie i odbywanie służby wojskowej oraz służby cywilnej (zastępczej) reguluje „Ustawa wojskowa z 15 marca 1990 r". Zbiór uregulowań ustawowych i przepisów wykonawczych w sprawie służby wojskowej i cywilnej zawiera tzw. „Wehrgesetz 90". Na mocy przepisów, poborowi są kierowani do wytypowanych ośrodków poboru, w których działają komisje poborowe. Jeśli poborowy zostanie uznany przez komisję za zdolnego do służby wojskowej, wówczas jest kierowany do tej służby lub składa oświadczenie, że nie może wykonywać służby wojskowej z bronią w ręku, ze względu na sumienie, które nie pozwala mu stosować przemocy przeciwko ludziom.

Po złożeniu oświadczenia i zbadaniu podanych w oświadczeniu faktów, poborowy zostaje zwolniony z obowiązku służby wojskowej i staje się, z mocy prawa osobą podlegającą służbie cywilnej. Poborowego, któremu komisja przyznała służbę cywilną kieruje się, w pierwszej kolejności do specjalnego ośrodka szkolenia poborowych służby cywilnej, gdzie jest zapoznawany z przepisami i przygotowywany do służby a następnie kierowany do tej służby. Służba cywilna polega na wykonywaniu przez poborowego prac: w szpitalach, zakładach leczniczych, domach pomocy społecznej, ośrodkach w których przebywają emigranci ubiegający się o azyl, a także przy akcjach zwalczania epidemii, katastrof i klęsk żywiołowych.

Czas trwania służby cywilnej jest o trzy miesiące dłuższy niż służby wojskowej, która aktualnie wynosi osiem miesięcy. Według danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Austrii, któremu służba cywilna podlega, corocznie do tej

---

[8]/ Por. Zbiór przepisów w sprawie służby zastępczej obowiązujących w niektórych państwach Europy. Tłum. i wyd. Departament Spraw Obronnych MPiPS, Warszawa 1997 r. oraz Służba zastępcza na Zachodzie, [w:] „ Żołnierz Polski " Nr 14 z 1997 r.

służby jest kierowane około 1,5 tys. poborowych, zaś zasadniczą służbę wojskową pełni około 23 tys. żołnierzy z poboru.

Od 1 stycznia 1998 roku - na mocy przepisów znowelizowanej ustawy wojskowej z 15 marca 1990 r. - poborowi, którym komisje przyznały służbę cywilną, mogą odbywać tę służbę za granicą. Jednak służba ta może być pełniona tylko na zasadach wolontariatu, a czas jej pełnienia nie może być krótszy niż 14 miesięcy. Służba za granicą może być pełniona jako:

1) *służba pamięci*-odbywana w miejscach pamięci ofiar socjalizmu narodowego,
2) *służba pokojowa* - zmierzająca do osiągnięcia lub zabezpieczenia pokoju w związku z prowadzonymi konfliktami zbrojnymi,
3) *służba socjalna* - mająca na celu gospodarczy i socjalny rozwój kraju.

Służba za granicą może być odbywana tylko w krajach, z którymi Austria ma zawarte porozumienia lub w tych gdzie, nie jest wymagane urzędowe zezwolenie na zatrudnianie obywateli innych państwach.

B E L G I A

W Belgii obowiązek służby wojskowej nakłada Konstytucja, zaś zasady rekrutacji normują oddzielne ustawy i rozporządzenia. Obowiązkowi służby wojskowej podlegają mężczyźni, posiadający obywatelstwo belgijskie w wieku 19 – 25 lat. Ich liczba każdego roku wynosi około 75 tys. poborowych. Ostatecznie do służby wojskowej, komisje kwalifikacyjne - uwzględniając stan zdrowia, sytuację rodzinną, przekonania polityczne lub religijne - kierują około 32 tys. osób (limit ustala Ministerstwo Obrony na każdy rok), natomiast do odbycia służby zastępczej, komisje kierują około 3 proc. poborowych skierowanych do służby wojskowej. W Belgii istnieje obowiązkowa oraz ochotnicza służba wojskowa .

O służbę zastępczą mogą ubiegać się poborowi zdolni do służby wojskowej, którzy złożą deklaracje, że ich wyznawane zasady religijne lub poglądy polityczne nie pozwalają im odbywać służbę wojskową z bronią. Wówczas są oni kierowani do odbycia 12-miesięcznej służby /o 3 miesiące dłuższej niż w służba wojskowa/ w jednostkach obrony cywilnej lub do pracy w państwowej służbie zdrowia i opiece społecznej. Mogą również zostać wysłani na 2 lata do pracy w krajach rozwijających się, z którymi Belgia ma zawarte umowy o pomocy i współpracy. Należy przy tym zaznaczyć, że komisje kwalifikacyjne poborowych do służby wojskowej, wnikliwie rozpatrują podania (deklaracje) poborowych o służbę zastępczą i nie wszystkim wnioskodawca ją przyznają, np. w roku 1993 nie zakwalifikowano do służby zastępczej - 187 poborowych, mimo złożonych uzasadnionych deklaracji, w 1994 r. - 155, w 1995 r. - 138, w 1996 r. - 218 i w 1993 r. - 278.

Poborowi skierowani do służby zastępczej otrzymują od instytucji, która ich zatrudnia, wynagrodzenie takie samo jak żołnierze odbywający służbę wojskową.

Są też w takiej samej sytuacji prawnej, jak żołnierze służby wojskowej . W przypadku uchylania się od służby wojskowej lub zastępczej grozi im zgodnie z obowiązującą w tym kraju ustawą, kara pozbawienia wolności do dwóch lat.

REPUBLIKA CZESKA

W Republice Czeskiej zasady powoływania do służby zastępczej (cywilnej) i jej odbywanie reguluje *ustawa Nr 18 z dnia 12 grudnia 1991 r.* o służbie cywilnej oraz *rozporządzenie Nr 379/92* Rady Republiki Czeskiej.[9] Zgodnie z tymi przepisami obowiązek służby cywilnej powstaje dla poborowego, który podlega obowiązkowi służby wojskowej, a jego przekonania lub wyznawana religia nie pozwalają mu na odbycie służby wojskowej. Wówczas poborowy składa, do komisji wyznaczonej przez Ministra Obrony, udokumentowany wniosek o służbę zastępczą. Jeżeli wniosek zostanie rozpatrzony pozytywnie (w roku 1997 rozpatrzono pozytywnie tylko 78 proc. wniosków) poborowy jest kierowany do odbycia służby w organizacjach państwowych, gminach i organizacjach niekomercyjnych.

Służba zastępcza polega na wykonywaniu prac pomocniczych zwłaszcza w służbie zdrowia, służbie socjalnej, przy ochronie środowiska, przy likwidowaniu katastrof i klęsk żywiołowych oraz przy innych powszechnie użytecznych działaniach. Czas trwania służby zastępczej jest o połowę dłuższa niż służby wojskowej (czas zasadniczej służby wojskowej wynosi dwanaście miesięcy).

Według danych czeskiego Ministerstwa Pracy i Spraw Socjalnych, któremu służba zastępcza podlega, służbę tę corocznie odbywa około 9 tys. poborowych, zaś służbę wojskową ok. 42 tys. żołnierzy z poboru. Podkreślić przy tym należy, że do służby zastępczej kierowani są poborowi dwa razy w roku (pobór wiosenny i jesienny) średnio w jednym poborze jest zakwalifikowanych do służby około 3 tys. poborowych. Świadczenia logistyczne dla poborowych służby zastępczej są na poziomie świadczeń, które otrzymują żołnierze w służbie zasadniczej .

D A N I A

W Danii istnieje obowiązkowa służba wojskowa. Obowiązek ten nakłada Konstytucja, a jej zasady normują oddzielne ustawy i rozporządzenia. Obowiązki służby wojskowej podlegają mężczyźni, posiadający obywatelstwo duńskie w wieku 19 - 25 lat. Ich liczba każdego roku wynosi około 20 tys. osób. Ostatecznie do służby wojskowej, komisje kwalifikacyjne - *uwzględniając stan zdrowia, wykształcenie i przekonania polityczne lub religijne* - kierują

---

[9]/ Por. Czeski Dziennik Ustaw z 1992 r. Nr 4, dział 4.

około 8,5 tys. poborowych (limity żołnierzy ustala Ministerstwo Obrony), zaś służbę zastępczą komisje przydzielają około 800 poborowym.

Do służby zastępczej mogą ubiegać się poborowi zdolni do służby wojskowej, którzy złożą w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych deklarację o niezgodności służby wojskowej z ich poglądami politycznymi lub przekonaniami religijnymi. Wówczas kierowani są oni do pracy w instytucjach powoływanych do opieki nad ludźmi starymi, umysłowo i fizycznie niesprawnymi, instytucjach kulturalnych, jak muzea , teatry i biblioteki. Oprócz tego możliwość pracy w organizacjach pokojowych, ochrony środowiska i kościołach. Czas trwania służby jest taki sam jak służby wojskowej i wynosi jedenaście miesięcy. Jeśli poborowi wybiorą pracę w krajach rozwijających się, z którymi Dania ma zawarte umowy o pomocy i współpracy, jest to wówczas służba w szeregach Ochotniczej Zamorskiej Voluntary Serwice Oferseas i trwa dwadzieścia cztery miesiące.

Poborowi skierowani do służby zastępczej otrzymują wynagrodzenie i inne świadczenia z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Urzędu Administracji Służby Zastępczej), które administruje tę służbę, na zasadach ustalonych dla żołnierzy odbywających zasadniczą służbę wojskową. W przypadku gdy poborowi, którym została przyznana służba, unikają służby lub opuszczają służbę bez zezwolenia podlegają sankcji grzywny, zwykłego aresztu lub więzienia do roku , na zasadach określonych w prawie służby zastępczej.

F R A N C J A

We Francji zasady powoływania do służby cywilnej i jej odbywanie regulują przepisy *ustawy Nr 83-605 z dnia 8 lipca 1983 r.* w sprawie służby więźniów sumienia. W myśl tych przepisów osoby podlegające służbie wojskowej, które z powodów sumienia, sprzeciwiają się osobistemu użyciu broni, mogą pełnić służbę cywilną w instytucjach (organizacjach) o charakterze socjalnym lub humanitarnym. Czas trwania służby zastępczej wynosi szesnaście miesięcy i jest o sześć miesięcy dłuższy od czasu odbywania służby wojskowej.

Służbę zastępczą nadzoruje Ministerstwo do Spraw Socjalnych (Departament ds. Służby Cywilnej), które przydziela poborowym zatrudnienie w administracji państwowej lub organizacjach lokalnych, bądź stawia ich do dyspozycji instytucji o charakterze socjalnym lub humanitarnym, działających w interesie publicznym. Socjalne i finansowe prawa poborowych odbywających służbę zastępczą są takie same jak żołnierzy służby zasadniczej.

Służbę zastępczą we Francji przyznają komisje , wyznaczone przez Ministra do spraw Wojska, na prośbę poborowego, która musi być udokumentowana. Corocznie do służby zastępczej jest kierowane około 8 tys. osób, tj. 4 proc. poborowych kierowanych do odbycia służby wojskowej.

H I S Z P A N I A

W Hiszpanii zasady powoływania do służby zastępczej i jej odbywanie regulują przepisy ustawy Nr 48/1984 z dnia 26 grudnia 1984 r. w sprawie pełnienia służby wojskowej i zastępczej[10]. W myśl tych przepisów osoby, które z powodów sumienia sprzeciwiają się przemocy z bronią w ręku mogą pełnić służbę zastępczą, polegającą na działalności na rzecz użyteczności publicznej, która nie wymaga broni i nie podlega instytucjom wojskowym.

Służbę zastępczą przyznaje poborowym - Rada Krajowa, którą powołuje Minister Sprawiedliwości ,nadzorujący służbę zastępczą. Rada rozpatruje wnioski poborowych, które są udokumentowane działalnością i przynależnością do organizacji pacyfistycznej lub wyznaniowej.

Czas trwania służby zastępczej wynosi trzynaście miesięcy, zaś służby wojskowej, z poboru – dziewięć miesięcy. Socjalne i finansowe prawa poborowych w służbie zastępczej są takie same jak żołnierzy odbywających służbę wojskową z poboru.

Corocznie do służby zastępczej jest kierowane około 7 tys. poborowych tj. 4 proc. ogółu żołnierzy służby wojskowej z poboru .

H O L A N D I A

Zgodnie z ustawodawstwem holenderskim, obowiązkowi służby wojskowej podlegają mężczyźni, posiadający obywatelstwo holenderskie, w wieku 18-25 lat. Ich liczba, każdego roku, kształtuje się na poziomie około 100 tys. osób. Ostatecznie do służby wojskowej, komisje kwalifikacyjne - *uwzględniając stan zdrowia, sytuację rodzinną, przekonania polityczne lub religijne* - kierują około 30 tys. poborowych /limit ustala corocznie Minister Obrony/ oraz 2 tys. poborowych do służby zastępczej.

Do służby zastępczej mogą ubiegać się poborowi zdolni do służby wojskowej, którzy złożą w Ministerstwie Obrony deklarację o niezgodności służby wojskowej z ich poglądami politycznymi lub przekonaniami religijnymi i otrzymają pozytywną decyzję. Wówczas kierowani są do pracy w instytucjach działających na rzecz pomocy społecznej, opieki zdrowotnej i ochrony środowiska - na okres dwunastu miesięcy, tj. o trzy miesiące dłużej niż czas trwania służby wojskowej .

Poborowi skierowani do służby zastępczej otrzymują od instytucji, która ich zatrudnia wynagrodzenie, takie samo jak żołnierze odbywający służbę wojskową i są w takiej samej, sytuacji prawnej. Podkreślić należy, że wyznaczane przez

---

[10]/ Por. Hiszpański Dziennik Ustaw Nr 311 z 28 grudnia 1984 r.

Ministerstwo Obrony i Ministerstwo Spraw Wewnętrznych wspólne komisje kwalifikacyjne poborowych do służby wojskowej, wnikliwie rozpatrują podania o służbę zastępczą i nie wszystkim ją przyznają, np. w roku 1994 nie zakwalifikowano do służby zastępczej 1932 poborowych, *mimo złożonych deklaracji*, w 1995 r. – 182 poborowych, w 1996 r. - 184, w 1997 r. - 288. Poborowym uchylającym się od służby wojskowej grozi, zgodnie z obowiązującą w tym kraju ustawą , kara pozbawienia wolności do roku .

N I E M C Y

W Republice Federalnej Niemiec istnieje powszechny obowiązek służby wojskowej wprowadzony w 1968 r. na podstawie art.12a Konstytucji. Służbie wojskowej podlegają wszyscy mężczyźni w wieku od 18 do 45 lat, posiadający obywatelstwo niemieckie. W dniu 20 lipca 1993 r. weszła w życie nowa ustawa, dotycząca rejestracji i zasad powoływania poborowych do służby wojskowej oraz służby cywilnej (zastępczej). Dla poborowych, którzy odmawiają pełnienia służby wojskowej ze względu na swe przekonania religijne lub poglądy polityczne, ustawodawstwo Niemiec określiło zastępcze formy tego obowiązku. Są to:

1) pełnienie służby w obronie cywilnej lub organizacjach powołanych do likwidacji skutków klęsk żywiołowych, przez 10 lat,
2) praca w instytucjach realizujących pomoc dla krajów rozwijających się przez okres co najmniej 24 miesięcy,
3) pełnienie przez okres 24 miesięcy służby w Federalnej Policji Granicznej lub przez 36 miesięcy w pozostałych rodzajach policji,
4) pełnienie zastępczej służby cywilnej , przez okres piętnastu miesięcy, tj. o trzy miesiące dłuższy od okresu służby wojskowej z poboru, w instytucjach o charakterze publicznym , takich jak : szpitale, domy starców, ośrodki rehabilitacji, domy dziecka oraz zakłady i instytucje zajmujące się ochroną środowiska naturalnego .

Prawo do cywilnej służby wojskowej uzyskują poborowi, których pisemne i uzasadnione prośby zostały pozytywnie rozpatrzone przez specjalne komisje cywilne, nie podlegające organom wojskowym, w skład których wchodzą duchowni, etycy, a nawet przedstawiciele ruchów pacyfistycznych. Komisje te powołuje Federalny Minister Spraw Wewnętrznych. Komisje przyznają służbę zastępczą, średnio w roku ok. dwunastu tys. poborowym, tj. ok. .7 proc. limitu rocznego żołnierzy z poboru. Poborowych, którym komisje przyznały służbę cywilną, kieruje się - w pierwszej kolejności- do specjalnie wydzielonych ośrodków szkolenia, gdzie są zapoznawani z obowiązującymi przepisami i przygotowywani do pełnienia tej służby, a następnie są kierowani do jej pełnienia. Socjalne i finansowe prawa

poborowych odbywających służbę zastępczą są takie same jak żołnierzy z poboru.

S Z W E C J A

Służba wojskowa w formie zastępczej (cywilnej) została w Szwecji wprowadzona przepisami ustawy Nr 311 / 71 z dnia 27 lutego 1971 r. w sprawie służby cywilnej . Do jej pełnienia kierowani są poborowi, którzy nie chcą pełnić służby wojskowej z pobudek moralnych (sumienia). Służba ta polega na pracy przez okres czternastu miesięcy w szpitalach i innych organizacjach użyteczności publicznej . Jest o siedem miesięcy dłuższa od zasadniczej służby wojskowej , która trwa czternaście miesięcy.

Służbę zastępczą przyznają komisje wyznaczane przez Ministra Obrony, na podstawie udokumentowanego wniosku poborowego. W roku 1997 komisje przyznały służbę zastępczą około 2300 poborowym, tj. 8,5 proc. ogółu żołnierzy służby wojskowej z poboru.

R E P U B L I K A W Ę G I E R S K A

W Republice Węgierskiej zasady powoływania do służby wojskowej i jej odbywania, w tym służby cywilnej reguluje ustawa Nr 1 o obronności kraju oraz rozporządzenie Nr 155 Rady Ministrów z dnia 11 listopada 1993 r. o służbie cywilnej. Zgodnie z tymi przepisami poborowy, którego wyznawane zasady moralne nie pozwalają mu na odbycie służby wojskowej z bronią w ręku, składa udokumentowany wniosek do wojskowego komendanta uzupełnień o przyznanie mu służby cywilnej. Wnioski rozpatruje specjalna komisja powołana przez ww. organ wojskowy. Pozytywna decyzja komisji oznacza skierowanie poborowego do odbycia służby zastępczej.

Służba zastępcza polega na wykonywaniu prac w organach służby zdrowia lub organach charakteru socjalnego, względnie w organizacjach społecznych (nie komercyjnych) zajmujących się opieką osób starszych, chorych i niepełnosprawnych. Czas jej trwania wynosi dwadzieścia miesięcy i jest dłuższy o osiem miesięcy od służby wojskowej.

Według danych węgierskiego Ministerstwa Pracy, któremu podlega służba cywilna w Republice Węgier, corocznie do służby zastępczej jest kierowane około tysiąca poborowych, zaś do zasadniczej służby wojskowej około sześćdziesięciu tysięcy poborowych. Świadczenia socjalne i finansowe dla poborowych odbywających służbę zastępczą są takie same jak dla żołnierzy odbywających służbę wojskową w stopniu szeregowego.

*

* *

Przedstawione ustawowe rozwiązania w zakresie funkcjonowania służby zastępczej w niektórych państwach europejskich wykazują, że służba ta charakteryzuje się przede wszystkim brakiem kontaktu z bronią i użytecznością publiczną prac wykonywanych przez poborowych, podczas jej odbywania. Jest przyznawana przez niewojskowe komisje, ale na podstawie pisemnej deklaracji. Czas jej trwania jest dłuższy o 1/3 - 1/2 czasu trwania zasadniczej służby wojskowej. Natomiast liczba poborowych skierowanych do służby zastępczej kształtuje się na poziomie 2-8 proc. ogółu poborowych kierowanych do służby wojskowej. Szczegółowe dane dotyczące liczby ludności, żołnierzy zasadniczej służby wojskowej i poborowych służby zastępczej oraz czasu trwania służby w niektórych państwach europejskich i Polsce zawiera ***tabela nr 1.***

Ponadto należy podkreślić, że we wszystkich krajach europejskich, w których istnieje powszechny obowiązek służby wojskowej, prawo umożliwia poborowemu uzyskanie zastępczej służby ale nie dopuszcza całkowitego zwolnienia go z tego obowiązku.

SŁUŻBA WOJSKOWA I SŁUŻBA ZASTĘPCZA W NIEKTÓRYCH PAŃSTWACH EUROPY

Wyszczególnienie	*Austria*	*Belgia*	*Czechy*	*Dania*	*Francja*	*Hiszpania*	*Holandia*	*Niemcy*	*Szwecja*	*Węgry*	*Polska*
Liczba obywateli (w mln.)	7,9	10,0	10,4	5,2	57,2	39,5	15,2	80,0	8,6	10,6	*38,6*
Ogólna liczba żołnierzy zawodowych i niezawodowych (w tys.)	43	80	73	21	400	230	80	380	55	90	*200*
Wskaźnik % liczby żołnierzy do liczby obywateli	0,7	0,8	0,7	0,6	0,8	0,7	0,6	0,5	0,7	0,8	*0,5*
Liczba żołnierzy zasadniczej służby wojskowej (w tys.)	23	32	42	8, 5	200	170	30	170	35	60	*110*
Wskaźnik % liczby żoln. zasad. służby wojsk. do ogólnej liczby żoln.	53	40	58	40	50	75	37	45	63	66	*55*
Liczba pobor. zakwalifikowanych do odbycia służby zastępczej (w tys.)	5	2, 2	28	0,8	16	1, 5	2 ,5	12	3	1	*3,7*
Wskaźnik % liczby pobor. zakwalifikowanych do odbycia zasad. służby wojsk. w stosunku do zakwalifik. do odbycia służby zastępczej	6	3	7	8	4	4	6	7	6	2	*1,1*
Czas trwania służby wojskowej (w m-cach)	8	9	12	11	10	9	9	12	7	12	*18*
Czas trwania służby zastępczej (w m-cach)	11	12	18	11	16	13	12	15	14	20	*24*
Współczynnik przedłużenia czasu trwania służby zastępczej	1,4	1,3	1,5	1,0	1,6	1,4	1,3	1,3	2,0	1,7	*1,3*

Tabela nr 1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentów Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej oraz Służba na Zachodzie, [w:]" Żołnierz Polski „ Nr 14 z 1997 r.

ROZDZIAŁ III

ZASTĘPCZA SŁUŻBA WOJSKOWA W SYSTEMIE OBRONNYM RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

1. System obronny Rzeczypospolitej Polskiej

Jednym z naczelnych zadań każdego państwa, w tym oczywiście również Rzeczypospolitej Polskiej, jest zagwarantowanie bezpieczeństwa narodu, prawa do życia w pokoju, suwerenności, niepodległości i nienaruszalności terytorialnej kraju [1]. W realizacji tego zadania wyraża się funkcja obronna państwa polskiego, opierająca się na jego potencjale moralnym, gospodarczym i militarnym; treścią tej funkcji jest system obronny.

System obronny państwa jest to skoordynowany wewnętrznie zbiór elementów organizacyjnych, ludzkich i materialnych wzajemnie powiązanych i działających na rzecz obrony państwa [2]. W jego strukturze - ***vide rys.1*** - wyróżnia się trzy elementy:

1. Siły zbrojne.
2. Pozamilitarny układ obronny.
3. Podsystem kierowania obronnością.

SIŁY ZBROJNE

Siły zbrojne to wyspecjalizowany organ państwa przeznaczony do ochrony i obrony jego interesów przez możliwość zastosowania przemocy zbrojnej. Biorąc za punkt wyjścia struktury organizacyjne można je podzielić na regularne siły zbrojne i nieregularne siły zbrojne. Natomiast z punktu widzenia charakteru prowadzonych działań dzielimy na wojska operacyjne i siły i środki obrony terytorialnej, zaś ze względu na środowisko w którym prowadzą działania na wojska lądowe, siły powietrzne i marynarkę wojenną [3] . Rolę sił zbrojnych w państwie można ująć – ***vide załącznik nr 2*** .

---

[1]/ Założenia polskiej polityki bezpieczeństwa – przyjęte przez KOK w listopadzie 1992 r. – określają podstawowe zasady polityki naszego kraju w dziedzinie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego. Polityka bezpieczeństwa i strategia obronna RP – jest dokumentem rozwijającym i precyzującym tę zasadę.

[2]/ Por. Mała Encyklopedia Wojskowa.T.3, s. 244.

[3]/ Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego AON, Warszawa 1997.

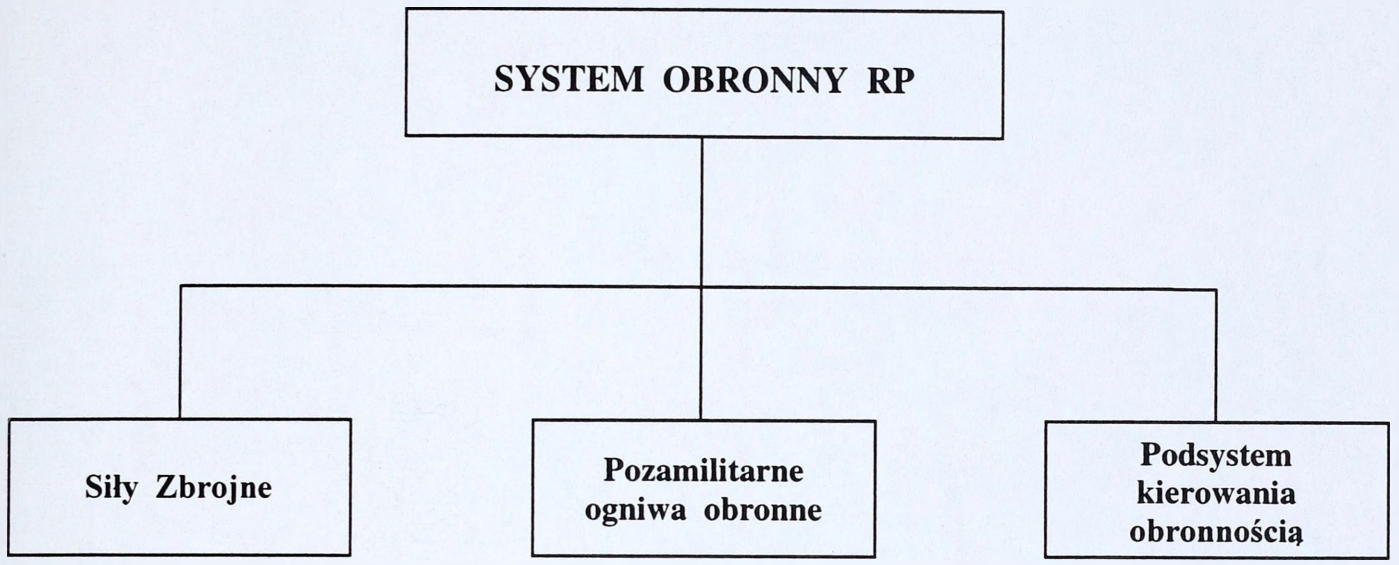

A. Główne elementy systemu obronnego RP
(wg „Założeń polskiej polityki bezpieczeństwa" z 2.11.1992r.)

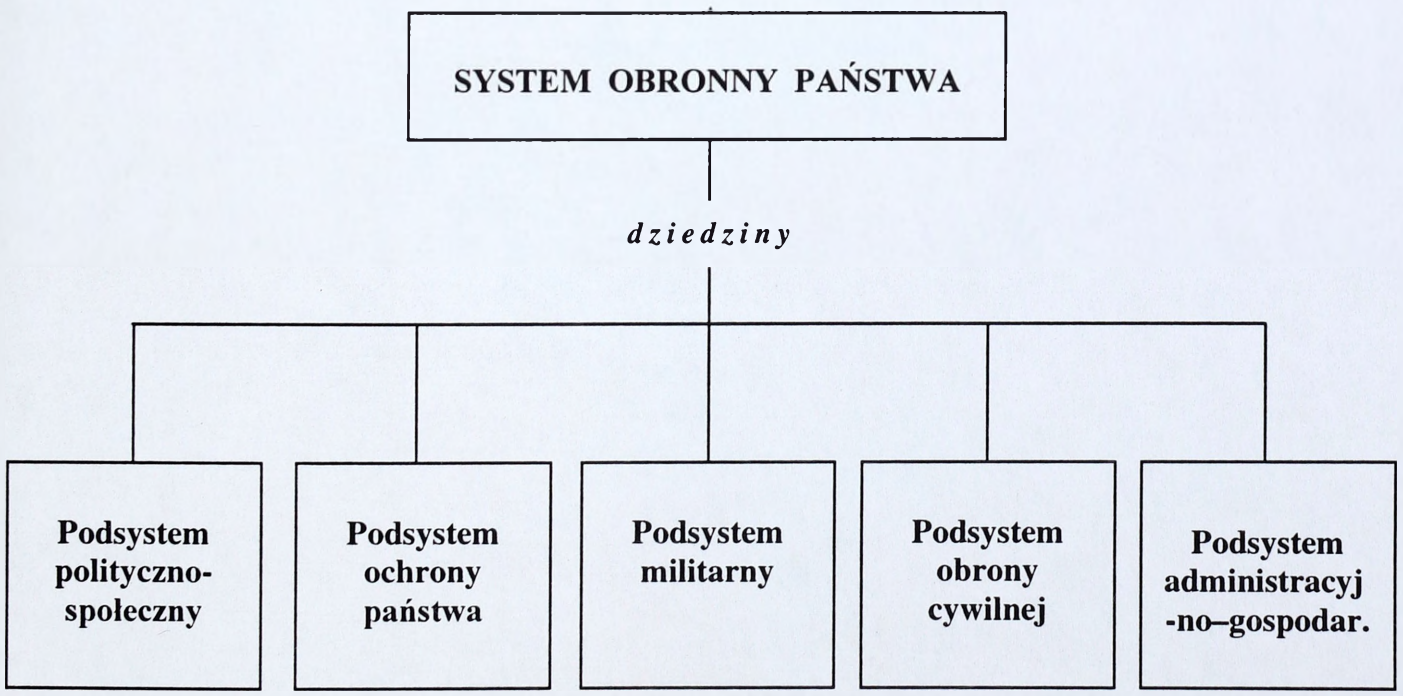

B. System obronny państwa
(wg Uchwała Nr 1/90 Komitet Obrony Kraju)

Rys. 1. Ogólne ujęcie podstawowych elementów systemu obronnego RP

Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej jako główny element systemu obronnego naszego państwa – służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic [4]. Realizują to zadanie przy współudziale z innymi strukturami systemu obronnego.

Ponadto Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej są przygotowane do wykonania zadań wynikających z zobowiązań i umów międzynarodowych, wiążących Polskę w chwili powstania konfliktu. Siły zbrojne mogą być użyte również do likwidacji skutków awarii katastrof ekologicznych i klęsk żywiołowych.

Siły Zbrojne RP opierają się na systemie wojskowej służby (nie zawodowej) i zawodowej. Według danych GUS i MON stan liczebny sił zbrojnych na koniec roku 1997 r. wynosił 214 tys. żołnierzy, w tym 86 tys. żołnierzy zawodowych i 128 tys. żołnierzy służby zasadniczej sił lądowych, wojsk lotniczych i obrony powietrznej oraz marynarki wojennej [5] .Natomiast stan etatowy sił zbrojnych jest wyższy, jednak wydzielone z budżetu państwa środki finansowe dla resortu obrony narodowej nie pozwalają osiągnąć ten stan.

Struktura organizacyjna Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej obejmuje trzy rodzaje wojsk:

1. Wojska Lądowe.
2. Wojska Lotnicze i Obrony Powietrznej .
3. Marynarka Wojenna.

Wojska Lądowe są zasadniczą siłą Sił Zbrojnych RP. Tworzą dwie trzecie potencjału bojowego Wojska Polskiego. Duża siła ognia, manewrowość, odporność na uderzenie przeciwnika – tych zaledwie kilka uniwersalnych cech wojsk lądowych kreuje ich trudną rolę na współczesnym polu walki. Wojska Lądowe zorganizowane są w cztery okręgi wojskowe: Pomorski, Śląski, Warszawski i Krakowski. W ich strukturze organizacyjnej występują związki taktyczne, oddziały i pododdziały. Pod względem funkcjonalnym Wojska Lądowe dzielą się na rodzaje wojsk: wojska zmechanizowane wojska pancerne, wojska rakietowe i artylerii, wojska inżynieryjne, wojska obrony przeciwchemicznej, wojska łączności i informatyki, wojska aeromobilne, wojska rozpoznania i walki radioelektronicznej oraz wojska obrony terytorialnej. Natomiast z punktu widzenia charakteru prowadzonych działań dzielą się na wojska operacyjne i wojska obrony terytorialnej. *Wojska operacyjne* są przeznaczone do odparcia lądowo-powietrznych uderzeń agresora aktywnymi działaniami z pozostałymi rodzajami wojsk, zaś *wojska obrony terytorialnej* do wsparcia i zabezpieczenia działań wojsk operacyjnych oraz realizacji samodzielnych działań ochronno-obronnych w wyznaczonych rejonach i obiektach

---

[4]/ Por. Art.26 – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, op. cit.

[5]/ Por. Rocznik Statystyczny GUS 1997r. ,s. 62 , tab. 24 oraz Informator Ilustrowany – Siły Zbrojne – Wyd. MON 1998 r.

Wojska Lotnicze i Obrony Powietrznej Kraju stanowią rodzaj sił zbrojnych o najwyższym stopniu gotowości bojowej w okresie pokoju. Ich głównym zadaniem jest zapewnienie osłony obszaru Rzeczypospolitej Polskiej i przeciwdziałanie naruszeniom polskiej przestrzeni powietrznej.

Marynarka Wojenna jest przeznaczona głównie do obrony morskich granic państwa , ochrony żeglugi i interesów gospodarczych w polskim obszarze morskim oraz obrony wybrzeża przy współdziałaniu z innymi rodzajami sił zbrojnych.

Podstawową dziedziną działalności sił zbrojnych w czasie pokoju, jest szkolenie. Ma ono na celu przygotowanie się dowództw i wojsk do realizacji zadań w czasie ewentualnego zagrożenia lub wojny. Na czas zagrożenia i wojny następuje strategiczne rozwijanie sił zbrojnych. Zależnie od rodzaju i skali zagrożenia oraz możliwości ekonomicznych i demograficznych siły zbrojne mogą być mobilizacyjnie rozwinięte do kilkakrotnej wielkości.

Nadzwyczajnie trudnym zadaniem, jakie oczekuje nas w nadchodzących latach, będzie zmniejszenie stanu ilościowego wojska oraz modernizacja techniczna sił zbrojnych. Obecny stan techniczny wojska jest oceniony bardzo krytycznie. W dużej mierze mamy uzbrojenie przestarzałe, o nie najlepszej jakości. Ponadto stosowanie do przewidywanych dawniej w ramach Układu Warszawskiego zadań operacyjnych, jest to występujące w znacznych ilościach uzbrojenie ciężkie, uderzeniowe.

Zgodnie z ustaleniami Traktatu o Konwencjonalnych Siłach Zbrojnych w Europie (CFE)[6] liczebność Wojska Polskiego nie może przekraczać 234 tys. żołnierzy wojsk lądowych i sił powietrznych w czasie pokoju oraz Polska może posiadać 1730 czołgów, 2150 transporterów opancerzonych , 1610 armat kal.100mm i więcej, 460 samolotów bojowych i 130 śmigłowców uzbrojonych.

Zatem wystąpiła konieczność radykalnego zredukowania ilości podstawowych środków walki. Proces ten w zasadzie jest w fazie końcowej. Równocześnie z redukcją powinniśmy dokonać reorientacji technicznej naszych sił zbrojnych, lecz malejący od kilku lat budżet wojska proces ten ogranicza[7].Prymat ilości nad jakością doprowadził do tego, że dziś w Ministerstwie Obrony Narodowej 65 procent środków wydaje się na tzw. koszty wegetatywne, a zaledwie 10 procent na technikę wojskową.

Podjęta 16 lutego 1995 r. przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uchwała w sprawie podstawowych problemów obronności państwa[8] obligowała rząd do zapewnienia systematycznego wzrostu budżetu MON w taki sposób, aby jak najpóźniej do 31 grudnia 1997 r. osiągnął on 3 proc. PKB. W resorcie obrony przygotowano i skierowano do uzgodnień międzyresortowych projekt społeczno-gospodarczej z planowaniem budżetowym – zadeklarowano trójpoziomowy system

---

[6]/ Conventional Forces Europe.

[7]/ Udział wydatków wojskowych w produkcie krajowym brutto (PKB) kształtował się odpowiednio: w roku 1991 - 2,25%, 1993 - 2,47%,1995 – 2,31%,1996 – 2,33% ,1997 - 2,3% . Źródło: Podstawowe informacje o budżecie MON na 1998 rok. Departament Budżetowy MON, Warszawa 1998.

[8]/ Por. MP Nr 8, poz.109.

kształtowania budżetu MON, a mianowicie w: 1996 r. w wysokości, 2,8 proc. PKB, 1997 r – 3 proc. i w latach 1998-2010, corocznie na poziomie 3 proc. PKB. Niestety uwarunkowania polityczne, a przede wszystkim społeczno-gospodarcze uniemożliwiły zrealizowanie tego zadania.

W roku 1997 budżet Ministerstwa Obrony Narodowej ukształtował się na poziomie 2,3 proc. PKB, zatem zachodzi pytanie jakim cudem utrzymujemy dzisiaj 207 tys. żołnierzy i ponad 82 tyś. pracowników cywilnych wojska? Z jednej strony może to być dowód marnotrawstwa środków, ale z drugiej też i sygnał, że zachodzi postępująca degradacja potencjału armii.

POZAMILITARNY UKŁAD OBRONNY

Kolejnym bardzo ważnym elementem systemu obronnego naszego kraju jest pozamilitarny układ obronny. Przeznaczony jest do tworzenia niezbędnych warunków przygotowania i działania sił zbrojnych oraz funkcjonowania pozostałych struktur państwa, a także zapewnienia materialnych i duchowych podstaw przetrwania narodu w czasie ewentualnego zagrożenia lub wojny [9].

Zgodnie z powinnościami konstytucyjnymi zadania obronne spoczywają na wszystkich ogniwach systemu obronnego państwa jak również na organizacjach politycznych, gospodarczych, społecznych i religijnych. Podstawą siły obronnej kraju jest świadomość obronna każdego obywatela kształtowana w rodzinie, szkole i we wszystkich sferach działalności publicznej.

Stan i możliwości układu pozamilitarnego w zdecydowanym stopniu uzależnione są od potencjału gospodarki oraz przygotowania kierowniczej kadry i przekonaniu jej o konieczności świadczeń na rzecz obronności.

Miejsce i rolę poszczególnych ogniw pozamilitarnych w systemie obronnym państwa wyznaczają stojące przed nimi zadania na rzecz sił zbrojnych i obronności kraju. Najważniejsze zadania obronne w czasie pokoju realizują gospodarcze i administracyjne struktury państwowe.

Układ pozamilitarny - ***vide rys.2*** - obejmuje ogniwa ochrony państwa, gospodarczo-obronne i ochrony ludności (obrona cywilna).

Podstawowym zadaniem ogniw gospodarczo-obronnych, których główny trzon stanowią jednostki organizacyjne resortu spraw wewnętrznych i administracji jest ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego (zwłaszcza podczas powszechnej mobilizacji), ochrona granicy państwowej , rozpoznanie kontrwywiadowcze, wprowadzone dla sprawnego funkcjonowania gospodarki kraju i systemu obronnego.

Zasadniczym zadaniem ogniw gospodarczo-obronnych, które w istocie stanowi gospodarka kraju, jest zaspokajanie materialnych potrzeb obronnych państwa poprzez zagwarantowanie optymalnych warunków do utrzymania i szkolenia sił

---

[9]/ Por. Polityka bezpieczeństwa i obronna RP, op. cit. s. 32.

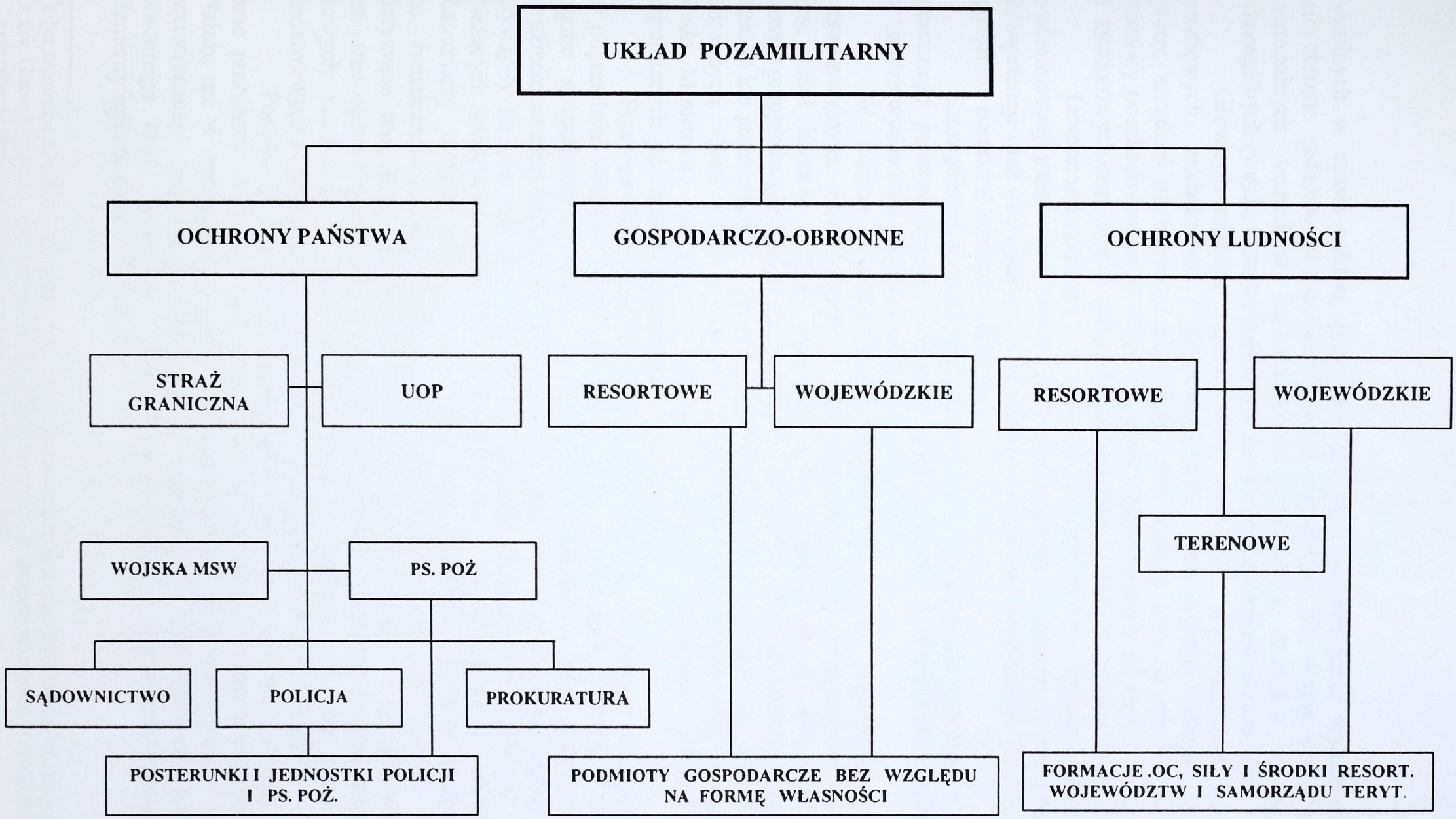

Rys. 2. Ogólna struktura układu pozamilitarnego

zbrojnych w czasie pokoju, przygotowania bazy zapewniającej wykonanie przez siły zbrojne zadań w czasie ewentualnego zagrożenia lub wojny oraz stworzenia materialnych warunków zapewniających przetrwanie ludności w sytuacjach szczególnych (wojna, katastrofa ekologiczna, klęska żywiołowa, awaria, itp.).

Głównym zadaniem ogniw obrony cywilnej – utworzonych w formacjach terenowych, zakładowych i specjalistycznych – jest ochrona ludności, zakładów pracy, urządzeń użyteczności publicznej, dóbr kultury oraz ratowanie i udzielania pomocy poszkodowanym w czasie działania destrukcyjnych sił klęsk ekologicznych i żywiołowych oraz innych miejscowych zagrożeń, a także w usuwaniu ich skutków.

Obronnością państwa – w układzie pozamilitarnym – kierują organy władzy i administracji państwowej stosownie do przypisanych im konstytucyjnie i ustawowo kompetencji oraz obowiązków, zapewniając tworzenie i utrzymanie na niezbędnym poziomie potencjał obronny państwa.

Szczegółowe zadania dla poszczególnych pozamilitarnych ogniw systemu obronnego państwa ustalają właściwe organy władzy i administracji państwowej w drodze wydawania odpowiednich aktów prawnych.

W świetle obowiązujących ustaleń prawnych faktycznym organem organizacyjnym, nadzorującym i kontrolującym prace przygotowań obronnych jest nadal Komitet Obrony Kraju. W toku sprawowania swoich KOK wydał szereg przepisów (uchwał, wytycznych) określających zakres przygotowań obronnych i zasad ich prowadzenia, a także ustalił bezpośrednich wykonawców przedsięwzięć obronnych. Obok KOK w procesie przygotowań obronnych jest zaangażowana Rada Ministrów, głównie w sferze wydawania przepisów wykonawczych, regulujących powinności podmiotów i obywateli.

Przedstawiony stan odnosił się do systemu obronnego przygotowanego w poprzednim układzie społeczno-politycznym. Analiza tego systemu, a zwłaszcza ogniw gospodarczo-obronnych i realizacji powierzonych tym ogniwom zadań w dziedzinie zaspokajania potrzeb obronnych państwa wskazuje, że w ostatnich latach wystąpiły na tym odcinku niekorzystne zjawiska. Dotyczą one zwłaszcza zakresu bieżących świadczeń gospodarki, co wyraża się z zmniejszeniu ich rozmiarów. Zasadniczy wpływ na ten stan rzeczy ma obniżenie środków budżetowych na świadczenia obronne. Podobnie jak nakłady na siły zbrojne, również wydatki dotyczące mobilizacji gospodarki ulegają stałemu obniżeniu. W rezultacie tego znacznie ograniczono zakres przygotowań obronnych, a między innymi: zaniechano nowych inwestycji w zakresie infrastruktury obronnej, obniżono stan rezerw państwowych i ograniczono zakupy sprzętu do formacji obrony cywilnej[10].

Ponadto na postęp w procesie przygotowań obronnych mają wpływ również inne problemy, które wymagają rozstrzygnięć lub nowych uregulowań prawnych. Należą też w szczególności sprawy: programowania zadań obronnych w aspekcie przestrzennego zagospodarowania kraju, organizacji i funkcjonowania przemysłu obronnego oraz pozostałych dziedzin gospodarczych stanowiących podstawowe elementy infrastruktury obronnej [11].

---

[10]/ Por. Aktualny stan obronności, [w:] Koncepcja rozwoju systemu obronnego RP, DSO MON, Warszawa 1997

[11]/ Por. Giermakowski L.: Infrastruktura techniczno-ekonomiczna gospodarki narodowej w potencjale gospodarczo-obronnym kraju. Warszawa, AON 1994, ss. 81-131.

Rozważania wymagają również regulacje ustawowe dotyczące świadczeń na rzecz obrony kraju (np. ich rozszerzenia na działalność produkcyjną i usługową). Wielce utrudniającym realizację zadań w ramach przygotowań obronnych jest brak przejrzystych, jednolitych, dostosowanych do obecnych realiów gospodarki rynkowej, zasad ich funkcjonowania.

PODSYSTEM KIEROWANIA OBRONNOŚCIĄ PAŃSTWA

Podsystem kierowania obronnością państwa przeznaczony jest do przygotowania i zapewnienia sprawnego funkcjonowania państwa w czasie ewentualnego zagrożenia lub wojny. Celem systemu kierowania obronnością państwa w czasie pokoju jest przygotowanie i utrzymanie na odpowiednim poziomie potencjału obronnego oraz zapewnienie jego sprawnego rozwinięcia do koniecznego wymiaru w okresie zagrożenia i w czasie wojny.

Podsystem kierowania obronnością jest integralną częścią systemu kierowania państwem. Jego rola polega na sprzężeniu elementów systemu obronnego państwa w jednolitą sprawnie funkcjonującą całość. Obejmuje organa państwowe oraz samorządowe, na które nakłada się ustawowo przypisane obowiązki zadań obronnych.

Podstawowymi ogniwami systemu kierowania państwem są:

1) naczelne organa władzy i administracji państwowej – Parlament (Sejm i Senat) Prezydent RP, Rada Ministrów, Premier RP oraz ministrowie;
2) centralne organa administracji państwowej – centralne i generalne dyrekcje oraz zarządy w resortach: (np. Generalna Dyrekcja PKP, Generalna Dyrekcja Dróg Publicznych, Generalna Dyrekcja Lasów Państwowych, Centralny Zarząd Poczty Polskiej itp.), komendy główne;
3) terenowe organa administracji rządowej – wojewodowie;
4) okręgowe i regionalne dyrekcje w resortach, podległe centralnym organom administracji;
5) samorządy terytorialne;
6) podsystem dowodzenia Siłami Zbrojnymi, w skład którego wchodzą: Sztab Generalny WP, dowództwa okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych, dowództwa związków taktycznych i oddziałów.

. Na czas zagrożenia (kryzysu) i wojny system kierowania obronnością rozwija się stopniowo (selektywnie) lub jednocześnie (całościowo) w wojenny system kierowania państwem. Przyjmuje się, że najwyższym polityczno-strategicznym ośrodkiem decyzyjnym w tym przypadku będzie *Prezydent RP*. Premier będzie kierował całym układem pozamilitarnym, a siłami zbrojnymi – powołany przez Prezydenta RP na czas wojny Naczelny Wódz (Naczelny Dowódca Sił Zbrojnych).

Zgodnie z obowiązującą ustawą o powszechnym obowiązku obrony RP [12] w strukturze kierowania występuje nadal Komitet Obrony Kraju jako organ właściwy w sprawach obronności. Jednocześnie Konstytucja RP ustanowiła organ Prezydenta RP Radę Bezpieczeństwa Narodowego (art. 135). W sprawach szczególnej wagi Prezydent RP może zwołać Radę Gabinetową. Radę Gabinetową tworzy Rada Ministra obradująca pod przewodnictwem Prezydenta RP. Jednak Radzie Gabinetowej – stosownie do art.141, ust.2 – nie przysługują kompetencje Rady Ministrów.

Nieadekwatność ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP do ustawy konstytucyjnej praktycznie uniemożliwia sprawne kierowanie przygotowaniami obronnymi w państwie. Wiąże się to z tym, że cały system normatywno-prawny w dziedzinie obronności głównie w sferze wykonawczej, opiera się na uchwałach KOK i dokumentach wydanych na ich podstawie. Wynika to z dotychczasowych uprawnień KOK, który oprócz określania generalnych założeń obronnych i wytycznych kierunków działania w dziedzinie obronności ustalał zadania obronne dla organów państwowych i innych jednostek organizacyjnych oraz koordynował, nadzorował i kontrolował ich wykonanie.

W sferze wykonawczej uprawnienia KOK nakładają się na kompetencje Rady Ministrów, co zatem z konstytucyjnymi kompetencjami w zakresie spraw obronnych należącym do Rady Ministrów,. Wydaje się, że nie jest celowe dalsze utrzymywanie w przepisach ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP „ istnienie KOK", a w konsekwencji także nie jest celowe utrzymywanie wojewódzkich komitetów obrony. Zadania pierwsze powinny być przekazane Radzie Ministrów, która na ten cel posiada środki, zaś drugie – wojewodom.

Powyższe problemy oraz problem skonstruowania wojennego systemu kierowania państwem wymagają podjęcia w trybie pilnym prac legislacyjnych w tym zakresie. Stworzony bowiem, w minionym okresie, system prawny w zakresie przygotowań jest już nieadekwatny do istniejących warunków ustrojowych. Świadczenia na rzecz obronności, regulowane dotychczas ustawą o powszechnym obowiązku obrony RP, w warunkach gospodarki rynkowej wymagają nowych, precyzyjnych uregulowań ustawowych, tak w płaszczyźnie obowiązku ich wykonywania, jak i w zakresie kompetencji i odpowiedzialności organów państwa za ich planowanie, finansowanie i realizację.

Rozstrzygnięć wymagają również problemy mające wpływ na postęp w procesie przygotowań obronnych, bądź przesądzające o ich treści i zakresie. Należą tu w szczególności problemy: przejrzystego finansowania przygotowań obronnych, gromadzenie rezerw państwowych, w tym specjalistycznych, świadczeń na rzecz obronności przez prywatne podmioty gospodarcze lub z udziałem kapitału zagranicznego, utrzymania na niezbędnym poziomie mocy produkcyjnych, o szczególnym znaczeniu dla obronności kraju i życia ludności itp.

---

[12]/ Por. Dz. U. Nr 4 z 1992, poz. 16.

Zmiany powinny być wprowadzane systemowo, a nie jak dotychczas w drodze częściowych zmian lub przypadkowych korekt w obowiązujących przepisach prawnych dotyczących obronności.

Reasumując należy stwierdzić, że Polska jest w okresie dostosowywania systemu obronnego do nowych wymagań NATO. Jest to proces złożony i trudny zarówno pod względem koncepcyjnym, jak i realizacyjnym. Wydaje się, że decydujące znaczenie dla jego pomyślnego przebiegu mają trzy zasadnicze czynniki:

1) możliwie szybkie ustanowienie podstaw prawnych systemu obronnego państwa, odpowiadające zmienionym warunkom;
2) ustalenie stałego, co najmniej na kilka lat, wskaźnika nakładów na obronność;
3) upowszechnienie wiedzy obronnej wśród kadry kierowniczej oraz ukształtowanie racjonalnej, a nie tylko emocjonalnej świadomości obronnej społeczeństwa.

2. Zasoby ludzkie w systemie obronnym państwa

Od czasu, gdy wojny przybrały charakter powszechny, uczestniczą w nich praktycznie choć w różnym stopniu, całe społeczeństwa wojujących stron [13]. Ta ogólna prawda może się nie rozciągnąć jedynie na mocarstwa , może nie obejmować agresorów, ale dotyczy z całą pewnością państw małych i średnich. Wyniki wojen pozostają odtąd w ścisłym związku z zasobami ludzkimi w wieku pozwalającym pełnić służbę wojskową lub wykonywać pracę na rzecz systemu obronnego walczących stron.

Tak obecnie jaki i w przeszłości żaden rozsądny teoretyk czy praktyk nie kwestionował roli czynnika ludzkiego w wojnach, a tym bardziej w systemie obronnym państwa. Zdecydowana ich większość podkreślała z pełną mocą, że o wyniku wojen w ostatecznym rachunku przesądzają ludzie i ich wartości moralne [14]. Zasoby ludności państwa mogą stanowić „*same w sobie*„ bardzo istotny czynnik odstręczania od agresji zbrojnej. Albowiem nawet „przeciętna wola niepodporządkowania się przemocy, wyrażana przez liczny naród, wielce utrudniać będzie agresorowi wykorzystanie ewentualnego zwycięstwa odniesionego w wojnie (odniesionego głównie w początkowych fazach wojny). Naród zaś, który posiada wolę niepodawania się obcej przemocy i tę wolę w swojej historii niejednokrotnie dokumentował, ów czynnik odstręczania uwiarygodnia. Wreszcie liczny naród, który wolę obrony swoich wartości kojarzy z przygotowaniem, ma w powiązaniu z czynnikiem wojskowym, znaczne szanse „ *same w sobie*" skutecznie odstręczać potencjalnych agresorów [15].

Zatem ludność kraju z jej kwalifikacjami wiedzą, wiedzą techniczną i naukową oraz struktura stanowi niewątpliwie najważniejszy element jego sił ochronnej. Ludzie zasilają przecież siły zbrojne i pozamilitarny układ obronny oraz tworzą środki walki zdobywając doświadczenia techniczne w procesie przetwarzania zasobów materialnych.

W teorii i praktyce mobilizacji dla określenia ilości, używa się terminu „*zasoby ludzkie*". Używając tego terminu wyrażamy przede wszystkim ilość osób poszczególnych grup społecznych lub całego państwa. Natomiast współczesna wojna, z jej tendencją do użycia w bezpośredniej walce wysoce mobilnych związków operacyjnych i taktycznych, nowoczesnej techniki i środków walki, każe zwrócić uwagę na *potencjał ludności* kraju, w wieku produkcyjnym.

---

[13]/ Por. Wyszczelski L.: Zarys historii powszechnej myśli wojskowej. Warszawa 1986 , s.253.

[14]/ Por. Clausewitz C.: O wojnie . MON, Warszawa 1958 s.153. Zagadnienie to podejmował, także W. Sikorski określając, że „ przyszła wojna wymagać będzie włączenia się całego społeczeństwa, a posiadanie sprzętu wojennego nie zagwarantuje skuteczności obrony państwa bez przygotowania i uczestnictwa szerokich kręgów społeczeństwa",[w:] Przyszła wojna. Warszawa 1984, ss. 126-127.

[15]/ Por. Balcerowicz B.: Problemy strategii obronnej państwa średniej wielkości .AON, Warszawa 1995, ss. 105-109.

Przez pojęcie to rozumieć należy ilość i jakość zasobów ludzkich, a więc wszystkich mieszkańców w wieku pozwalającym pełnić służbę wojskową lub wykonywać pracę na rzecz gospodarki wojennej. Kraj o dużej liczbie ludności może jednak ustępować przeciwnikowi, który przy tej samej sumie lub niższej liczbie ludności będzie dysponował większymi zasobami kwalifikowanej ludności w wieku produkcyjnym[16]. Współczesna wojna zgłasza bowiem zapotrzebowanie przede wszystkim na licznych fachowców dla sił zbrojnych, jak i dla działalności gospodarczo-obronnej, w tym przemysłu obronnego.

Rola i znaczenie kwalifikowanych zasobów ludzkich w potencjale gospodarczo-obronnym kraju wiąże się z procesem rewolucyjnych przemian w technice wojskowej i ogólnym postępem technicznym, jaki obserwujemy w ostatnim okresie. O efektywnym wykorzystaniu zasobów materiałowych, zgodnie z zamierzeniami strategii, decyduje stan wiedzy technicznej i nauki, a więc także kadry wybitnych techników, naukowców i liczba rezerw wykwalifikowanych robotników.

Zatem używając określenia potencjał ludnościowy wyrażamy ilościowy i jakościowy obraz sytuacji demograficznej w kraju. Ten obraz w Polsce na koniec 1997 r. – kształtują następujące dane :

1) liczba ludności ogółem – 38.698 tys. osób, w tym 18.849 tys. mężczyzn,
2) liczba ludności aktywnej i biernej zawodowo oraz poziom wykształcenia – ***vide tabela nr 1***,
3) struktura ludności według płci i wieku – ***vide rys 3.***

Analizując strukturę potencjału ludnościowego uzyskujemy interesujące informacje z zakresu demografii, których potrzeba dla celów militarnych jest oczywistą. Weźmy dla przykładu informacje zawarte w *tabeli nr 1* oraz w popularnie zwanej „*piramidzie wieku i płci*", przedstawionej na *rysunku nr 3.* Dzięki tym informacją oraz obserwacjom zmian czasowych i przestrzennych, w zakresie takich cech, jak: wiek, płeć, wykształcenie, stan cywilny i rodzinny, można sformułować wnioski co do feminizacji i starzenia się ludności, wykształcenia, struktury gospodarstw domowych, a w związku z tym potrzeb ludności w dziedzinie infrastruktury społecznej oraz możliwości zasilania systemu obronnego zasobami ludzkimi, w tym chociażby planowanie poboru do wojska roczników męskich w warunkach wyżu lub niżu demograficznego oraz mobilizacyjne zabezpieczenie sił zbrojnych układu pozamilitarnego.

Poszerzając analizę struktury demograficznej o analizę rozmieszczenia ludności (gęstość zaludnienia) i analizę struktury społeczno-zawodowej otrzymujemy szczególnie ważne informacje dla organów kierowania systemem obronnym państwa oraz sił zbrojnych. Znajomość tych informacji jest także niezbędna dla planowania struktury konsumpcji oraz ustalenia potrzeb w zakresie różnego rodzaju inwestycji nieprodukcyjnych, w tym potrzeb obrony cywilnej.

---

[16] Przez ludność w *wieku produkcyjnym* rozumie się ludność w wieku zdolności do pracy. Dla mężczyzn przyjęto wiek 18-64 lat, dla kobiet 18-59 lat. Rocznik Statystyczny GUS 1997, s.86.

Tabela nr 1

STRUKTURA LUDNOŚCI POLSKI WEDŁUG AKTYWNOŚCI ZAWOWODOWEJ, PŁCI I POZIOMU WYKSZTAŁCENIA

Stan na dzień 31 grudnia 1997 r.

Wyszczególnienie	*Ogółem*	*Aktywni zawodowo*			*Bierni zawodowo*
		Razem	*Pracujący*	*Bezrobotni*	
	w tysiącach				
Ogółem	***29486***	***17064***	***15103***	***1961***	***12422***
Mężczyźni	14 024	9239	8328	911	4785
Kobiety	15462	7825	6775	1050	7637
Wykształcenie					
Wyższe	2222	1798	1746	52	424
Polic. i śred. tech.	6397	4746	4266	480	1651
Średnie ogólne	2097	1040	904	136	1057
Zasadnicze zawodowe	7890	5982	5139	843	1908
Podstawowe	10880	3498	3048	450	7382
w tym:					
Mężczyźni	***14024***	***9239***	***8328***	***911***	***4785***
Wyższe	1127	919	896	23	208
Polic. i śred. tech.	2824	2186	2020	166	638
Średnie ogólne	510	252	231	21	259
Zasadnicze zawodowe	4939	4011	3544	467	928
Podstawowe	4624	1871	1637	234	2752
Kobiety	***15462***	***7825***	***6775***	***1050***	***7637***
Wyższe	1096	880	850	30	216
Policealne i średnie techniczne	3572	2558	2244	314	1013
Średnie ogólne	1587	788	673	115	799
Zasadnicze zawodowe	2952	1972	1596	376	980
Podstawowe	6255	1627	1411	216	4629

Źródło: Rocznik statystyczny GUS, Warszawa 1997 r.

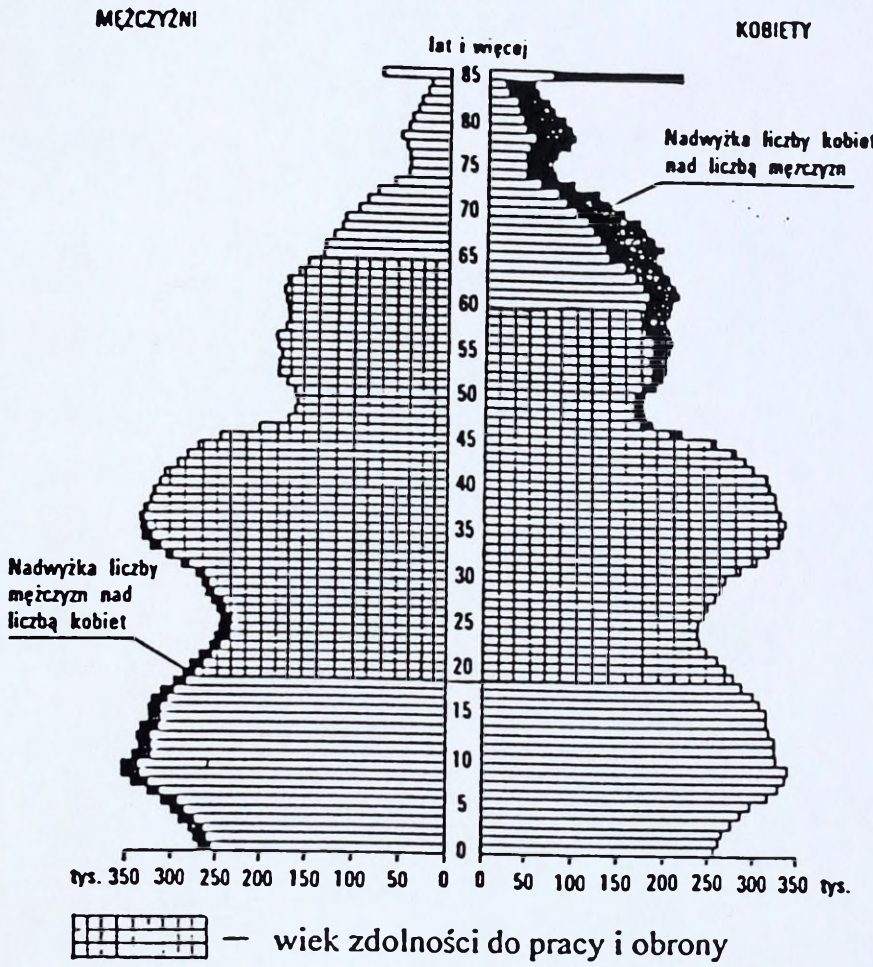

Rys. 3. Struktura ludności Polski według płci i wieku
(Stan na 31 grudnia 1997 r.)

Na podstawie analizy potencjału ludnościowego oraz obecnego i przyszłego popytu na siłę roboczą opracowywane są bilanse siły roboczej. Pozwalają one na ustalenie niedoborów i nadwyżek zatrudnienia, a dzięki temu umożliwiają podejmowanie działań w celu osiągnięcia względnej równowagi na rynku pracy. Bilanse te określają między innymi stosunek liczby osób w wieku produkcyjnym (zdolnych do pracy) do ogólnej liczby ludności kraju oraz do stanu zatrudnienia, w rozbiciu na poszczególne województwa. Bilanse siły roboczej mają szczególnie ważne znaczenie do planowania zadań gospodarczo-obronnych, zwłaszcza na czas zagrożenia i wojny, zawartych w tzw. "Programie Mobilizacji Gospodarczej".

3. Rola i znaczenie zastępczej służby wojskowej w systemie obronnym Rzeczypospolitej Polskiej

Rola i znaczenie zasobów ludzkich w systemie obronnym państwa zostały już przedstawione. Natomiast poborowi zastępczej służby wojskowej są tylko małą częścią tych zasobów. Zatem wydaje się, że przedstawienie tej służby na tle wyników poborów w latach 1993-1997 i usytuowanie jej w powszechnym obowiązku obrony obraz roli i znaczenia zastępczej służby w systemie obronnym naszego kraju.

Z mocy art. 4 ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP wszyscy obywatele polscy zdolni ze względu na wiek i stan zdrowia podlegają obowiązkowi obrony. W ramach tego obowiązku mogą pełnić służbę wojskową, służbę w obronie cywilnej, odbywać przysposobienie obronne, uczestniczyć w samoobronie ludności, pełnić służbę w jednostkach zmilitaryzowanych oraz odbywać służbę zastępczą. Zatem służba zastępcza jest równorzędna ze służbą wojskową. Jej usytuowanie w powszechnym obowiązku obrony ilustruje ***rysunek nr 4*** .

W latach 1993 - 1997 rejonowe komisję poborowe rozpatrzyły ok.19,4 tys. wniosków poborowych o zastępczą służbę wojskową i przyznały tę służbę ok.12,3 tys. poborowym. Szczegółowe dane – ***vide tabela nr 2.***

Tabela nr 2

ZESTAWIENIE POBOROWYCH SKŁADAJĄCYCH WNIOSKI O ZASTĘPCZĄ SŁUŻBĘ WOJSKOWĄ I OTRZYMUJĄCYCH TĘ SŁUŻBĘ W LATACH 1993 – 1997

Lata / *Wyszczególnienie*	*1993*	*1994*	*1995*	*1996*	*1997*	*Ogółem w latach 1993 - 1997*
Poborowi, którzy złożyli wnioski o służbę zastępczą	2263	3318	4432	5132	4247	19392
Poborowi, którym została przyznana służba zastępcza	1272	1984	2797	3326	2901	12280
Wskaźnik pozytywnego rozpatrzenia wniosków	56,2%	59,8%	63,2%	64,8%	68,3%	63,3%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Sztabu Gen. WP i sprawozdań WUP

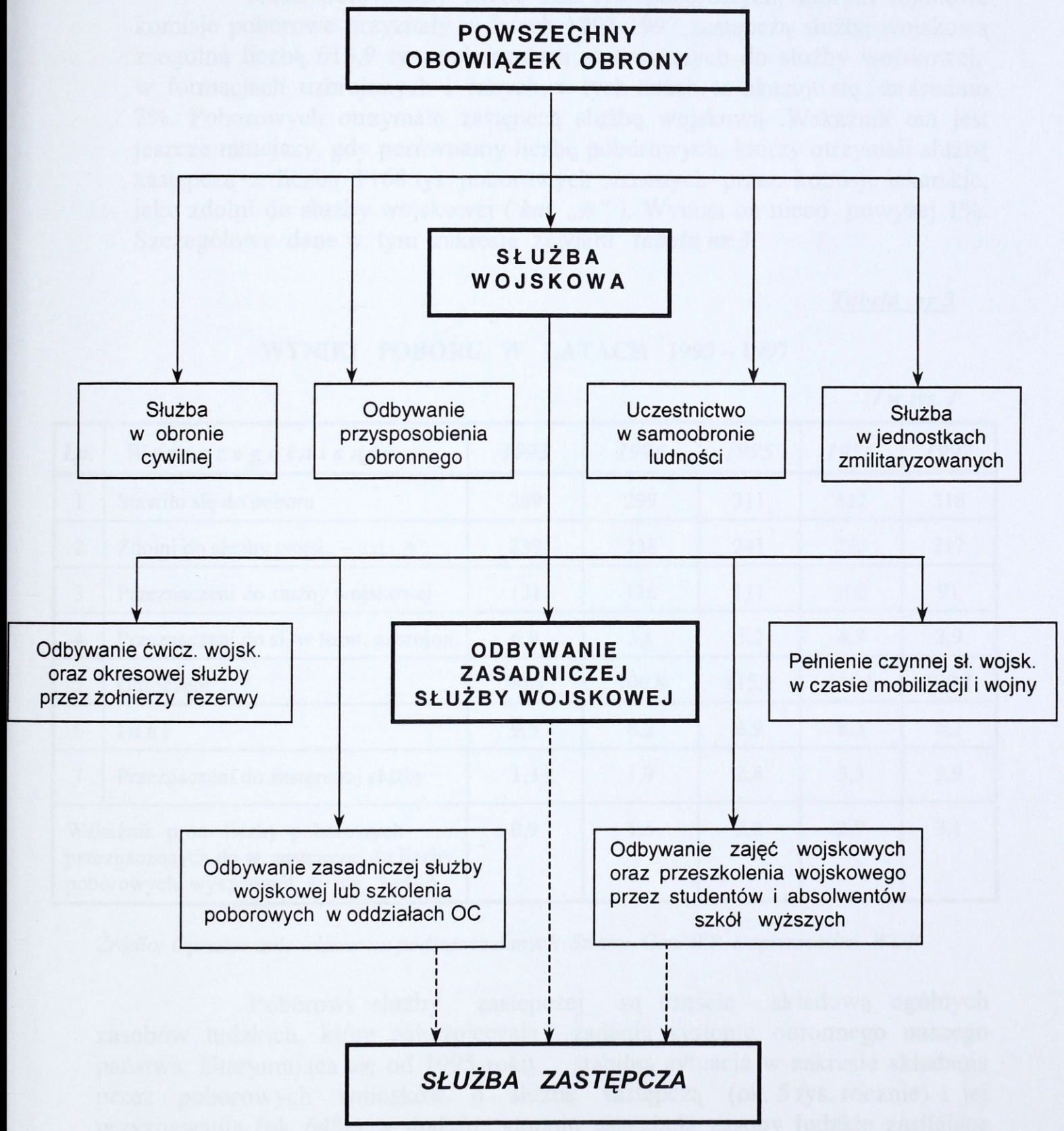

Rys. 4. Usytuowanie służby zastępczej w powszechnym obowiązku obrony

Jeżeli porównamy liczbę 12,3 tys. poborowych, którym rejonowe komisje poborowe przyznały w latach 1993-1997 zastępczą służbę wojskową z ogólną liczbą 613,9 tys. poborowych skierowanych do służby wojskowej, w formacjach uzbrojonych i innych, w tych latach, to okazuje się , że średnio 2%. Poborowych otrzymało zastępczą służbę wojskową .Wskaźnik ten jest jeszcze mniejszy, gdy porównamy liczbę poborowych, którzy otrzymali służbę zastępczą z liczbą 1168 tys. poborowych uznanych przez komisje lekarskie, jako zdolni do służby wojskowej (*kat. „A"*). Wynosi on nieco powyżej 1%. Szczegółowe dane w tym zakresie zawiera ***tabela nr 3.***

Tabela nr 3

WYNIKI POBORU W LATACH 1993 – 1997

/ w tys. /

Lp.	*Wyszczególnienie*	*1993*	*1994*	*1995*	*1996*	*1997*
1	Stawiło się do poboru	289	299	311	312	318
2	Zdolni do służby wojsk. – kat „A"	239	238	241	233	217
3	Przeznaczeni do służby wojskowej	131	116	111	102	91
4	Przeznaczeni do sł. w form. uzbrojon.	6,9	5,1	5,2	4,8	3,9
5	Odroczeni	90,3	106,8	115,1	116,6	123,1
6	Inni	9,5	8,2	6,9	6,3	6,1
7	Przeznaczeni do zastępczej służby	1,3	1,9	2,8	3,3	2,9
Wskaźnik proc. liczby poborowych przeznaczonych do sł. zastępczej do liczby poborowych wyszczegól. w poz. 3+4+6		0,9	1,5	2,2	2,9	3,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Sztabu Gen. WP i sprawozdań WUP

Poborowi służby zastępczej są częścią składową ogólnych zasobów ludzkich, które zabezpieczają zadania systemu obronnego naszego państwa. Utrzymująca się od 1995 roku stabilna sytuacja w zakresie składania przez poborowych wniosków o służbę zastępczą (ok. 5 tys. rocznie) i jej przyznawania (ok. 64%) w małym stopniu uszczupla zasoby ludzkie zasilające system obronny państwa. Nie dostrzega się także, aby z tego powodu występowały zakłócenia w funkcjonowaniu systemu obronnego naszego kraju. Niemniej jednak należy stwierdzić, że poborowi kierowani do służby zastępczej należą do grona poborowych o najwyższych predyspozycjach intelektualnych, a więc stanowią zasoby ludzkie szczególnie przydatne do służby wojskowej

lub wykonywania innych zadań w systemie obronnym państwa. W 1997r. powyżej 95% ogółu poborowych odbywających służbę zastępczą legitymowało się wykształceniem minimum zasadniczym, w tym powyżej 70% średnim i 0,6% wyższym, natomiast poziom wykształcenia poborowych, którym służba zastępcza została przyznana i oczekują na miejsca pracy kształtował się odpowiednio: 95,7% minimum zasadnicze, w tym 51% średnie i 0,2 % wyższe .

W konkluzji powyższych rozważań należy stwierdzić, że mimo wyraźnego wzrostu liczby poborowych rocznika podstawowego podlegających stawiennictwu do poboru, systematycznie maleje liczba uznanych za zdolnych do służby wojskowej. Ponadto coraz więcej udzielanych odroczeń, w połączeniu z prawna możliwością uniknięcia powołania do odbycia służby wojskowej (np. skierowanie do służby zastępcze), prowadzi do uszczuplenia efektywnych zasobów, jakie mogą być wykorzystywane do uzupełnienia sił zbrojnych. Zmniejszająca się liczba poborowych przeznaczonych do zasadniczej służby wojskowej jest niepokojąca, zwłaszcza w aspekcie przewidywanego skrócenia okresu odbywania tej służby. Wprowadzenie służby 12- miesięcznej zwiększy o 50 proc. zapotrzebowanie jednostek wojskowych na poborowych (jeśli nie zmienione pozostają ich stany etatowe).

Zatem w sytuacji, gdy maleje liczba poborowych szczególnego znaczenia nabiera przeciwdziałanie nadmiernym odroczeniom i odpływu poborowych, np. do służby zastępczej. Wymaga to jednak zmiany przepisów prawa, gdyż w świetle obowiązujących w naszym kraju przepisów z jednej strony ustawa nakłada na obywateli określone obowiązki oraz przewiduje tryb ich egzekwowania włącznie z zastosowaniem środków przymusu, z drugiej zaś – sankcjonuje uprzywilejowanie pewnych grup nie podlegających takich sankcjom.

4. W n i o s k i

Analiza funkcjonowania systemu obronnego RP w latach 1993-1997 pozwoliła sformułować zasadniczy wniosek, który wydaje się, że można określić następująco: *„polski system obronny, w tym jego siły zbrojne są, od końca lat osiemdziesiątych, w stanie permanentnej reorganizacji i niedofinansowania".*
Szczegółowe wnioski to:

1. Proces restrukturyzacji Sił Zbrojnych RP wynikający ze zmiany systemu polityczno-gospodarczego państwa, został zapoczątkowany w 1990 roku powołaniem „ Międzyresortowej Komisji ds. Reform w Organizacji Obrony Narodowej. Rezultaty prac tej Komisji zostały zaakceptowane przez Radę Ministrów w lipcu 1991 roku. Począwszy od tego czasu Siły Zbrojne RP poddawane były kolejnym procesom restrukturyzacyjnym. Zasadniczą ich strategią było utrzymanie potencjału wojsk na poziomie, który byłby wynikiem realizacji postanowień Traktatu o Konwencjonalnych Siłach Zbrojnych w Europie (CFE).
2. W wyniku bardzo trudnej sytuacji ekonomicznej kraju budżet MON systematycznie zmniejszał się w wymiarze realnym . W latach 1990-1997 obniżył się około 68 proc., a jego struktura uległa istotnemu pogorszeniu. O ile udział wydatków na zakup uzbrojenia w ogólnej wielkości budżetu w 1990 roku wynosiłby ponad 30 proc., to w roku 1997 niewiele ponad 10 proc. *Wydaje się,* że *aktualny poziom budżetu MON , poza utrzymywaniem na minimalnie niezbędnym poziomie zasadniczych warunków socjalno-bytowych żołnierzy , nie zabezpiecza podstawowych potrzeb sił zbrojnych. Zostały bowiem wyczerpane rezerwy proste.*
3. Polska zajmuje 13 miejsce w Europie pod względem globalnej wielkości budżetu obronnego i jego udziału w PKB oraz 14 miejsce w przeliczeniu jednego żołnierza i 16 miejsce w wydatkach na jednego mieszkańca, zaś pod względem liczebności ludności zajmuje 8 miejsce, a powierzchni – 9 miejsce w Europie. Znajdujemy się więc w końcówce państw europejskich pod względem ponoszonego wysiłku obronnego.
4. W latach 1993-1997 na wyposażenie Sił Zbrojnych RP trafiły niewielkie ilości nowego uzbrojenia i sprzętu technicznego. Ograniczenia budżetowe spowodowały 2,5 krotne zmniejszenie remontów techniki wojskowej i spadek sprawności posiadanego uzbrojenia sprzętu wojskowego, nie powoływanie studentów i rezerwistów na przeszkolenia wojskowe, wcześniejsze zwalnianie żołnierzy zasadniczej służby wojskowej do cywila oraz częstsze udzielanie odroczeń i skierowań do służby zastępczej.
5. Siły Zbrojne RP znajdują się w stanie ostrego regresu. Kolejne programy oszczędnościowe, których przyczyną była pogarszająca się sytuacja finansowa resortu obrony narodowej, wymuszały głównie ograniczenie realizacji programów szkoleniowych wojsk.

6. W świetle obowiązujących przepisów ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP i mechanizmów gospodarki rynkowej, administrowanie rezerwami osobowymi jest sprawą niezwykle złożoną. Z jednej bowiem strony cytowana ustaw a nakłada na obywateli określone obowiązki oraz przewiduje tryb ich egzekwowania włącznie z zastosowaniem środków przymusu, z drugiej zaś, sankcjonuje uprzywilejowanie pewnych grup nie podlegających takim obowiązkom. Krytyce poddać należy również ułomność organizacji systemu służby zastępczej. Brak jej sprawności powoduje, że osoby zakwalifikowane do służby zastępczej, przez długi okres (średnio ok.3-5lat) oczekują na jej odbycie lub w „majestacie prawa" jej nie odbywają. Zatem koniecznością jest zmiana przepisów w zakresie administrowania rezerwami osobowymi i służby zastępczej.

*

* *

W konkluzji powyższych spostrzeżeń można sformułować generalny wniosek, że dotychczasowa realizacja często korygowanych zamierzeń sił zbrojnych i systemu pozamilitarnego nie przyniosła oczekiwanej poprawy, sprawności kierowania i dowodzenia na poszczególnych szczeblach organizacyjnych. Natomiast w dziedzinie wyposażenia w sprzęt, uzbrojenie i środki walki nastąpiło zdecydowane pogorszenie. Jest to bezwzględnie wynik ograniczenia zasilania środkami ekonomicznymi armii, które są pochodną kondycji ekonomicznej naszego kraju.

Kolejnym problem i sądzę, że w tym przypadku najważniejszym jest nasza doktryna obronna, która została sformułowaną w 1992 r. Dzisiaj nadeszła już pora, by naszą doktrynę bezpieczeństwa i doktrynę obronną (zawartą w dokumentach „ Założenia polskiej polityki bezpieczeństwa" oraz „ Polityka bezpieczeństwa i strategia obronna Rzeczypospolitej Polskiej) poddać jeśli nie gruntownej weryfikacji, to przynajmniej modyfikacji, poddać merytorycznej dyskusji. Nie wystarcza już bowiem skwitować problem [16] stwierdzeniem, że doktryna obronna RP będzie częścią doktryny NATO. To jest prawdą, ale prawdą dalece niekompletną.

Z przestudiowania choćby strategii (doktryn) kilku państw będących obecnie członkami Sojuszu wynika, że obok elementów wspólnych (tożsamych) znajdują się w nich elementy odrębne, specyficzne. Nie da się więc po prostu strategii (doktryny) żadnych z tych państw skalkować, a co więcej idzie robić tego nie należy. W procesie przekształcenia naszej strategii obronnej dobrze byłoby kierować się także własnym rozumem, a ten podsuwa trzy główne przesłanki.

Po pierwsze – że trzeba uwzględnić wszystkie uwarunkowania wynikłe z przyjętych zobowiązań sojuszniczych, strategii Sojuszu, obowiązujących procedur, zasad i standardów, tj. wszystko, co obowiązuje ogół sojuszników.

---

[16]/ Por. Balcerowicz B.: Wchodząc do NATO, [w:] „Polska Zbrojna" Nr 27 z 5 maja 1997 r. ,s. 9.

Po drugie – że trzeba widzieć szczególną rolę i miejsce Polski w Sojuszu- wynikające z realiów geostrategicznych, możliwości naszego państwa, a także wynegocjowania ich warunków uczestnictwa.

Po trzecie – że w żadnym wypadku koncepcji strategii (doktryny) nie wolno oderwać od wartości, interesów i celów narodowych.

Myślenie o nowej strategii zasadza się na zrozumieniu zarówno nowych szans, jak też nowych wyzwań, które przyniesie członkostwo w NATO. Nowe szanse - to korzyści wynikające ze zbiorowego wysiłku obronnego zamiast wysiłki odosobnionego. I na koniec myślę, że gdy wreszcie nadchodzi moment naszego wejścia do potężnego Sojuszu , to trzeba uczynić wszystko by wstąpić godnie. Wystąpić nie w roli petenta z pustymi dłońmi, ale wyposażonego, dobrze uzbrojonego intelektualnie partnera.

ROZDZIAŁ IV

FUNKCJONOWANIE ZASTĘPCZEJ SŁUŻBY WOJSKOWEJ NA OBSZARZE BADANYCH WOJEWÓDZTW W LATACH 1993 - 1997

1. Obszar, cel i metody badań

Do badań sprawności funkcjonowania zastępczej służby wojskowej wybrano dziesięć województw z południowej i południowo-wschodniej części kraju. Kryteriami wyboru tych województw były:

* *po pierwsze:* największa ilość poborowych oczekujących na skierowanie do służby zastępczej,
* *po drugie:* najmniejsza ilość miejsc pracy pozyskanych w okresie ostatnich pięciu latach przez wojewódzkie urzędy pracy dla poborowych służby zastępczej,
* *po trzecie:* największa ilość skarg i zażaleń poborowych służby zastępczej skierowanych do Ministra Pracy i Polityki Socjalnej,
* *po czwarte:* poziom stopy bezrobocia (wyższy od krajowego – 11,7% w maju 1997 r.),
* *po piąte:* „ Plan kontroli wojewódzkich urzędów pracy w 1997 r." zatwierdzony przez Ministra Pracy i Polityki Socjalnej (w województwach objętych kontrolą nie prowadzono badań).

W wyniku zastosowania powyższych kryteriów wybrano następujące województwa: bielskie, katowickie, krakowskie, krośnieńskie, nowosądeckie, przemyskie, rzeszowskie, tarnobrzeskie, tarnowskie i zamojskie.

Celem studium badawczego w tych województwach – *zgodnie z ustaloną na wstępie hipotezą roboczą, w której założono, że funkcjonujący model służby zastępczej nie spełnia oczekiwań w zakresie równości spełniania powszechnego obowiązku obrony oraz nie zapewnia sprawnego funkcjonowania systemu obronnego państwa* - była identyfikacja uwarunkowań determinujących sprawność funkcjonowania zastępczej służby wojskowej w latach 1993-1997. Wyznacznikiem zaś, pięcioletniego okresu badawczego, było wydane rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 listopada 1992 w sprawie służby zastępczej, określające nowe zasady funkcjonowania tej służby , od roku 1993.

Dla osiągnięcia powyższego celu wykorzystano kilka metod i technik badawczych, spośród których warto wymienić:

1) analizę dokumentów źródłowych będących w zasobach wojewódzkich urzędów pracy,
2) wywiad środowiskowy z pracownikami zajmującymi się służbą zastępczą w wojewódzkich urzędach pracy oraz w zakładach pracy, w których poborowi odbywali lub odbywają służbę zastępczą.

Ponadto wykorzystano dokumenty sprawozdawczo-ewidencyjne wojewódzkich urzędów pracy przesłane do Krajowego Urzędu Pracy, a także dane Sztabu Generalnego WP, w zakresie ilości poborowych składających wnioski do rejonowych komisji poborowych o przydział służby zastępczej i ją otrzymujących.

Przedmiotem badań była realizacja zadań przez organy właściwe w sprawach służby zastępczej oraz pracodawcy i rodzaje prac wykonywanych przez poborowych odbywających służbę zastępczą, a także ilość i poziom wykształcenia poborowych oczekujących i odbywających tę służbę. Szczegółowy zestaw zagadnień badawczych zawiera ***załącznik nr 3.***

2. Realizacja zadań przez organy właściwe w sprawach zastępczej służby wojskowej

W procesie kwalifikowania i kierowania poborowych do zastępczej służby wojskowej oraz nadzorowania jej odbywania uczestniczą:

1) rejonowe komisje poborowe, które z mocy przepisu art.189 ust.1 cyt. ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP są organami właściwymi do rozpatrywania wniosków poborowych o skierowanie do służby zastępczej,
2) wojskowe komendy uzupełnień i wojewódzkie sztaby wojskowe, które są organami administracji wojskowej właściwymi w sprawie realizacji orzeczeń rejonowych komisji poborowych, kierowania poborowych zakwalifikowanych do służby zastępczej do dyspozycji wojewódzkich urzędów pracy (organ kierujący poborowego do służby) i przenoszenia poborowego do rezerwy po odbyciu służby,
3) wojewódzkie urzędy pracy, które z mocy przepisu art.191 ustawy są organami kierującymi poborowych do zastępczej służby wojskowej, zawierającymi umowy z pozyskanymi pracodawcami, u których poborowi będą odbywali zastępczą służbę / wykonywali określoną w umowie pracę/, a także nadzorującymi odbywanie służby przez skierowanych poborowych.

Szczegółowe właściwości powyższych organów zostały przedstawione, w rozdziale pierwszym. Natomiast poniżej przedstawiam wyniki studium badawczego, którego przedmiotem była m.in. realizacja ustawowych zadań w zakresie służby zastępczej przez ww. organy.

Rejonowe komisje poborowe

W województwach objętych badaniami, rejonowe komisje poborowe rozpatrzyły - w okresie ostatnich pięciu lat - 6590 wniosków poborowych o skierowanie ich do odbycia zastępczej służby wojskowej, tj.: 33,9% ogółu wniosków złożonych w kraju ; szczegółowe dane ***vide tabela nr 1.***
Pozytywne decyzje, komisje wydały tylko dla 4204 poborowych, tj.: 34,2% ogółu wydanych w kraju pozytywnych decyzji. Wskaźnik pozytywnych decyzji kształtował się na różnym poziomie, w badanych województwach, np.: w woj. rzeszowskim – 46,7%, zamojskim – 48,4% i krakowskim 66,2%. Duże zróżnicowanie wskaźnika liczby poborowych otrzymujących zastępczą służbę może świadczyć z jednej strony, że rejonowe komisje poborowe wnikliwie (surowo) rozpatrują wnioski poborowych, z drugiej zaś świadczyć mogą, że niektórzy poborowi składając wnioski o służbę zastępczą kierują się innymi przesłankami niż wolność sumienia, wyznania i słowa.

Zatem ustalona procedura realizacji prawa do zwolnienia z zasadniczej służby wojskowej poborowych, których światopogląd nie pozwala na jej odbycie (art.189), budzi bardzo poważne wątpliwości. Przede wszystkim ogólnikowość regulacji ustawowych pozostawia bardzo dużą swobodę organom rozstrzygającym o tych sprawach, narażając wnioskodawców na arbitralność rozstrzygnięć w indywidualnych sprawach. Skład rejonowych i wojewódzkich komisji poborowych wydaje się być zupełnie nieadekwatny do rodzaju przedmiotowych spraw. Osoby powoływane w skład tych komisji z założenia nie legitymują się kwalifikacjami do orzekania w sprawach sumienia, wyznania i posiadanych przekonań moralnych wnioskodawców. Są to bowiem pracownicy terenowej administracji rządowej i samorządowej oraz administracji specjalnej i wojskowej. Od tych pracowników wymaga się przede wszystkim przygotowania do pracy w administracji, która nie jest adekwatna w sprawach, których podmiotem jest światopogląd osoby. Przy tym przedmiotem ich rozstrzygnięć w istocie jest „ sumienie" wnioskodawcy, o czym nie rozstrzygają nawet sądy, ograniczając się do orzecznictwa o zachowaniach osób i ich kwalifikacji prawnej.

Wojskowe komendy uzupełnień i wojewódzkie sztaby wojskowe

W województwach objętych badaniem wojskowe komendy uzupełnień i wojewódzkie sztaby wojskowe realizowały ustawowe zadania, a współpraca z wojewódzkimi urzędami układała się i układa dobrze.

Wojewódzkie sztaby wojskowe, w terminie przekazywały wójtom i burmistrzom (prezydentom miast) środki finansowe wypłacane na zasiłki dla rodzin poborowych uznanych za jedynego żywiciela i przesyłały - *na podstawie przepisu § 19.4 cyt. rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 5 listopada 1992r* - zestawienia poniesionych kosztów Ministrowi Pracy i Polityki Socjalnej w celu ich refundacji. Wielkość tych środków oraz ich wpływ na ilość

ZESTAWIENIE POBOROWYCH, KTÓRZY ZŁOŻYLI WNIOSKI O SŁUŻBĘ ZASTĘPCZĄ I JĄ OTRZYMALI W LATACH 1993 – 1997

Lp.	Lata / Województwo	Poborowi składający wniosek o służbę zastępczą						Poborowi otrzymujący służbę zastępczą						Wsk. liczby pob. otrzym. sł. do pob. skł. wnioski o sł.
		1993	*1994*	*1995*	*1996*	*1997*	*Razem*	*1993*	*1994*	*1995*	*1996*	*1997*	*Razem*	
1	Bielskie	239	641	1	878	821	3298	136	390	455	570	580	2131	*64,6%*
2	Katowickie	248	680	2	560	210	2288	141	414	373	363	150	1441	**62,9%**
3	Krakowskie	28	39	3	100	130	337	16	24	25	65	93	223	**66,2%**
4	Krośnieńskie	42	33	4	34	16	171	24	20	29	22	11	106	**61,9%**
5	Nowosądeckie	29	29	5	19	16	109	17	18	10	12	10	67	**61,5%**
6	Przemyskie	4	10	6	14	10	47	2	6	6	9	7	30	**63,8%**
7	Rzeszowskie	16	5	7	3	2	30	9	3	2	-	-	14	**46,7%**
8	Tarnobrzeskie	3	10	8	31	18	117	1	6	35	20	13	75	**64,1%**
9	Tarnowskie	47	21	9	45	21	162	27	13	18	29	15	102	**62,9%**
10	Zamojskie	9	2	10	8	5	31	5	1	4	5	-	15	**48,4%**
Razem w województwach		*665*	*1470*	*1514*	*1692*	*1249*	*6590*	*378*	*895*	*957*	*1035*	*879*	*4204*	**63,7%**
Ogółem w kraju		**2263**	**3318**	**4432**	**5132**	**4247**	**19392**	**1272**	**1984**	**2797**	**3326**	**2901**	**12280**	**63,3%**
Wskaź. % pob. objętych badaniami do ogółu pob.		*29,3*	*44,3*	*34,2*	*29,4*	*33,9*	*34,2*	*29,7*	*45,1*	*34,2*	*31,1*	*30,2*	*34,2*	–

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z badań przeprowadzonych przez autorkę w wojewódzkich urzędach pracy.

Tabela nr 1

skierowanych poborowych do tej służby, uznanych za jedynych żywicieli rodzin, zostanie przedstawiony w kolejnym rozdziale, w punkcie dotyczącym ekonomicznych determinantów wyboru służby zastępczej.

Wojewódzkie urzędy pracy

W wojewódzkich urzędach pracy - organach kierujących i nadzorujących służbę zastępczą w województwach objętych badaniami, sprawy poborowych są umiejscowione w wydziałach rynku pracy lub wydziałach organizacji, nadzoru i kontroli. Etatowo sytuacja kształtuje się różnie: od jednej trzeciej etatu w województwach, gdzie liczba poborowych nie przekracza 50 poborowych (przemyskie, rzeszowskie i zamojskie), do dwóch etatów, gdzie liczba przekracza 1 tys. poborowych (bielskie, katowickie).

Mimo różnego umiejscowienia organizacyjnego spraw związanych ze służbą zastępczą i ilości etatów przeznaczonych na ten cel, bezpośredni nadzór nad służbą zastępczą sprawują dyrektorzy lub wicedyrektorzy wojewódzkich urzędów pracy.

Dane dotyczące liczby poborowych oczekujących na skierowanie do służby zastępczej i ją odbywających w badanych województwach, a także wskaźniki procentowe zawiera ***tabela nr 2,*** zaś obraz całego kraju, w tym zakresie ***załącznik nr 4*** .

Należy podkreślić, że województwa objęte badaniami należą do tych województw, gdzie wskaźnik procentowy liczby poborowych, odbywających służbę zastępczą do ogółu poborowych tej służby jest – w okresie ostatnich pięciu lat – najmniejszy i wynosi 27,2%. Natomiast wojewódzkie urzędy pracy tych województw należą do grona tych urzędów, które pozyskały najmniejszą liczbę miejsc pracy dla poborowych służby zastępczej, np.: WUP w Tarnobrzegu nie pozyskał – w okresie ostatnich pięciu lat - żadnego miejsca pracy dla oczekujących na służbę 75 poborowych, WUP w Rzeszowie i Zamościu pozyskał tylko 2 miejsca dla 15 poborowych skierowanych do służby zastępczej, WUP w Krośnie 7 miejsc dla 116 poborowych .

Przedstawione dane kształtują obraz z jednej strony o sprawności funkcjonowania służby zastępczej w tych województwach, zaś z drugiej o skuteczność wykonywania ustawowych zadań przez wojewódzkie urzędy pracy. Przykład WUP w Tarnobrzegu, który nie pozyskał, w okresie ostatnich pięciu lat, żadnego miejsca pracy dla 75 poborowych oczekujących na służbę, jednoznacznie świadczy o negatywnym podejściu do służby zastępczej. Natomiast dane z innych województw - *vide tabela nr 2* - świadczą, że przy istniejącej stopie bezrobocia na terenie tych województw istniejące mechanizmy w zakresie pozyskiwania miejsc pracy dla poborowych (pracodawca nie płaci za poborowego składki na ZUS i Fundusz Pracy) są już nie skuteczne.

ZESTAWIENIE POBOROWYCH, KTÓRZY OCZEKUJA NA SKIEROWANIE DO SŁUŻB ZASTĘPCZEJ ORAZ TYCH, KTÓRZY JĄ ODBYLI W LATACH 1993 – 1997

Lp.	*Lata* / *Województwo*	*Poborowi, którzy oczekują na służbę*						*Poborowi, którzy odbyli służbę*						*Wskaź. liczby pob. odbywając służbę do ogółu pob.sł. zastęp.*
		1993	*1994*	*1995*	*1996*	*1997*	*Razem*	*1993*	*1994*	*1995*	*1996*	*1997*	*Razem*	
1	Bielskie	132	365	1	415	483	1738	4	25	112	155	97	393	**18,4%**
2	Katowickie	96	281	2	192	108	905	45	133	145	171	42	536	**37,2%**
3	Krakowskie	16	14	3	8	21	69	0	10	15	57	72	154	**69,1%**
4	Krośnieńskie	24	20	4	19	7	99	0	0	0	3	4	7	**0,7%**
5	Nowosądeckie	15	17	5	10	9	58	2	1	3	2	1	9	**13,4%**
6	Przemyskie	2	6	6	0	0	9	0	0	5	9	7	21	**70,0%**
7	Rzeszowskie	7	3	7	0	0	12	2	0	0	0	0	2	**14,3%**
8	Tarnobrzeskie	1	6	8	20	13	75	0	0	0	0	0	0	**0,0%**
9	Tarnowskie	25	10	9	22	13	85	2	3	3	7	2	17	**16,7%**
10	Zamojskie	5	1	10	5	0	13	0	0	2	0	0	2	**13,3%**
Razem w województwach		***323***	***723***	***672***	***691***	***654***	***3063***	***55***	***172***	***285***	***404***	***225***	***1 141***	**27,2%**
Ogółem w kraju		**1 125**	**1 692**	**1 873**	**1 925**	**2 004**	**8 619**	**147**	**292**	**924**	**1 401**	**897**	**3 661**	**29,8%**
Wskaź. % pob. objętych badaniami do ogółu pob.		***28,7***	***42,7***	***35,8***	***35,9***	***32,6***	***35,5***	***37,4***	***58,9***	***30,8***	***28,8***	***25,0***	***31,1***	**-**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z badań przeprowadzonych przez autorkę w wojewódzkich urzędach pracy.

Tabela nr 2

Ponadto należy odnotować krytyczne uwagi, pracowników zajmujących się służbą zastępczą w badanych urzędach pracy, w sprawie rozbudowanej dokumentacji służby zastępczej. Dokumentacja ta we wszystkich badanych wojewódzkich urzędach pracy prowadzona jest analogicznie, stosownie do obowiązujących przepisów oraz wytycznych Ministra Pracy i Polityki Socjalnej - i obejmuje:

1) rejestr ewidencyjny poborowych służby zastępczej wg poszczególnych poborów,
2) wojewódzkie wykazy poborowych zakwalifikowanych do służby zastępczej,
3) wojewódzkie wykazy poborowych skierowanych do służby zastępczej,
4) segregatory z orzeczeniami rejonowych komisji poborowych,
5) teczki z wnioskami do MPiPS o wpisanie pracodawców do „ Centralnego wykazu pracodawców, u których może być odbywana służba zastępcza",
6) segregatory z umowami z pracodawcami o wykonywanie pracy przez poborowych, w ramach służby zastępczej,
7) karty ewidencyjne poborowych kierowanych do służby – uporządkowane wg lat i kolejności poboru,
8) karty skierowania poborowych do służby zastępczej (druki ewidencjonowane w MPiPS),
9) teczki z informacjami pracodawców o podjęciu pracy przez poborowych skierowanych do odbycia służby zastępczej,
10) teczki z informacjami pracodawców o zakończeniu służby przez poborowych
11) teczki z wnioskami pracodawców i urzędów pracy do wojewódzkiej komisji poborowej o uchylenie poborowemu skierowania do służby zastępczej
12) teczki z przepisami w sprawie wysokości przyznawanych przez pracodawców świadczeń dla poborowych odbywających służbę zastępczą,
13) teczki z wystąpieniami pracodawców i urzędów pracy do prokuratur rejonowych o wszczęcie postanowień przeciwko poborowym uchylającym się od służby lub przerywających jej odbywanie,
14) teczki poborowych zwolnionych ze służby przed jej odbyciem lub odroczonych ze względu na naukę, czasową niezdolność do służby ze względu na stan zdrowia i będących jedynymi żywicielami rodzin,
15) teczki z wnioskami i orzeczeniami Kolegium ds. Wykroczeń,
16) książka do rejestrowania pism wchodzących i wychodzących w sprawie poborowych służby zastępczej.

Tak rozbudowana dokumentacja wynika między innymi z faktu braku bazy danych w zakresie służby zastępczej w systemie komputerowym wojewódzkich urzędów pracy.

Reasumując należy stwierdzić, że przedstawione organy i ich zakres zadań oraz dane liczbowe, dotyczące poborowych ubiegających się o służbę i ją otrzymujących, a także dotyczące poborowych oczekujących na skierowanie do służby i ją odbywających odzwierciedla rolę i znaczenie poszczególnych organów właściwych w sprawach służby zastępczej. Nie oznacza to, że istniejące

rozwiązania zapewniają tym organom właściwe wykorzystanie zadań związanych ze służbą zastępczą.

3. Pracodawcy i rodzaje prac wykonywanych przez poborowych odbywających zastępczą służbę wojskową

Przepis art.189 ust.2 cyt. ustawy określa, że służba zastępcza polega na wykonywaniu prac na rzecz ochrony środowiska, służby zdrowia, opieki społecznej, gospodarki wodnej, ochrony ppoż., budownictwa mieszkaniowego, łączności i zakładów użyteczności publicznej.

Ponadto - z mocy przepisu art.189 ust.4 ustawy – poborowi mogą wykonywać pracę w jednostkach organizacyjnych kościołów i innych związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej oraz na rzecz samorządu terytorialnego i w fundacjach.

Pracodawcy - z mocy art.191 ust.8 cyt. ustawy - są obowiązani przyjąć poborowych i zapewnić im warunki wykonywania określonego w umowie ,zawartej z wojewódzkim urzędem pracy, rodzaju pracy.

Aktualnie w skali kraju służbę zastępczą odbywa 3661 poborowych (29,8% ogółu) u 588 pracodawców, będących jednostkami organizacyjnymi państwowej sfery budżetowej, samorządu terytorialnego, fundacji i kościołów. W województwach objętych badaniami służbę zastępczą odbywa 1141 poborowych (27,2% ogółu) u 129 pracodawców. Według stanu na koniec roku 1997, z ogólnej liczby poborowych zatrudnionych u pracodawców w województwach objętych badaniami, następująca ilość poborowych realizowała zadania na rzecz:

* ochrony środowiska - 1,4 %
* służby zdrowia - 37,1 %
* opieki społecznej - 12,8 %
* gospodarki wodnej - 1,8 %
* zakładów użyteczności publicznej - 35,8 %
* kościołów - 5,2 %
* fundacji - 3,1 %
* samorządu terytorialnego - 2,8 %.

Pracownicy, którzy przyjęli poborowych do odbycia zastępczej służby powierzali im następujące prace:

* w zakładach ochrony środowiska zajmowali się pielęgnacją zieleni oraz innymi pracami na rzecz ochrony środowiska,
* w zakładach służby zdrowia byli zatrudnieni w szpitalach i pogotowiu ratunkowym, jako sanitariusze i salowi,
* w zakładach opieki społecznej byli pielęgniarzami i opiekunami osób niepełnosprawnych,

* w zakładach gospodarki wodnej wykonywali prace ochroniarskie i robotników niewykwalifkowanych,
* w zakładach użyteczności publicznej wykonywali prace na rzecz energetyki cieplnej, oczyszczania miasta, komunikacji miejskiej, gospodarki wodnej itp., na stanowiskach robotników niewykwalifikowanych,
* w kościołach wykonywali przede wszystkim prace pomocnicze zakresu ochrony i utrzymania obiektów sakralnych,
* w fundacjach wykonywali wszelkie prace związane z zakresem działania fundacji,
* w samorządzie terytorialnym byli zatrudniani przy obsłudze sprzętu specjalistycznego i komputerowego.

W konkluzji powyższego i wypowiedzi respondentów należy stwierdzić, że aktualna ilość pracodawców, z mocy przepisów art.189 ust.2 - 4 ustawy, odpowiada idei służby zastępczej. Problemem natomiast są koszty związane z utrzymaniem poborowego. Dlatego też pracodawcy chętniej zatrudnia bezrobotnych, w ramach prac interwencyjnych lub robót publicznych, gdyż wojewódzkie urzędy pracy refundują im koszty związane z zatrudnieniem bezrobotnego.

4. Charakterystyka poborowych skierowanych do zastępczej służby wojskowej

Aktualnie - według stanu na koniec roku 1997 - w skali kraju odbywało służbę 3661 poborowych, którzy legitymowali się następującym wykształceniem:

* wyższym	-	0,5 %
* policealnym	-	4,3 %
* średnim ogólnym	-	3,4 %
* średnim technicznym	-	47,2 %
* zawodowym	-	38,9 %
* podstawowym	-	5,7 %.

Szczegółowe dane do tyczące poziomu, wykształcenia poborowych, którzy odbywali służbę zastępczą i tych którzy oczekiwali na skierowanie do tej służby w latach 1993-1997 zawiera ***tabela nr 3.***

W województwach objętych badaniami służbę zastępczą odbywało w okresie ostatnich pięciu lat 1141 poborowych, w tym z wykształceniem wyższym – 0,1%, policealnym – 1,1% , średnim ogólnym – 8,3%, średnim technicznym – 39,4%, zawodowym – 35,8% i podstawowym – 15,3%. Wskaźnik poziomu wykształcenia poborowych w powyższych województwach jest niższy od wskaźnika krajowego.

Reasumując należy stwierdzić, że poborowi kierowani do zastępczej służby wojskowej należą do grona poborowych o najwyższych predyspozycjach intelektualnych.

5. W n i o s k i

W konkluzji przeprowadzonych badań można przedstawić zidentyfikowane praktyczne trudności w realizacji prawa do służby zastępczej i w jej odbywaniu oraz sformułować wnioski w tym zakresie.

Praktyczne trudności w realizacji prawa do służby zastępczej i w jej odbywaniu

Na tle kilkuletnich doświadczeń ze służbą zastępczą w Polsce oraz w oparciu o praktykę innych państw rodzą się liczne pytania i wątpliwości dotyczące szczegółowych rozwiązań w tej dziedzinie. Najważniejsze do rozstrzygnięcia wydają się dwie kwestie :

* *pierwsza* - kryteria oceny wniosków o przyznanie służby zastępczej,
* *druga* - zapewnienie miejsc pracy dla poborowych, którzy otrzymali skierowanie do służby zastępczej .

Ustawowy zapis o motywach religijnych lub wyznawanych zasadach, jako podstawie ubiegania się o zamianę obowiązku wojskowego na równorzędny cywilny jest zbyt ogólnikowy i niejednoznaczny. Nie precyzuje na przykład , jakie religie uniemożliwiają swym wyznawcom służbę z bronią w ręku. Ostateczną decyzję pozostawia się więc subiektywnemu rozeznaniu członków komisji poborowych. Świadkowie Jehowy są obecnie zwalniani całkowicie, od odbywania służby zastępczej na podstawie zaświadczenia ze zboru. Twierdzą oni bowiem, że„ ich wyznanie zabrania im jakiegokolwiek spełniania takiego obowiązku"[1].

W najtrudniejszej sytuacji są natomiast ci poborowi, którzy przyznają się do wyznania rzymsko-katolickiego. Przypadek Romana Gałuszki - skazanego wyrokiem sądu na karę pozbawienia wolności za odmowę służby wojskowej ze względu na przekonania religijne - jest jednym, tylko najbardziej nagłośnionym spośród wielu innych. Komisje poborowe cytując często w orzeczeniach nawet wypowiedzi soborowe stwierdzają, że „ wyznawane zasady religii rzymsko-katolickiej nie stanowią przeszkody w pełnieniu służby wojskowej[2]. Opinia ta, choć faktycznie znajdująca potwierdzenie w dokumentach Kościoła, jest jednak

---

[1]/ Por.Grabowski J.,Piersiak T: Wolą więzienie niż wojsko „Gazeta Wyborcza" Nr 247 z 1992 r., s.5.
[2]/ Por.Lipiński P.: Podanie o pacyfizm „ Na przełaj" Nr 12 z 1991r., s.4.

zbyt uproszczona i nie oddaje istoty problemu. Wnikliwa analiza tychże dokumentów wskazuje bowiem, że nauka Kościoła dopuszcza indywidualne akty sprzeciwu wobec pełnienia służby wojskowej. Postuluje umożliwienie służby zastępczej nie ze względu na doktrynalną niezgodność idei chrześcijańskiej ze szkoleniem wojskowym, ale ze względu na godność sumienia osoby i wagę argumentów o obowiązywalności normy „ *nie zabijaj*”[3]. Odnieść można wrażenie, że przyczyną odrzucenia wniosków katolików jest nieznajomość stanowiska Kościoła w tej sprawie. Przypomnienie nauki Kościoła na ten temat mogłoby wydatnie pomóc także komisjom poborowym.

Służba zastępcza zorganizowana w sposób właściwy, to również pełnowartościowa praca dla dobra wspólnego. Chodziłoby więc o potwierdzenie przez władze kościelne, że dobrym katolikiem można być zarówno w wojsku, jak i w służbie zastępczej”[4].

Problem katolików ubiegających się o służbę zastępczą dotyka szerszej w swym zakresie kwestii kompetencji komisji poborowych do kwalifikowania obiekcji sumienia. Poseł R. Gawlik napisał w 1991 roku do „Rzecznika Praw Obywatelskich: „ ... mam wrażenie, że interpretacje art.198 i art.199 ustawy o powszechnym obowiązku obrony PRL, dokonywane przez departamenty MSW, ułatwiają komisjom decyzje, które zarezerwowane są raczej dla Boga”[5]. Jeden z szefów Wojskowej Komendy Uzupełnień stwierdził wprost „Przecież nie mam aparatu do pomiar sumienia. Nie mam też moralnego prawa osądzać czyjegoś sumienia”[6].

W skład komisji poborowych , rozpatrujących wnioski poborowych o służbę zastępczą , powoływane są osoby , które z założenia nie legitymują się kwalifikacjami do orzekania w sprawach sumienia, wyznania i posiadanych przekonań wnioskodawców. Są to bowiem pracownicy terenowej, rządowej administracji ogólnej i specjalne oraz samorządu terytorialnego i administracji wojskowej . Od pracowników tych wymaga się przede wszystkim przygotowania do pracy w administracji, która nie jest adekwatna w sprawach, których przedmiotem ich rozstrzygnięć w istocie jest „*sumienie”* wnioskodawcy, o czym nie rozstrzygają nawet sądy, ograniczając się do orzecznictwa o zachowaniach osób i ich kwalifikacji prawnej. Nie można uznać za wystarczającą gwarancję ochrony prawa do służby zastępczej, także istnienie sądowej kontroli decyzji komisji poborowych sprawowanej przez Naczelny Sąd Administracyjny, który posiada uprawnienia jedynie do badania legalności zaskarżonych decyzji a nie merytorycznego rozstrzygania spraw. Stąd też, wskaźnik pozytywnego rozpatrzenia przez rejonowe komisje poborowe

---

[3]/ Por. Kamiński T.:” Kościół i wojsko” Nr 9 z 1993r. Dolnośląskie Pismo Katolickie, s.11.
[4]/ Por. Prokop P.: Powołanie [w:] „ Polityka” Nr 3 z 1993r., s.6.
[5]/ Por. Lipiński P.: art..cit.
[6]/ Por .Bernabiuk P.: Unik [w:] „ Żołnierz Polski „ Nr 6 z 1993r., s. 19.

wniosków poborowych o skierowanie ich do służby zastępczej, kształtuje się różnie – w latach 1993 – 1997 ukształtował się na poziomie 63,8proc.

Specyfika przedmiotowej sprawy powoduje, że postulatem społecznym staje się taka organizacja służby zastępczej, aby skierowanie do niej następowało na podstawie samej deklaracji wnioskodawcy ,wyrażanej w oświadczeniu woli zawartym w złożonym wniosku. W doktrynie funkcjonuje również pogląd, że już obecne przepisy gwarantują takie prawo, jednak praktyka orzecznictwa komisji poborowych nie uwzględnia takiej interpretacji przepisu art.189 ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP.

Przy omawianiu praktycznych trudności w realizacji prawa do służby zastępczej nasuwa się istotna refleksja na temat możliwości jego nadużywania. Nie można wykluczyć, że jakaś grupa osób potraktuje moralność w sposób instrumentalny, jako metodę uniknięcia trudów koszarowego trybu życia. W ten sposób służba zastępcza może stać się „ furtką dla osób przypadkowych i nieodpowiedzialnych"[7]. Również sprawa normatywności, sumienia i możliwości jego błędnego osądu nakazuje wziąć pod uwagę, iż decyzja sumienia może być w swej istocie uzależniona „od wygody, tchórzostwa, żądzy, agresji i przygody lub od innych nieczystych albo nieodpowiedzialnych motywów"[8]. Oznacza, że osoba powołująca się na obiekcje sumienia przy odmowie służby wojskowej może w istocie maskować w ten sposób inne, znacznie mniej szlachetne motywy swojego postępowania.

Przedstawione powyżej przykłady spraw, które wymagają doprecyzowania , nie stanowią podstawy do zanegowania samej idei służby zastępczej . Warto - gwoli właściwego rozłożenia akcentów w sporze o służbę zastępczą - przytoczyć zdanie V. Zsifkovitsa, że „ ze strony chrześcijańskiej etyki" nie otrzymuje się , zarówno dla służby wojskowej jak i jej odmowy ,ani absolutnego „*tak*", ani absolutnego „*nie*" lecz dla obydwu uwarunkowane „*tak*"[9].

Drugim problemem wymagającym szybkiego rozwiązania jest zapewnienie odpowiedniej ilości miejsc pracy dla poborowych zakwalifikowanych do odbycia służby zastępczej . Aktualnie – *według stanu na dzień 31 grudnia 1997r.* – 29,8 proc. ogółu poborowych zakwalifikowanych do odbycia służby zastępczej odbywa tę służbę *(szczegółowe dane zawiera załącznik nr 3).* Pozostali poborowi przez długi okres czasu oczekują na jej odbycie, przez co znajdują się oni, w swoistym stanie „zawieszenia", nie mogąc racjonalnie planować swojego życia, kariery zawodowej czy korzystania z innych praw obywatelskich.

---

[7]/ Por. Prokop P.: op.cit.,s.98.

[8]/ Por. Jurczyk B.: Obiekcje sumienia jako podstawa odmowy służby wojskowej, [w:] Schowaj miecz. Głos sumienia w sprawie służby wojskowej. Pod. red. S. G. Napiórkowskiego i W. Koca, Niepokalanów 1993, s. 155.

[9]/ Por. Jurczyk B.: op. cit., s.200.

Niezależnie od tego, taki stan zachęca niekiedy do składania wniosków o służbę zastępczą przez poborowych, którzy kierują się innymi przesłankami, niż wolność sumienia, wyznania i słowa.

Pomimo, że ustawodawca przepisem art.189,ust.2-4 cyt. ustawy określił szeroki zakres prac i pracodawców, to tylko 963 pracodawców podpisało umowy z dyrektorami wojewódzkich urzędów pracy o zatrudnianie poborowych skierowanych do służby zastępczej i faktycznie - *na koniec roku 1997* - zatrudniali 3661 poborowych . Taki stan jest wynikiem sytuacji gospodarczej naszego kraju. Pracodawcy, u których poborowi mogą odbywać służbę zastępczą, to przede wszystkim jednostki organizacyjne państwowej sfery budżetowe (*służba zdrowia, pomoc społeczna, ochrona środowiska, kultura i oświata*) borykające się z problemami finansowymi. Przy istniejącym bezrobociu, zwłaszcza w rejonach administracyjnych (gminach) uznanych za zagrożone szczególnie wysokim bezrobociem strukturalnym[10], zakłady użyteczności publicznej, szpitale, domy pomocy społecznej itp. nie chcą zatrudniać poborowych służby zastępczej, gdyż blokują oni miejsca pracy na których mogłyby być zatrudnione osoby z odpowiednimi kwalifikacjami[11]. Ponadto pracodawcy chętniej zatrudniają bezrobotnych, w ramach prac interwencyjnych , gdyż rejonowe urzędy pracy – *z mocy art. 19 ustawy o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu* – refundują im część kosztów poniesionych na wynagrodzenia i na ubezpieczenie społeczne [12] .Odzwierciedleniem tego faktu jest poziom zatrudnienia poborowych skierowanych do służby zastępczej - aktualnie tylko 29,8 proc. ogółu poborowych, którym została przyznana służba zastępcza, odbywa tę służbę (*pracodawcy ich zatrudniają*) - ***vide załącznik nr 4***.

Zatem konieczne jest stworzenie takich mechanizmów finansowych, które stanowiłyby zachętę dla pracodawców do przyjmowania poborowych. Utworzenie funduszu, z którego możnaby było refundować wynagrodzenia poborowych wprowadzi jednoznaczne warunki uniezależniające każdorazowe przyjęcie poborowego od dobrej woli pracodawców. Wówczas pracodawca będzie zabiegał o poborowych, gdyż będzie widział bezpośrednie korzyści finansowe z faktu stworzenia im miejsc pracy.

W n i o s k i g e n e r a l n e

1. Wojewódzkie urzędy pracy mimo wydajnej pomocy MPiPS nie mogą – *na obecnym rynku pracy* – zapewnić odpowiedniej liczby miejsc pracy dla poborowych skierowanych do służby zastępczej. Aktualnie - *wg stanu na koniec 1997 r.* – oczekuje na tę służbę 8619 poborowych, zaś ją odbywa tylko 3661 poborowych. Jest to między innymi wynik wprowadzonych ustawowo

---

[10]/ Por. Rozporządzenie RM z dnia 25 czerwca 1996 r. w sprawie określenia wykazu rejonów administracyjnych (gmin) uznanych za zagrożone szczególnie wysokim bezrobociem. Dz. U. Nr 71, poz. 338.

[11]/ Por. Rawski A.: Wszyscy czy niektórzy, „ Polska Zbrojna nr 19/1997", s.8.

[12]/ Por. Dz. U. z 1997 r. Nr 25, poz. 28.

rozwiązań w zakresie zatrudniania bezrobotnych, w ramach prac interwencyjnych i robót publicznych, gdzie pracodawcy refunduje się koszty zatrudnienia bezrobotnego. Mechanizmy te nie dotyczą poborowych służby zastępczej. Stąd też pracodawcy chętniej zatrudniają bezrobotnych.

2. Rozbudowana dokumentacja oraz brak bazy danych w systemie komputerowym a także duża ilość organów zaangażowanych w procesie przydzielania, kierowania i odbywania służby zastępczej przez poborowych – utrudnia realizację tego procesu.
3. Istniejące rozwiązania prawno-organizacyjne w zakresie organizacji i funkcjonowania zastępczej służby wojskowej - *na obecnym rynku pracy* - nie zabezpieczają pełnej realizacji służby zastępczej przydzielonej poborowym oraz utrudniają jej sprawne funkcjonowanie. Zatem zachodzi konieczność zmiany tych rozwiązań, dostosowując je do aktualnych uwarunkowań społeczno-gospodarczych i rozwiązań międzynarodowych.

ROZDZIAŁ V

UWARUNKOWANIA ODMOWY SŁUŻBY WOJSKOWEJ I WYBORU ZASTĘPCZEJ SŁUŻBY W LATACH 1993 – 1997

Odmowa służby wojskowej i wybór służby zastępczej stanowią rezultat nowego, niejednokrotnie pacyfistycznego spojrzenia na powszechny obowiązek służby wojskowej z poboru. Coraz częstsze, krytyczne oceny tej formy służby przez młodzież organizacji pacyfistycznych i związków wyznaniowych oraz upatrywanie w służbie zawodowej panaceum na rozwiązanie problemu naboru kapitału ludzkiego do armii, były bodźcem do podjęcia analizy tego zjawiska w aspekcie etycznym. Analiza ta, z punktu widzenia najczęściej wysuwanych argumentów natury moralnej, a więc wypływających z głębokiego, wewnętrznego przekonania o dobru lub złu danego postępowania, stanowiła zaś wprowadzenie do badań empirycznych nad socjologicznymi i ekonomicznymi motywami wyboru służby zastępczej.

1. Etyczne podstawy odmowy służby wojskowej

Obowiązek służby wojskowej, jak wykazano w pierwszym rozdziale pracy, ma swoje uzasadnione miejsce w porządku instytucjonalnym i moralnym państwa. Z samej swej istoty implikuje on pewne ograniczenia wolności człowieka. Należą do nich wymogi dyscypliny, posłuszeństwo rozkazom przełożonych, jednolity ubiór i zakwaterowanie w warunkach koszarowych lub polowych [1]. Od wielu wieków znane są przykłady sprzeciwu wobec tego rodzaju zobowiązań na rzecz państwa. Liczba przeciwników służby wojskowej jako świadczenia o charakterze obligatoryjnym znacznie wzrosła w bieżącym stuleciu. Jest to wynik tragicznych doświadczeń obu wojen światowych z jednej strony, a z drugiej przyczynia się do tego coraz większa świadomość podmiotowości jednostki ludzkiej i jej przyrodzonych

---

[1] / Por. Michalik M.: Armia. Zawód. Moralność. Problemy etyki zawodu wojskowego. Warszawa 1971, s.112.

praw. Emocje rozpalają również kontrowersyjne konflikty regionalne, jak wojny w Wietnamie, Afganistanie, Zatoce Perskiej, a ostatnio na terenie byłej Jugosławii.

Zakres podawanych przyczyn odmowy służby wojskowej jest dosyć szeroki. Trudno podejmować polemikę z anarchistycznymi ideami, z góry negującymi sens istnienia państwa i jego instytucji. Również wypowiedzi o zabarwieniu emocjonalnym, bazujące na potocznych opiniach o wojsku i osobistej niechęci wobec jakichkolwiek obowiązków społecznych nie są warte poważnego potraktowania. Spotkać możemy również sprzeciw, oparty na swoistej doktrynie religijnej, jak na przykład Świadków Jehowy. Dyskusja z tego typu poglądami toczyć się winna raczej w płaszczyźnie teologicznej. Poniżej przedstawiam analizy dotyczące najczęściej wysuwanych argumentów natury moralnej, a więc wypływających z głębokiego, wewnętrznego przekonania o dobru lub złu danego postępowania.

1.1. Problem naruszania normy „ nie zabijaj"

Jedną z podstawowych umiejętności, jakie nabyć musi człowiek pełniący służbę wojskową jest sprawność w posługiwaniu się różnego rodzaju bronią. Żołnierz musi być przygotowany nie tylko do poświęcenia swego życia w przypadku wybuchu wojny, ale również będzie musiał pozbawiać życia tak zwanych wrogów. Swego rodzaju cnotą staje się wówczas zabicie jak największej liczby przeciwników. Dlatego też udział w wojnie, a więc i w przygotowaniach do niej, rodzi rzeczywisty konflikt wartości i norm moralnych [2]. Stają naprzeciw siebie wartości ludzkiego życia i wolności, suwerenności, zabezpieczenia bytu materialnego i duchowego. Sytuacja wymaga dramatycznego wyboru między normą *„nie zabijaj"*, a imperatywem obrony ojczyzny.

Jak zauważa M. Michalik „za jedną z istotnych sprzeczności związanych ze służbą wojskową uchodzi konieczność naruszania normy *„nie zabijaj"* [3]. Rozstrzygnięcia domaga się więc problem, czy norma ta obowiązuje bezwzględnie, czy może w pewnych uzasadnionych przypadkach, traktowanych jako wyjątki, ulec zawieszeniu. Zdaniem M. Ossowskiej konieczny jest realizm w wydawaniu osądów moralnych. Realizm ów domaga się rozeznania i rozważenia wszystkich pozytywów i negatywów i dopuszczenia pewnych ograniczeń reguł ogólnych [4]. W przypadku normy *„nie zabijaj"* uznaje się niemal powszechnie prawo napadniętego, którego życiu zagraża niebezpieczeństwo, do obrony przy użyciu środków przemocy. Nawet, jeśli konieczne okaże się pozbawienie życia napastnika [5]. Istnieją jednakże warunki, które muszą być spełnione, aby czyn taki dał się usprawiedliwić. Zastosowanie środków przemocy nie może przekroczyć właściwej miary, czyli muszą być one proporcjonalne do rzeczywistego zagrożenia. Środki te mogą być zastosowane tylko do napastnika aktualnego. Niedopuszczalne jest przedsiębranie ich wobec kogoś, kto tylko potencjalnie, w nieokreślonej

---

[2]/ Por. Michalik M.: Moralność a wojna. Warszawa 1972, s.168.
[3]/ Por. Michalik M.: Armia. Zawód. ... op.cit.,s.203.
[4]/ Por. Ossowska M.: Normy moralne. Próba systematyzacji, Warszawa 1970, s.21.
[5]/ Por .Krzyżanowski A.: op. cit., s.170.

przyszłości mógłby dokonać agresji. Bezwzględnie obowiązuje też wcześniejsze wyczerpanie innych bezprzemocowych lub ograniczających przemoc, środków obrony. Zasady te stosuje się nie tylko w przypadku obrony własnej, ale także obrony innych osób. Trzeba odróżnić wymiar prawny czynu od jego oceny moralnej [6]. Prawo do obrony nie może być jednak uznane za prawo do zabijania. Śmierć drugiego człowieka nie jest bowiem w tej sytuacji celem samym w sobie.

Magisterium Kościoła wielokrotnie potwierdziło zasadność słusznej obrony zarówno w stosunkach między poszczególnymi jednostkami, jak też między państwami. Jak mówi papież Jan Paweł II „poczucie realizmu w służbie samym podstawom sprawiedliwości stwarza konieczność utrzymania w mocy zasady słusznej obrony" [7]. Mówiąc o potrzebie rozbrojenia papież zwraca uwagę, iż zbrojenia należy redukować do minimum koniecznego dla słusznej obrony [8]. Zalecenia te są kontynuacją i potwierdzeniem aktualności nauki, sformułowanej przez Sobór Watykański II. Ojcowie soborowi w Konstytucji Duszpasterskiej o Kościele w Świecie Współczesnym stwierdzili bowiem, że „póki będzie istniało niebezpieczeństwo wojny /.../ póty rządom nie można zaprzeczać prawa do koniecznej obrony" [9].

Przyjęcie zasady słusznej obrony nie wynika bynajmniej z uznawania przemocy za jedyny skuteczny sposób rozstrzygania konfliktów i dochodzenia sprawiedliwości. Nie ma też nic wspólnego ze ślepym militaryzmem, dążącym do pomnażania potencjału wojskowego dla realizacji politycznych zamierzeń. Koncepcja ta mieści się natomiast w zakresie postaw, które za A. Grzegorczykiem nazwać możemy „życzliwymi, a etykę z nimi związaną, etyką zachowań życzliwych" [10]. W etyce tej za słuszną obroną przemawia ujęcie utylitarystyczne, zgodnie z którym wszelkie podejmowane działania winny być maksymalnie użyteczne dla jak największej ilości ludzi. Zabijanie agresora jest tu traktowane jako zło konieczne, gdyż przede wszystkim należy działać profilaktycznie, realnie oceniając rzeczywistość i dostrzegając zalążki konfliktów. Jeśli już dojdzie do starcia, pojawia się trudność wyrażająca się w tym, że działanie dla dobra jednych ludzi niesie ze sobą oczywistą szkodę dla innych. Odpowiedzią na ten dylemat jest pewna odmiana utylitaryzmu, którą nazwać możemy solidaryzmem.

Przyjmuje on założenie , że przed krzywdą należy bronić najpierw tych, którzy są nam bliżsi. Nie można bowiem w takiej sytuacji mówić o równym traktowaniu wszystkich ludzi. Charakterystyczne jest jednak, że solidaryzm i utylitaryzm poszukują nawet w czasie trwania walki wszelkich punktów zaczepienia, aby np. drogą negocjacji zmniejszyć obustronne straty i ludzkie cierpienia[11]. Dramat, związany z koniecznością zadawania cierpienia innym ludziom, którzy

---

[6]/ Por. Tarnowski M: Norma „ nie zabijaj", [w:] „ W drodze „ Nr 4 z 1983r., s.97.
[7]/ Jan Paweł II, Pokój rodzi się z serca nowego. Orędzie papieskie na Światowy Dzień Pokoju, Rzym-Lublin 1977, ss.160-170.
[8]/ Por. Rozwój i solidarność: dwie drogi wiodące do pokoju. Orędzie na Światowy Dzień Pokoju, op. cit. , ss.193-207.
[9]/ Por. KDK Nr 79, s.126.
[10]/ Grzegorczyk A.: Działania pokojowe a postawy etyczne, „Studia Philosophiae Christianane" Nr 1 z 1989 r., s.147.
[11]/ Ibid., ss.148-150.

w wyniku zaistniałych okoliczności stali się wrogami, J.M .Bocheński rozstrzyga stwierdzając, iż „ miłość nie obowiązuje w równej mierze wobec wszystkich, ale im kto jest bliższy pod jakimś względem, tym więcej miłości winniśmy mu okazywać”[12]. Stanowisko to w pełni odpowiada solidaryzmowi. Na tej bazie zasadza się idący dużo dalej pogląd, że obrona przed agresją jest nie tylko prawem, ale wręcz ścisłym obowiązkiem. Prawo do obrony powoduje uzasadnione uchylenie normy „nie zabijaj”, stąd też unikanie walki z wrogiem spotyka się z powszechnym potępieniem. Bezwzględnie przestrzeganie moralnego zakazu zabijania może bowiem w pewnych warunkach prowadzić do aprobaty zbrodni [13]. Zbrojny opór w uzasadnionych przypadkach stanowi konieczność , a zdaniem J.M. Bocheńskiego zdarzyć się może i tak, że „ dla zachowania, czy zdobycia wartości, które naszemu państwu się należą, wypadnie właśnie wojnę wszcząć”[14]

Kościół katolicki w swoim nauczaniu społecznym również wskazuje na słuszną obronę nie tylko jako prawo, ale i obowiązek. Papież Pius XII wkrótce po zakończeniu drugiej wojny światowej wypowiedział znamienne słowa: „ Jeśli naród zagrożony, lub już będący ofiarą niesprawiedliwej agresji pragnie myśleć i działać po chrześcijańsku, nie może zachować biernej obojętności”[15] J. Piwowarczyk podkreślając, że Kościół zawsze uczył i uczy o spoczywającym na państwie obowiązku samoobrony przed napaścią stwierdza: „ Minister Spraw Zagranicznych czy Wojny może nadstawiać policzek własny. Ale nie wolno mu nadstawiać policzka państwa, gdy go bije inne państwo, bo ten policzek nie do niego należy lecz do wszystkich, a on jest stróżem tego policzka”[11] Trzeba jednak pamiętać, iż prawo do słusznej obrony nie jest prawem absolutnym. Nie można bowiem dopuszczać do sytuacji, w której w imię usprawiedliwionego zbrojnego oporu zbiorowego dojdzie do obopólnego samozniszczenia. W przypadku takiej groźby słusznym wydaje się postulat znoszenia ucisku, ponieważ negatywne skutki zbrojnej obrony nie mogą przewyższać strat, wynikłych z ewentualnego jej zaniechania [12].

Etyka w ujęciu solidarystycznym i utylitarystycznym nie prowadzi do sprzeciwu wobec służby wojskowej jako takiej. Określa warunki, w jakich użycie przemocy i pozbawienie życia napastnika może być usprawiedliwione i postuluje nie nadużywanie tego prawa. Wyraźny sprzeciw wobec instytucji służby wojskowej znajdujemy wśród zwolenników absolutyzmu moralnego. Absolutysta nie godzi się na stawianie wartości życia jednych ludzi ponad wartość życia innych.

Zabijanie jest zbyt wielkim złem, by uznać je za konieczne, nawet w skrajnych okolicznościach.[13]. Orędownicy tej koncepcji wskazują na istnienie innych niż zbrojna obrona form walki z niesprawiedliwością. Może to być na przykład ukrywanie przed agresorem osób przezeń poszukiwanych, sabotaż, przeszkadzanie przeciwnikowi w działaniu, apelowanie do jego sumienia, zasłanianie innych

---

[12]/ Bocheński J.M.: De virtute militari. Zarys etyki wojskowej, Kraków 1993, s.32.
[13]/ Por. Michalik M.: Armia. Zawód. Moralność ...op. cit. , s. 127.
[14]/ Bocheński J.M.: De virtute militari... op. cit. , s. 217.
[15]/ Pius XII : O bezpieczeństwie i doskonaleniu pokoju.Orędzie radiowe na Narodzenie 1948, [w:] Rajecki R.: Stolica Apostolska wobec rozbrojenia, Warszawa 1989, ss.193-197.
[11]/ Piwowarczyk J.: Wobec nowego czasu. Kraków 1985 r., s. 224.
[12]/ Por. Coste R.: Pcyfizm i słuszna obrona, „Concilium” Nr 1-10 z 1968r., s.401.
[13]/ Por. Grzegorczyk A.: op.cit.,s.151.

własnym ciałem [14]. Na bazie tych poglądów zrodziła się koncepcja pacyfizmu absolutnego. Punktem wyjścia wszelkiego pacyfizmu jest moralna negacja każdej wojny i aprobata pokoju [15].

Za R. Coste wyróżnić możemy cztery odmiany pacyfizmu absolutnego. Pierwszą z nich nazwać można pacyfizmem uczuciowym. Wynika on z osobistego doświadczenia wojny jako zła, przynoszącego cierpienie, zniszczenie i krzywdę najbliższych. Życie ciała jest w tym rozumieniu dobrem najwyższym, dla którego wojna stanowi największe zagrożenie. Pokój powinien być zachowany za wszelką cenę, nawet kosztem wartości duchowych. Z doświadczenia okropności wojny zrodził się również tak zwany pacyfizm intelektualny. Nie jest on uczuciowym odruchem sprzeciwu wobec wojny, ale podkreśla jej irracjonalność. Zwycięstwo bowiem jest tylko uznaniem prawa silniejszego, który niekoniecznie w danym sporze musi mieć rację. W tym ujęciu przyczyny konfliktów widziane są jako zbyt złożone, aby można było racjonalnie ocenić, po której stronie leży słuszność. Cel jest osiągnięty drogą uśmiercenia ogromnej liczby ludzi niewinnych, w tym i żołnierzy, zmuszanych do walki rozkazami przełożonych, a często nie zgadzających się z jej celami. Trzeba jednak zaznaczyć , że zarówno pacyfizm uczuciowy, jak też i intelektualny odrzucają zasadę słusznej obrony tylko w odniesieniu do konfliktów zbiorowych. Uznają natomiast możliwość użycia przemocy w obronie indywidualnej. Dlatego też w przypadku tych idei ich absolutność nasuwa pewne wątpliwości[16]. Nie ma ich natomiast w odniesieniu do doktryny „ non-violence", sięgającej swymi korzeniami myśli dalekowschodniej jeszcze sprzed narodzin buddyzmu. Najbardziej znanym współcześnie propagatorem tej idei był Mahatma Gandhi, przywódca Hindusów z okresu walki o wyzwolenie spod panowania brytyjskiego. Jako sposoby walki bez przemocy zalecał on: „ masowe niewykonywanie jakiegoś zarządzenia, masowe demonstracje, strajki, wiece, pochody, manifestacyjne marsze /.../ bojkot wyborów, szkół państwowych, niepłacenie podatków, itp.[17] Postulat nie używania przemocy nie jest w tym wypadku związany z wiarą w Boga, choć po przeniknięciu do naszego kręgu kulturowego bywa mylnie kojarzony z inspiracją chrześcijańską. Trzeba więc zwrócić uwagę na ostatnią odmianę pacyfizmu absolutnego, której źródłem jest właśnie poważne potraktowanie Kazania na Górze i Chrystusowego wezwania miłości nieprzyjaciół [18].

W tej interpretacji podkreśla się, że Chrystus odrzucił zasadę obrony indywidualnej i zbiorowej i że „ wobec tego każdy chrześcijanin /.../ winien być pacyfistom absolutnym"[19]. Dla zwolenników kategorycznego przestrzegania normy „ nie zabijaj" oczywiste jest, że służba wojskowa nie powinna być obowiązkowa, gdyż przymusza ona do postępowania niezgodnie z własnymi najgłębszymi przekonaniami moralnymi. W 1925 roku kilkadziesiąt wybitnych osobistości, m.in . Gandhi, A.Einstein, B.Russel, podpisało międzynarodowy manifest do Ligi Narodów,

---

[14]/ Por. Szostek J.: Dylemat żołnierza. Chronić życie jednych zabijając innych [w:] Schowaj miecz. Głos sumienia w sprawie służby wojskowej. Pod red. S. Napiórkowskiego Niepokalanów 1993, s.110.
[15]/ Por. Michalik M.: Moralność a wojna, op. cit., s.207.
[16]/ Por. Coste R.: op. cit.,s. 395.
[17]/ Por. Lazari-Pawłowska I.: Etyka Ganhiego, Warszawa 1965, s.49.
[18]/ Por. Mt.5, ss.38-48.
[19]/ Coste R.: op. cit. s.297.

w którym wezwali do zniesienia obowiązkowej służby wojskowej w krajach członkowskich. Napisali w nim: „ Uważamy, że armie opierające się na obowiązku służby wojskowej stanowią wraz ze sztabem oficerów zawodowych poważne zagrożenie pokoju. Obowiązkowa służba wojskowa jest degradowaniem wolnej ludzkiej osobowości. Życie w koszarach, wojskowa musztra, ślepe posłuszeństwo wobec najbardziej nawet niesprawiedliwych i bezsensownych rozkazów, cały system treningu w kierunku uśmiercania, podważają szacunek dla ludzkiej osobowości, dla demokracji i dla ludzkiego życia. Obowiązkowa służba przynosi szkodę całemu narodowi. Wpaja ona we wszystkich mężczyzn ducha militaryzmu, czyniąc to w wieku najbardziej podatnym na takie wpływy . W końcu wojna zaczyna uchodzić za rzecz nieuniknioną, nawet pożądaną. Rząd, który znajduje oparcie w obowiązkowej służbie wojskowej łatwiej może wypowiedzieć wojnę i stłumić natychmiast głos opozycji przez mobilizację"[20].

W świetle przytoczonych powyżej koncepcji widać wyraźnie, że istnieją poważne argumenty zarówno te strony zwolenników prawa do słusznej obrony, jak i te strony jego przeciwników. Stąd też przymusowa służba wojskowa dla wielu osób jest rzeczywiście przyczyną dylematu moralnego, który rozgrywa się ostatecznie w sumieniu konkretnej osoby

.

1.2. Dylemat sumienia między wolnością a prawem

Ludzie, którzy odmawiają pełnienia służby wojskowej wskutek sprzeciwu wobec naruszania normy *„nie zabijaj"* nazywani są w krajach anglosaskich „conscientious objectors"[21]. W języku polskim mówić o nich możemy jako tych, którzy zgłaszają obiekcje sumienia. Konflikt wewnętrzny, jakiego ludzie ci doświadczają wynika z rozdźwięku między nakazami prawa pozytywnego, a głosem swojego sumienia. Problem ten powinien więc być rozpatrywany na płaszczyźnie relacji między jednostką i społeczeństwem. Sednem sporu jest wolność osobowa i wolność osobista w ramach społeczności.[22]

Aby rozstrzygnąć zasadność powoływania się na obiekcje sumienia przy sprzeciwie wobec obowiązkowego charakteru służby wojskowej konieczne jest określenie samego pojęcia sumienia. Zgodnie z nauką Soboru Watykańskiego II powiedzieć możemy, iż w sumieniu „ człowiek odkrywa prawo, którego sam sobie nie nakłada, lecz któremu winien być posłuszny i którego głos wzywający go zawsze tam, gdzie potrzeba, do miłowania i czynienia dobra, a unikania zła, rozbrzmiewa w sercu nakazem: czyń to, tamtego unikaj"[23]. W sumieniu człowiek spotyka się sam z Bogiem, gdyż nakaz który w nim odkrywa właśnie od Boga pochodzi. Posłuszeństwo wobec tego wezwania stanowi o godności osoby ludzkiej[24]. Jest jednak rzeczą charakterystyczną, że zjawisko sumienia występuje dosyć powszechnie

---

[20]/ Lazari- Pawłowska I.: op. cit., s.66.
[21]/ Por. Ossowska M.: op.cit., s.37.
[22]/ Por. Nagórny J.: Obiekcje sumienia w sprawie służby wojskowej. Spojrzenie biblisty i teologa moralisty, [w:] Schowaj miecz..., op.cit., s.55.
[23]/ KDK Nr 16, s.97.
[24]/ Por. Ibid., s.115.

i nie jest przypisane li tylko chrześcijaństwu. W rozumieniu potocznym dla wielu ludzi sumienie oznacza osobistą zdolność odróżniania dobra od zła. Z tak rozumianym sumieniem zetknąć się możemy już w świadectwach kultury przedchrześcijańskiej, żeby wspomnieć tylko dramaty wybitnych pisarzy antycznych. Sumienie jest nie tylko powszechnie znane jako pojęcie, ale jest również odczuwane jako osobiste doświadczenie. Mówi się o „*wyrzutach sumienia*" z powodu popełnienia jakiegoś czynu, ale i o sprzeciwie sumienia wobec podjęcia działania, którego słuszność nasuwa wątpliwości. Sumienie traktowane jest więc jako rodzaj drogowskazu życiowego człowieka[25].

Człowiek jako członek społeczności podlega także prawu stanowionemu przez ludzi. Szczególnie jako obywatel państwa zobligowany jest do respektowania norm prawa pozytywnego, gdyż stoi ona na straży porządku i bezpieczeństwa całej wspólnoty. Jak zauważa J. Hoffner prawa pozytywne ustalają normy „nadające się do zastosowania w coraz to nowych czasach do warunków historycznych (prawo konstytucyjne, administracyjne, cywilne, karne, handlowe, podatkowe, itp.)"[26].
U źródeł prawa stanowionego znajduje się władza. Jest ona czynnikiem nadrzędnym wszystkich podmiotów życia społecznego. Do niej należy zagwarantowanie ładu i porządku we wzajemnym współżyciu jednostek i grup. Tak rozumiana władza ma mandat do stanowienia reguł prawnych, które staną się obowiązującymi dla wszystkich uczestników życia zbiorowego[27]. Prawo to nie może jednak niezależne od norm ogólnoludzkich, zakorzenionych w naturze człowieka jako takiego. Normy te wyznacza tzw. prawo naturalne, którego zasady przynależą każdemu człowiekowi, we wszystkich czasach i w każdym kręgu kulturowym[28]. Dla chrześcijanina dawcą prawa naturalnego jest oczywiście sam Bóg, dodatkowo zasadnicze znaczenie ma także Boże prawo objawione, czyli Dekalog, wskazania Ewangelii i Tradycja. Aby prawo stanowione mogło stać się obowiązującą w sumieniu normą postępowania musi ono być ponadto sprawiedliwe. Oznacza to, że pochodzić ma od prawowitej i kompetentnej władzy i w przepisach swych musi uwzględniać wymagania dobra wspólnego. Nie może tworzyć nieuzasadnionych przywilejów lub też umożliwiać wybiórczych restrykcji. Prawo to musi być ogółowi rzeczywiście potrzebne, to znaczy zakładać musi zapewnienie osiągnięcia lub zabezpieczenia jakiegoś dobra. Bardzo ważną cechą takiego prawa jest też możliwość jego wykonania. Nie chodzi tu tylko o możliwość fizyczną, ale także moralną[29]. Jak mówi J.Hoffner „ wiążący wewnętrznie charakter prawa opiera się dokładnie na jego zgodności z nakazem moralnym"[30].

W tym miejscu dochodzimy do zasadniczego punktu sporu o obiekcje sumienia względem służby wojskowej. Jak zostało to wcześniej pokazane, sama powszechność obowiązku wojskowego ma swoje uzasadnienie. Również wyjątkowe okoliczności, w których norma „ nie zabijaj" może być zawieszona ,

---

[25]/ Por. Olejnik S.: Dar. Wezwanie. Odpowiedź. Teologia moralna. T.3 .Wartościowanie moralne, Warszawa 1988, s. 91.
[26]/ Por. Hoffner J.: Chrześcijańska nauka społeczna, Kraków 1992, s.51.
[27]/ Por. Olejnik S.: op.cit.,s.76.
[28]/ Por. Hoffner J.: op.cit.,s.43.
[29]/ Por. Olejnik S.: op.cit.,s.77.
[30]/ Por. Hoffner J.: op. cit., s.44.

można uzasadnić na gruncie prawa moralnego. Natykamy się jednak na sytuację, w której moralna możliwość spełnienia wymogów prawa stanowionego może ulec zachwianiu. Z jednej strony jest bowiem przepis prawny nakazujący określonym osobom odbycie służby wojskowej, z drugiej zaś wewnętrzne przekonanie, głos sumienia, nakazuje niektórym uchylenie się od dopełnienia tego zobowiązania. Niespełnienie nałożonego odgórnie obowiązku niesie ze sobą przewidziane konsekwencje karne. Spełnienie zaś rodzi poczucie pogwałcenia sumienia i postępowania wbrew najgłębszym racjom. Jest to klasyczny przykład konfliktu między dwiema ewentualnościami, których nie można uniknąć jednocześnie[31]. Konieczne jest rozstrzygnięcie , na ile dla osoby przeżywającej taki dylemat wiążący jest głos sumienia.

Mówiąc o sumieniu podkreśla się jego wewnętrzny charakter. Jak mówi Jan Paweł II „to, co dokonuje się we wnętrzu osoby, jest zasłonięte przed oczyma jakiegokolwiek zewnętrznego obserwatora. Sumienie składa swoje świadectwo wyłącznie wobec samej osoby. Z kolei tylko ona sama zna własną odpowiedź na głos sumienia"[32]. Jest to uznanie i kontunuacja wskazań Soboru Watykańskiego II, który nazwał sumienie „ najtajniejszym ośrodkiem i sanktuarium człowieka"[33]. Cały dramat wszelkich dylematów moralnych rozgrywa się więc we wnętrzu osoby, w miejscu do którego nikt inny nie ma dostępu, tylko sam Bóg. Sumienie staje się rzeczywistością normatywną wewnątrz osoby i rzeczywistość ta wyrażą się poprzez formułowanie i oddziaływanie norm na czyny ludzkie [34].

Prawo moralne i prawo pozytywne traktowane są jako normy obiektywne, natomiast sumienie z racji swej wewnętrzności stanowi bliższą i praktyczną, subiektywną normę działań moralnych. W sferze wewnętrznej dokonuje się realizacja wartości moralnych i wyznaczenie konkretnej odpowiedzi na pytanie, jak w danej sytuacji postąpić. Mówiąc słowami Jana Pawła II „ sumienie jest zastosowaniem prawa do konkretnego przypadku"[35]. Jako norma subiektywna sumienie nie jest drogowskazem niezawodnym, wykluczającym możliwość pomyłki. Każdy sąd ukształtowany jest w oparciu o wiele różnorodnych źródeł, często nawet nie uświadamianych sobie przez podmiot. Czynnikiem wpływającym na istnienie niebezpieczeństwa błędnej dyrektywy sumienia jest najczęściej brak rzetelnej wiedzy o autentycznych i obiektywnych wartościach moralnych. Także formowana od najwcześniejszych lat życia niewłaściwa hierarchia wartości może być istotną przeszkodą w prawidłowym osądzie. Ważną rolę odgrywa tzw. czynnik socjologiczny. Przejawia się on w bezkrytycznym akceptowaniu zachowań występujących powszechnie w środowisku, niezależnie od ich rzeczywistej kwalifikacji moralnej. Jest to, inaczej mówiąc, dostosowywanie się do innych na zasadzie „ nie wychylania się ". Jak stwierdza S. Rosik „ sumienie nie jest dyspozycją funkcjonującą od razu w sposób doskonały, idealny i nieomylny"[36]. O niezawodności sumienia można mówić w przypadku, gdy nakazuje ono afirmację osoby ze względu na jej godność.

---

[31]/ Por .Ossowska M.: op. cit., s.159.
[32]/ Por. Jan Paweł II, Encyklika „ Veritatis splendor" Nr.57 z 1993r., ss.44-46.
[33]/ KDK Nr 16, s.119.
[34]/ Por. Wojtyła K.: Osoba i czyn, Kraków 1985, s.190.
[35]/ Por. Jan Paweł II: VS Nr 58, s.198.
[36]/ Rosik S.: Sumienie normą wolności, „ Studia Philosophiae Christianae" Nr 1 z 1989r., s.127.

Informacja sumienia na temat słuszności jakiegoś działania nie wyklucza możliwości popełnienia błędu [37].

W związku z subiektywnym charakterem normatywności sumienia i niemożnością wykluczenia błędu zgłaszane są zastrzeżenia, co do słuszności respektowania wskazań tak „wątpliwej" instancji. Wszak sumienie, targane wątpliwościami i rozterkami, a zarazem ulegające różnym naciskom może wydać osąd, którego skutkiem będzie moralnie naganne. Szczególnie na gruncie polityki, w kontekście walki zbrojnej pojawia się obawa, że odrzucenie przemocy motywów sumienia może zaowocować rozzuchwaleniem przeciwnika. Może być też udzieleniem zgody na śmierć swoją i swoich najbliższych i zostawieniem pola do działania tym, którzy uznają tylko gwałt i przemoc [38]. Na przykład zdaniem wielu historyków i polityków jednym z czynników, które przygotowały grunt pod wybuch drugiej wojny światowej była „ ślepota europejskiego pacyfizmu"[39].

Pomimo wszystko zgłoszone powyżej uwagi, jakie nasuwają się w kwestii normatywności sumienia trzeba koniecznie podkreślić, że prawo do wolności jest uznawane za jedno z fundamentalnych praw człowieka. Nie wolno człowieka zmuszać do postępowania wbrew własnemu sumieniu, ani przeszkadzać w postępowaniu zgodnie z własnym sumieniem [40]. Mimo możliwości błędu człowiek jest nie tylko uprawniony, ale i zobowiązany do działania zgodnie z nakazem sumienia. „Sąd sumienia ma charakter imperatywny: człowiek powinien działać zgodnie z nim. Jeżeli działa wbrew temu sądowi albo jeśli popełnia określony czyn nie będąc pewnym, czy jest on słuszny i dobry, zostaje potępiony przez własne sumienie, stanowiące bezpośrednią normę osobistej moralności".[41]

Tak pojmowane sumienie trzeba teraz odnieść do obowiązującego porządku prawa pozytywnego. W sumieniu następuje weryfikacja obowiązujących norm prawnych. Mają one bowiem w skali społecznej obiektywizować jakieś dobro. Ich wartość leży w prawdziwości tego dobra, a nie w samym wywoływaniu powinności. Normy i wynikające z nich obowiązki uzyskują kontakt z sumieniem poprzez swoją prawdziwość. Prawdziwość ta może być oczywista i wówczas sumienie bezpośrednio przyjmuje jej treści i nadaje im własną moc normatywną. Jeśli brak jest takiej oczywistej pewności to właśnie sumienie dokonuje swoistej weryfikacji norma, czyli uprawdziwnienia ich na własnym gruncie. Kiedy sumienie potwierdza słuszność normy – należy być jej posłusznym bezwzględnie. Jeśli słuszności danej normie odmawia – nie należy podporządkowywać się jej. Trzeba jednak pamiętać, iż sumienie nie jest prawodawcą i nie tworzy ono norm. Sumienie jest twórcze w zakresie prawdziwości norm: rozpoznaje tę prawdziwość i jeśli ją znajduje rodzi powinność spełnienia czynu zgodnie z normą. Powinność jest więc konsekwencją przekonania i pewności, co do słuszności normy[42] .

---

[37]/ Por. Styczeń T.: ABC etyki, Lublin 1981, s.28.

[38]/ Por. Weil E.: Moralność jednostki i polityka,[w:] Moralność i polityka.Antologia tekstów. Pod red. S. Mocka Warszawa 1991, s.33.

[39]/ Por. Havel V.: Siła bezsilnych, op.cit.s.163.

[40]/ Por. Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej „ Dignittis Humanae" Nr 3 [w:] Dokumenty ..., op.cit.,ss.379-390.

[41] / Jan Paweł II, VS, Nr 60.

[42] / Por. K. Wojtyła : op. cit., s.199.

Nie istnieje praktyczna możliwość autorytatywnego wykluczenia sytuacji, że jakiś człowiek rzeczywiście przyswoi sobie normę „*nie zabijaj*" jako obowiązującą bezwzględnie. Wówczas powołanie do służby wojskowej jest odbierane przezeń jako wezwanie do przygotowania się na pozbawienie życia innych ludzi. Jak wcześniej pokazano, istnieje spór wokół obowiązywalności normy moralnej „*nie zabijaj*". Trzeba więc założyć, iż człowiek jest nie tylko zdolny rozpoznać głos sumienia i zobowiązany podporządkować się jego wskazaniom. Jest także odpowiedzialny za kształt swego człowieczeństwa i wszystkich decyzji, jakie przychodzi mu podjąć [43]. W przypadku tak szczególnego rodzaju konfliktu również odwołanie się do prawa objawionego nie ułatwia wyboru. W Piśmie Świętym znajdujemy bowiem i przykazanie „ *nie zabijaj*" i wezwanie do troski o najbliższych, z oddaniem życia za przyjaciół włącznie[44]. Jest więc rzeczą oczywistą, że decyzja o uchyleniu się od spełnienia obowiązku służby wojskowej nie jest wynikiem jakiegoś kaprysu, czy irracjonalnego odruchu. Osąd sumienia poprzedzony jest rozważeniem wszystkich „*za*" i „*przeciw*", zastanowieniem nad ewentualnymi i prawdopodobnymi konsekwencjami danego czynu. Jest to często walka duchowa z zewnętrznymi autorytetami, które próbują narzucić swój własny sąd jako ogólny i jedynie słuszny. Jak mówi T. Styczeń „ moment skrystalizowania się sumienia to moment wydania sądu *POWINIENEM* przez *JA* i przejęcie przez *JA* odpowiedzialności za ten sąd ?. Nic nie może mnie moralnie zobowiązać tak długo, jak długo nie stanie się treścią mojego własnego sądu: *POWINIENEM*. Ale też sam nie zechcę wydać tego sądu tak długo, jak długo się nie przekonam o jego prawdziwości"[45].

Konsekwencją decyzji o pójściu za głosem sumienia wbrew obowiązującemu prawu pozytywnemu jest akt, zbliżony swym charakterem do aktu obywatelskiego nieposłuszeństwa. Termin „*obywatelskie nieposłuszeństwo*" jest odpowiednikiem, acz bardzo niedoskonałym, stosowanego w anglosaskiej literaturze prawniczej terminu „ civil disobedience". Wśród istotnych cech, charakteryzujących akt obywatelskiego nieposłuszeństwa wyróżnia się następujące:

* czyn narusza prawo obowiązujące w danym czasie i w danym miejscu,
* jest zamierzonym protestem przeciwko prawu, instytucji, polityce, uważanej przez naruszyciela za niezgodne z konstytucją, niesprawiedliwe, lub niezgodne z elementarnymi i powszechnie uznawanymi normami moralnymi,
* jawny i publiczny charakter protestu,
* naruszenie prawa jest celem samym w sobie,
* akt obywatelskiego nieposłuszeństwa zmierza nie do obalenia całego porządku prawnego, ale do jego udoskonalenia, obywatelskie nieposłuszeństwo nie jest aktem przemocy fizycznej,
* sprawca gotów jest za swój czyn ponieść przewidzianą karę [46].

Przy zastosowaniu powyższych kryteriów do przypadku odmowy służby wojskowej z pobudek sumienia trudno uznać takie działanie za obywatelskie

---

[43] / Por. Valadier P.: Mała apologia sumienia, „ Przegląd Powszechny" Nr 6 z 1991r., s.442.
[44] / Por. Wojtyła K.: op. cit., s.21-111.
[45]/ Por. Lang W., Wróblewski J.: Sprawiedliwość społeczna i nieposłuszeństwo obywatelskie w doktrynie politycznej USA, Warszawa 1984, ss.125-127.
[46]/ Styczeń T.: Wprowadzenie do etyki, Lublin 1993, s.37.

nieposłuszeństwo w sensie ścisłym. Dla „ *conscientious objectors*" naruszenie prawa nie jest celem samym w sobie. Stanowi konsekwencję uznania głosu sumienia za bardziej wiążący od obiektywnych norm prawnych. Jest to więc decyzja osobista, bardziej nakierowana na podkreślenie wierności swemu sumieniu, niż na protest wobec prawa jako takiego. Za nieposłuszeństwo obywatelskie w sensie ścisłym uznaje się natomiast na przykład masowe demonstracje antywojenne i masowe akty indywidualnej opozycji przeciw selektywnemu, przymusowemu poborowi do służby wojskowej w czasie wojny w Wietnamie, jakie miały miejsce w Stanach Zjednoczonych na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. Sprzeciw dotyczył konkretnej wojny i sposobu przeprowadzania poboru. Szczególną formą działania było wówczas publiczne palenie wojskowych kart ewidencyjnych i kart powołania do służby wojskowej[47].

Bezwzględne i surowe egzekwowanie prawa w stosunku do osób, których dylematy moralne popychają do uchylania się od pewnych zobowiązań prowadzą do osadzenia tych ludzi w więzieniach. Zjawisko „ *więźniów sumienia*" jest jednym z najbardziej charakterystycznych dla bieżącego stulecia, choć kojarzone jest głównie z więźniami politycznymi. Jak już wcześniej powiedziano, prawo państwowe musi być możliwe do zrealizowania także w wymiarze moralnym. W przeciwnym razie podmiot jest moralnie zwolniony z obowiązku przestrzegania takiego prawa[48]. Wyjściem z tej trudnej sytuacji jest ustalenie kryteriów, według których możliwe byłoby zwolnienie z pewnych zobowiązań lub zamiana ich na taki rodzaj, który nie będzie budził sprzeciwu sumienia podmiotu prawa. Kwestii tej poświęcony jest cały, ostatni rozdział pracy.

1.3. Kościół wobec służby wojskowej

Przy omawianiu moralnych aspektów służby wojskowej w kontekście jej odmowy z motywów sumienia nie sposób pominąć poglądy Kościoła katolickiego w tej dziedzinie. Kościół bowiem uznawany jest również przez wielu niewierzących za niekwestionowany autorytet moralny. Myśl Kościoła na temat wojny i udziału w niej wiernych przeszła swoistą ewolucję na przestrzeni całej jego historii. Należałoby więc rozpocząć dociekania u samych źródeł J. Kondziela przypomina myśl św. Augustyna o tym, że Jezus Chrystus nie potępił służby wojskowej[49]. Zapytywany przez żołnierzy co mają czynić, nie nakazywał im wystąpienia ze służby. Dał im natomiast następujące zalecenie: „ *nad nikim się nie znęcajcie i nikogo nie uciskajcie, lecz poprzestawajcie na swoim żołdzie*"[50]. L.Winowski w swojej pracy na temat stosunku chrześcijaństwa pierwszych wieków do wojny również stwierdza, że na „ podstawie przekazów Nowego Zakonu nie można mówić o potępieniu rzemiosła żołnierskiego"[51]. Autor przeprowadza analizę wypowiedzi ówczesnych autorytetów kościelnych odnośnie relacji wiernych do

---

[47]/ Por. Ibid., s.191.
[48]/ Por. Olejnik S.: op. cit., s.78.
[49]/ Por. Kondziela J.: Pokój w nauce Kościoła, Lublin 1992, s.71.
[50]/ Ibid. , ss. 94-111.
[51]/ Por. Winowski L.: Stosunek chrześcijaństwa pierwszych wieków do wojny, Lublin 1947, s.14.

władzy, państwa i sfery obowiązków społecznych. Szczególną uwagę zwraca właśnie na kwestię dopuszczalności udziału w wojnach i pełnieniu służby wojskowej. Na przykład Tertulian początkowo nie oburzał się na udział chrześcijan w służbie wojskowej. Później jednak doszedł do radykalnego stwierdzenia niezgodności między postulatami moralnymi chrześcijaństwa, a wymogami tego rodzaju służby[52]. Orygenes twierdził, iż nic nie może skłaniać chrześcijan do udziału w wojnie. Uważał, że zarówno Żydzi, jak i wyznawcy Chrystusa nie mają prawa w ówczesnych warunkach chwytać za miecz, nawet w obronie własnej.

Wyznawcy Chrystusa powinni być, zdaniem Orygenesa, zwalniani ze służby w wojsku, gdyż „zamiast używać miecza będą wspierać modłami tych, co sprawiedliwie sprawują rządy"[53]. Praktyka codziennego życia szła jednak swoim torem i w zasadzie takie głosy, jak wyżej przytoczone, były tylko dywagacjami teoretycznymi. Wielu chrześcijan służyło bowiem w wojsku, a źródeł rzeczywistych konfliktów między żołnierzami – chrześcijanami, a ich przełożonymi należy szukać raczej w niemożności pogodzenia się wyznawców Chrystusa z przepajającym życie żołnierskie kultem pogańskim, zwłaszcza w wypadkach bezpośredniego z nim zetknięcia[54]. Nie można więc na tej podstawie wyciągać daleko idących wniosków o istnieniu sprzeciwu wobec służby wojskowej, opartego na kategorycznym respektowaniu przykazania „ *nie zabijaj*". Nie ma jednak również danych po temu by uważać, że służba wojskowa nie stanowiła dla pierwszych chrześcijan wyzwania moralnego. Na ambiwalentne stanowisko Kościoła pierwotnego zwraca uwagę F. Greniuk, który mówi o ścieraniu się opinii Tertuliusa, Orygenesa, czy Laktancjusza ze stałą praktyką odbywania służby wojskowej przez wyznawców wiary chrześcijańskiej [55]. W IV wieku nastąpiła istotna zmiana ustrojowa w Imperium Rzymskim. Przeszła ona od pogańskiego politeizmu do oficjalnego wyznania chrześcijaństwa. Wiązane jest to wprost z sukcesem orężnym cesarza Konstantyna Wielkiego w roku 312. Cesarz wierzył, iż zwycięstwo zapewnił mu Bóg chrześcijan, gdyż pod Jego sztandarami prowadził bitwę. Ponieważ panowało powszechne przekonanie, że to sam Bóg zaingerował w przebieg walki, nie mogło być odtąd mowy o „*potępieniu przez chrześcijańską opinię militarnych funkcji państwa*"[56]. Chociaż zniknęły ze stosunków faktycznych wątpliwości o charakterze wyznaniowym, w kwestii doktrynalnej sprawa nie została jednoznacznie rozstrzygnięta[57].

Kolejnym etapem w myśli Kościoła na temat stosunku do wojny i służby wojskowej było wypracowanie rozróżnienia między wojną sprawiedliwą i niesprawiedliwą. Podstawy po temu dał św. Ambroży, a jego koncepcję przejął i rozwinął św. Augustyn. W ich ujęciu sprawiedliwą jest wojna obronna przeciw uciskowi i niesprawiedliwości. Sprawiedliwość walki zbrojnej bierze swoje uzasadnienie z konieczności obrony słabszych przed agresorem, a więc

---

[52] / Ibid. ,s.17.
[53] / Ibid. ,ss. 21-24.
[54] /. Ibid. ,s. 36.
[55] / Por. Greniuk F.: Obiekcje sumienia w sprawie służby wojskowej .Ujęcie historyczno-moralne, [w:] Schowaj miecz...op. cit. s.75.
[56] / Winowski L.: op. cit., s.49.
[57] / Ibid. ,s. 51.

i kraju przed najeźdźcą. Św. Augustyn dopuszczał wojnę sprawiedliwą jako drogę do uzyskania pokoju. Według Niego władza ma prawo podejmować wojny, a podwładni mają obowiązek posłuszeństwa władzy i w konsekwencji pełnienia służby wojskowej. Zdaniem Augustyna służba wojskowa jest powołaniem pożytecznym, a nawet chwalebnym, jeśli pełniąc ją przestrzega się zaleceń Ewangelii. Nauka o wojnie sprawiedliwej i obowiązkach żołnierskich przedstawiona przez Ambrożego i Augustyna traktowana jest jako wypełnienie luki „między dawną antymilitarystyczną postawą chrześcijan, przynajmniej w teorii przez pewien czas dominującą, a życiem praktycznym. Okoliczności bowiem zewnętrzne wymagały od ówczesnych chrześcijan, obywateli państwa, które stało się chrześcijańskim, przyjęcia na siebie pełnej odpowiedzialności za losy państwa, a w pewnej mierze za powodzenie jego oręża"[58] .

Usystematyzowanie teorii wojny sprawiedliwej i sformułowanie jej kryteriów przypisuje się św. Tomaszowi z Akwinu. Zdaniem „Akwinata" wojna, aby być uznaną za sprawiedliwą, spełniać musi następujące warunki:

* musi być prowadzona przez prawowitą (legalną) władzę państwową i mieć musi na celu obronę państwa i jego dobra wspólnego,
* musi być słuszny powód prowadzenia wojny,
* wojna musi być prowadzona w dobrych zamiarach.

Zatem wojna domaga się uzasadnienia, że służy wyłącznie przywróceniu zakłóconego porządku[59]. Zgodnie z taką koncepcją, zastrzeżenia wobec udziału w wojnie i pełnienia służby wojskowej mogą być uwzględnione tylko w wypadku, gdy prowadzona wojna ma cechy przeciwne, a więc jest wojną niesprawiedliwą. Zasada ta na wiele wieków pozostała oficjalną wykładnią nauki Kościoła w tej materii.

Wiek dwudziesty przyniósł wraz z dwiema tragicznymi wojnami także nasilenie się aktów omowy służby wojskowej. W sprawie tej wypowiedziały się Kościoły lokalne. W roku 1929 Episkopat francuski opowiedział się przeciw respektowaniu obiekcji sumienia względem praw wojskowych. W podobnym duchu, acz bardziej stanowczo zabrał głos w roku 1938 synod archidiecezji a Malines (Belgia) . Zastrzeżenia sumienia uznał on za nieprawne i kategorycznie potępił[60]. Stosunek przedsoborowego Kościoła powszechnego do kwestii odmowy służby wojskowej znaleźć możemy w orędziu na Boże Narodzenie 1956 roku, wygłoszonym przez papieża Piusa XII. Jego zdaniem odmowa służby wojskowej przez obywatela w państwie demokratycznym jest podstawą moralnie błędną[61]. Tendencje takie utrzymywały się do czasów Soboru Watykańskiego II. Wśród problemów, jakie Ojcowie soborowi uznali za najważniejsze do omówienia znalazły się sprawy wojny i pokoju. Był to wszak czas konfliktów lokalnych i rozkręcania się wyścigu zbrojeń. Temat walki zbrojnej i służby wojskowej należał do najbardziej kontrowersyjnych. Amerykański kardynał Spellman sprzeciwił się uznaniu prawa o odmowy służby wojskowej, stając na gruncie zobowiązań obywatela wobec państwa. Prawowita

---

[58]/ Greniuk F.: op. cit., s.198.
[59]/ Por.Kondziela J.: op. cit., s.71.
[60]/ Por. Greniuk F.: op. cit. s. 87.
[61]/ Por. Kondziela J. op. cit. s.17.

władza ma bowiem prawo domagać się od obywatela tej służby i wymaganiu temu należy być posłusznym. Obawiał się On, że intencje Soboru możnaby odczytać w ten sposób „ *jakoby każdy obywatel miał obowiązek omówić służby wojskowej*"[62]. Z kolei biskup E. Senna d,Oliveir dał wyraz swemu niepokojowi, czy udzielenie poparcia „ *conscientious objectors*" nie spowoduje rozbrojenia narodów chrześcijańskich i nie stworzy tym samym okazji do agresji antychrześcijańskiego imperializmu.

Natomiast zdaniem bpa A.Pildain y Zapiain to właśnie powszechność obowiązku wojskowego była główną przyczyną koszmarnego przebiegu obu wojen światowych [63]. Wielu uczestników obrad wyrażało swą przychylność wobec uznania prawa do sprzeciwu sumienia. Widzieli w tym akcie znak nowych czasów. Stwierdzano, iż osoby zgłaszające obiekcje sumienia wobec służby wojskowej są niejako prorokami nowych czasów i Sobór powinien wziąć ich w obronę. Bardzo surowo wypowiedział się w tej kwestii, np. abp Thomas Roberts. Jego zdaniem nie można odmawiać katolikom prawa do sprzeciwu sumienia wobec służby wojskowej, co niestety często czyni hierarchia kościelna. Abp Roberts nazwał katolików potępianych za odmowę służby wojskowej „ męczennikami sumienia" [64]. W dyskusji o skutecznych środkach zapobiegania wojnie i problemach wychowania do pokoju „przypomniano propozycję papieża Benedykta XV dotyczącą zniesienia obowiązkowej służby wojskowej, w oparciu o umowy międzynarodowe, zawarowane odpowiednimi sankcjami"[65].

Ostateczna redakcja tekstu soborowej Konstytucji Duszpasterskiej o Kościele w Świecie Współczesnym zawiera kategoryczne potępienie wojny totalnej, ale zarazem Sobór potwierdził prawo do słusznej obrony. W związku z tym, Ojcowie soborowi wypowiedzieli swoistą afirmację dla służby wojskowej:" Ci wszakże, którzy sprawie ojczyzny oddani służą w wojsku, niech uważają siebie za sługi bezpieczeństwa i wolności narodów. Jeżeli bowiem to zadanie właściwie spełniają naprawdę przyczyniają się do utrwalenia pokoju"[66]. W pracach Soboru ważne miejsce odgrywały kwestie sumienia, jego wolności i godności.

Efekty tych rozstrzygnięć zostały już przedstawione. W tym miejscu trzeba podkreślić, że konsekwencją wypracowanych przez Sobór poglądów na temat sumienia jest zapis, mówiący o tym, iż „ wydaje się słuszne, żeby ustawodawstwo humanitarnie ustosunkowało się do tych, którzy z motywów swego sumienia odmawiają noszenia broni, jeżeli tylko godzą się na inny sposób służenia wspólnocie ludzkiej"[67].

W późniejszej o dwa lata encyklice „ Populorum progressio" papież Paweł VI mówi: "z niemałą radością dowiedzieliśmy się, że w niektórych krajach służba wojskowa może być przynajmniej w pewnej części zamieniona na „służbę

---

[62]/ Salij J.: Problem odmowy służby wojskowej na Soborze Watykańskim II, „Więź" Nr 7-8 z 1987r., s.6.
[63]/ Ibid. s. 9.
[64]/ Ibid. s. 10.
[65]/ Por. Perz.Z.: Problematyka walki zbrojnej na Soborze Watykańskim II, „Chrześcijanin w Świecie" Nr 11 z 1987r.,s.73.

[66]/ Por. KDK, Nr 79,s.196.
[67]/ Ibid. ,s.275.

społeczną', albo, krótko mówiąc „służbę". Z serca błogosławimy tym inicjatywom i ludziom dobrej woli, którzy je spełniają"[68].

Na tym tle zdziwienie budzić może stanowisko episkopatu Stanów Zjednoczonych z 22 października 1971 r[69]. Wymowa jego przypomina przedsoborowe poglądy, zwłaszcza cytowanego już Piusa XII. Można tłumaczyć taką wypowiedź biskupów amerykańskich z ich stosunkiem do prowadzonej wówczas przez USA wojny w Wietnamie. Jak zauważa A. Dmochowski Kościół katolicki w Stanach początkowo popierał dość oficjalnie zaangażowanie amerykańskie w tym konflikcie. Wspomniany już kardynał Spellman wezwał w 1965 roku żołnierzy do walki z komunizmem, jako nieprzyjacielem Boga i ludzi. Z czasem jednak poglądy hierarchii ewoluowały w kierunku potępienia zbrojnej interwencji USA na Półwyspie Indochińskim[70]. Dlatego też inaczej traktuje sprawę „conscientious objectors" list pasterski episkopatu USA z 1983 roku. Biskupi przypominają w nim swoje oświadczenie z 1980 roku, w którym „ udzielają ogólnego poparcia dla omowy służby wojskowej z powodu obiekcji sumienia i dla sprzeciwu wobec uczestnictwa w określonej wojnie czy to z powodu środków do których odwołuje się i z których korzysta. Biskupi amerykańscy raz jeszcze żądają respektowania tych obiekcji sumienia, a także ochrony prawnej dla obydwu grup odrzucających służbę wojskową"[71]. Z oficjalnych wypowiedzi Kościoła koniecznie trzeba przypomnieć wypowiedź Synodu biskupów w Rzymie w 1971 roku. Biskupi w wydanym z tej okazji dokumencie na temat sprawiedliwości w świecie stwierdzają, że należy również popierać strategiczne działanie tych, którzy wyrzekają się użycia siły, a poszczególne narody winny uznać i nadać status prawny odmowie służby wojskowej płynącej z pobudek sumienia"[72]. Z najnowszych wypowiedzi warto przytoczyć dokument, opublikowany przez biskupów węgierskich w październiku 1992 roku. Przyznają Oni, że zgodnie z nauką Kościoła w sumieniu katolikówmoże się zrodzić przekonanie, które nie pozwoli im na służbę z bronią w ręku. Biskupi zgodzili się, by pojedyncze osoby wyznania katolickiego ubiegały się o uzyskanie możliwości spełnienia obowiązku wojskowego w innej formie[73] .

W konkluzji można stwierdzić, że *obowiązująca doktryna Kościoła katolickiego dopuszcza indywidualne akty sprzeciwu sumienia wobec służby wojskowej.* Osoby zgłaszające obiekcje sumienia powinny jednak być gotowe na przyjęcie służby o charakterze nie militarnym na rzecz ogółu. Jednocześnie niedopuszczalne jest jakiekolwiek pogardliwe i lekceważące traktowanie zarówno odmawiających noszenia broni, jak i tych, którzy właściwie swoje żołnierskie obowiązki wypełniają. I jedni, i drudzy, zobowiązani są do wzajemnego uszanowania

---

[68]/ Por. Paweł VI: Encyklika „ Populorum progressio" Nr 74 [w:] Dokumenty ... op. cit. Rzym-Lublin 1987.
[69]/ Por. Greniuk F.: op.cit.,s.87.
[70]/ Por .Dmochowski A. , Wietnam – wojna bez zwycięzców, Kraków 1991, s.166.
[71]/ Jurczyk B.: Obiekcje sumienia jako postawa odmowy służby wojskowej. [w:] Schowaj miecz... op.cit.s.192.
[72]/ Sprawiedliwość w świecie . Dokument Synodu Biskupów, Rzym 1971, [w:] Chrześcijanin w świecie" Nr 17 z 1972r., s. 114.
[73]/ Por. Nosowski Z.: Bez prawa osmowy ? [w:] „Tygodnik Powszechny" Nr 17 z 1996 r., s. 3.

poglądów, a ustawodawstwo państwowe winno sprawę rozstrzygnąć z uwzględnieniem wszystkich racji i ku pożytkowi dobra wspólnego.

Powyższe rozważania nad odmową służby wojskowej z powodów etycznych, a więc wypływających z głębokiego wewnętrznego przekonania o dobru lub złu danego postępowania, wydaje się, że są dobrym wprowadzeniem do badań czynników socjologicznych, determinujących wybór przez poborowych zastępczej służby wojskowej.

2. Socjologiczne determinanty wyboru zastępczej służby wojskowej

Badania socjologiczne przeprowadzone na obszarze tych samych województwach, w których badano sprawność funkcjonowania zastępczej służby wojskowej[74]. Były to województwa: bielskie, katowickie, krakowskie, krośnieńskie, nowosądeckie, przemyskie, rzeszowskie, tarnobrzeskie, tarnowskie i zamojskie, w których występowała największa liczba poborowych oczekujących na skierowanie do zastępczej służby wojskowej – ***vide załącznik nr 4.***

Celem badań socjologicznych w tych województwach była zgodnie z ustaloną na wstępie hipotezą roboczą - w której założono, że w ostatnich latach nastąpił spadek zainteresowania młodzieży problematyką obronną - identyfikacja czynników determinujących wybór służby zastępczej, przez młodzież w wieku poborowym, zdolną do odbycia zasadniczej służby wojskowej.

Do osiągnięcia powyższego celu wykorzystano kilka metod i narzędzi badawczych.

Po pierwsze: zastosowano analizę dokumentów ewidencyjnych grupy poborowych odbywających i oczekujących na służbę będących w zasobach wojewódzkich urzędów pracy (analizie poddano około 700 dokumentów – kart ewidencyjnych). Ponadto wykorzystano dokumenty sprawozdawczo-ewidencyjne wojewódzkich urzędów pracy przesłane z badanych urzędów pracy do Krajowego Urzędu Pracy oraz dane rejonowych komisji poborowych, dotyczące motywów składania przez poborowych wniosków o służbę zastępczą.

Po drugie: opracowano i zastosowano - do grupy 114 poborowych odbywających służbę zastępczą - ankietę. W ankiecie użyto wielu różnych rodzajów pytań: otwartych, zamkniętych i filtrujących – ***vide załącznik nr 5***

Po trzecie: przeprowadzono wywiad z grupą 358 poborowych, którzy oczekują na skierowanie do służby. Metody wywiadu użyto także wobec 16 członków rejonowych komisji poborowych, rozpatrujących wnioski poborowych o skierowanie do służby zastępczej.

---

[74]/Kryteria wyboru województw i wyniki badań nad sprawnością funkcjonowania służby zastępczej zostały przedstawione w rozdziale czwartym.

Ogólnie badaniami objęto 472 poborowych ,co stanowi 11,2% ogółu poborowych, którzy otrzymali służbę zastępczą w badanych województwach i 3,8% poborowych w kraju. Na podstawie tych badań ustalono, że grupa respondentów należała do grona poborowych o najwyższych predyspozycjach intelektualnych (ponad 53% legitymowało się wykształceniem średnim i ponad 50% pracowało w określonym zawodzie). Około 86% poborowych jest pochodzenia miejskiego, co świadczy, że służba wojskowa cieszy się większym powodzeniem na wsi niż w mieście. Szczegółowe dane ilustruje ***tabela nr 1*** .

Ponadto wieloetapowy proces badań socjologicznych, dostarczył interesujących spostrzeżeń w zakresie uwarunkowań determinujących wybór przez poborowych służby zastępczej. Zaliczyć do nich można przede wszystkim: subkultury młodzieżowe, organizacje pacyfistyczne, kościoły i związki wyznaniowe, tradycje rodzinne i otoczenie. Wpływ tych uwarunkowań na wybór służby zastępczej będzie przedmiotem dalszych rozważań.

Tabela nr 1

CHARAKTERYSTYKA POBOROWYCH SŁUŻBY ZASTĘPCZEJ OBJĘTYCH BADANIAMI

(Stan na dzień 31 grudnia 1997 r.)

Lp.	*Wyszczególnienie:*	*Poborowi służby zastępczej*	
		Liczba	*Wskaźnik proc.*
1	*Wykształcenie:*	472	100,0
	* podstawowe	36	7,6
	* zawodowe	167	35,4
	* średnie techniczne	191	40,5
	* średnie ogólne	63	13,3
	* policealne	13	2,8
	* wyższe	2	0,4
2	*Zawód:*	472	100,0
	* zawód wyuczony	373	79,0
	* bez zawodu	99	21,0
3	*Praca zawodowa:*	472	100,0
	* pracowało przed służbą, w tym:	238	50,4
	** w nie swoim zawodzie	107	44,9
	* nie pracowało przed służbą, w tym:	234	49,6
	** pobierało zasiłek dla bezrobotnych	103	44,1
4	*Miejsce zamieszkania:*	472	100,0
	* wieś	23	4,8
	* wieś na prawach gminy	42	8,9
	* miasto do 50 tys. mieszkańców	62	13,1
	* miasto do 100 tys. mieszkańców	78	16,5
	* miasto ponad 100 tys. mieszkańców	267	56,7
5	*Stan rodzinny:*	472	100,0
	* kawaler	369	78,2
	* żonaty, w tym:	103	21,8
	** żonaty, jedyny żywiciel rodziny	92	19,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z wojewódzkich urzędów pracy

2.1. Oddziaływanie subkultur młodzieżowych na decyzje poborowych w sprawie wyboru zastępczej formy służby

Na postawę polskiej młodzieży wywiera wpływ tworzenie się w krajach Zachodniej Europy nieformalnych grup subkultur młodzieżowych. Jest to nowa generacja, która najczęściej chce zaznaczyć swoje istnienie w społeczeństwie. Zaznaczenie to ma wyraz najczęściej w wyzywający wyglądzie, ubiorze, stylu zachowania (o różnym stopniu agresji). W swoich poglądach propagują zasady powszechnej negacji wszystkiego co jest związane z funkcjonowaniem państwa, prawa i administracji, a w tym z zasady negują odbywanie służby wojskowej z poboru.

W Polsce oddziaływanie grup subkultur młodzieżowych jest szczególnie zauważalne, od kilku lat i wywiera on istotny wpływ na zachowanie się młodzieży, zwłaszcza w dużych aglomeracjach miejskich.

„Ruch hippisowski"

Ruch ten powstał w Stanach Zjednoczonych w 1968 roku. Młodzież ta wyróżnia się ubiorem – czarne skóry, długie włosy, oznaki metalowe. Poruszają się najczęściej na motocyklach typu policyjnego. Ich koncepcją życia jest całkowita wolność i swoboda działania oraz nie poddawanie się jakimkolwiek rygorom administracyjno - prawnym państwa.

W grupie młodzieży polskiej nazywa się ich „Jezusami" lub „Pacyfistami" W obszarze badanym stwierdzono ich działanie w grupie poborowych decydujących się na odbycie zastępczej służby wojskowej. W toku ankietowania i wywiadu środowiskowego rozpoznano następujące ilości poborowych, przynależnych do tej grupy, w rejonie:

- Bielska - 8 osób,
- miasta Krakowa - 7 osób,
- Katowic - 5 osób,
- pozostałego obszaru - 4 osoby

Ogółem rozpoznano - 24 osoby, co stanowi 6,2% ogółu poborowych, którzy otrzymali służbę zastępczą, z pobudek moralnych na obszarze badanych województw.

„Punks"

Ruch „*Punk*" powstał na terenie państw Europy środkowej (Belgia, Holandia, Luksemburg). W Polsce pojawił się w latach 70-tych na terenie miast: Szczecina, Koszalina i Sopotu. Młodzież ta wyróżnia się specyficznym wyglądem – fryzura ma postać grzebienia koguta. Na ich ubiór składają się obcisłe kurtki i spodnie najczęściej skórzane o dużej liczbie zamków błyskawicznych, noszą ciężkie buty i pasy typu wojskowego nabijane metalowymi „ ćwiekami".

Ponadto ich charakterystyczną wyróżniającą cechą są kolczyki w uszach. Ruch ten posiada kilka wewnętrznych odłamów dzielących ich grupę na kilka podgrup, tzw.:

* klubowców, o usposobieniu najbardziej łagodnym (nazwa ich pochodzi od zwyczajowego picia piwa w nadmiarze),
* anarchistów, reprezentujących skrajne poglądy pacyfistyczne,
* pseudopunksowców, najbardziej agresywnych propagujących ideę totalnego niszczenia.

Grupy „Punksów" są organizowane z pewnym podobieństwem do struktur wojskowych, tworzą oni organizację załóg 6-10 osób i brygad najczęściej z jednego miasta, lub regionu. Grupa te przejawia duże zainteresowanie muzyką młodzieżową, stąd ich częste duże zgrupowania można zaobserwować na festiwalach, np. piosenki rockowej w Jarocinie. Swoistym oderwaniem się tych osób od rzeczywistości życia jest prowadzący do ekstazy taniec „ pogo".

W obszarze badanym ta grupa jest najbardziej popularna i stwierdzono jej obecność wśród poborowych zakwalifikowanych do odbycia służby zastępczej, ze względów moralnych. Są to następujące ilości poborowych , w rejonach:

- bielskim - 7 osób,
- krakowskim - 9 osób,
- katowickim - 8 osób,
- pozostałym obszarze - 4 osoby.

Ogółem rozpoznano: 28 osób, co stanowi 7,3% ogółu poborowych, którzy otrzymali służbę zastępczą z pobudek moralnych, na obszarze badanych województw.

„ Skinhedzi "

Ruch ten powstał w latach 60-tych na terenie Wielkiej Brytanii. W Polsce dał się zauważyć, od 10-ciu lat, a od roku 1989 wyraża w coraz większym stopniu kanon młodzieżowego szpanu. Młodzież ta wyróżnia się wyglądem, ogolone głowy, ich ubiór stanowią czarne koszule, noszą podwinięte nogawki spodni (najczęściej dżinsów) oraz wysokie buty. Jest to grupa bardzo agresywna ucząca się wschodnich sztuk walki wręcz, uzbrojona jest w pałki, noże, kasety i żyletki. Grupa ta neguje służbę wojskową uważając, że broni się ona sama przed wszelkim złem. Ponadto jest agresywna w stosunku do innych grup młodzieżowych, zwłaszcza o zapatrywaniach anarchistycznych wywołując często bójki uliczne na terenie miast[75] Jest to grupa najsilniej oddziaływująca na młodzież w wieku poborowym zwłaszcza w dużych aglomeracjach miejskich na terenie Krakowa, Katowic oraz Bielsko Białej.

W toku badań rozpoznano następujące ilości poborowych przynależnych do tej grupy, w rejonach:

- Bielska Białej - 11 osób,
- miasta Krakowa - 15 osób,
- Katowic - 9 osób,
- pozostałego obszaru - 8 osób.

---

[75]/ Por. Rzeczpospolitą z dnia 13 grudnia 1992 r. "Skini w teatrze"

Ogółem rozpoznano 43 poborowych, co stanowi 11,2% ogółu poborowych, którzy otrzymali służbę zastępczą z pobudek moralnych, na obszarze badanych województw.

„ Sprejowcy "

Ruch ten powstał głównie na podłożu faszystowskich grup młodzieżowych na terenie Niemiec, Wielkiej Brytanii, Włoch i Stanów Zjednoczonych. Ich zwolennicy przeciwstawiają się służbie wojskowej w obecnym dla nich kraju. Uważają się bowiem za przynależnych do innej nacji. W Polsce ruch ten jest mało znany, jednak ich zwolennicy działają głównie wśród niemieckiej mniejszości narodowej.
Ogółem rozpoznano 4 osoby przynależne do tej grupy (w mieście Kraków - 2 osoby i 2 osoby w rejonie Krakowa), co stanowi zaledwie 1% ogółu poborowych , którzy otrzymali służbę zastępczą z pobudek „ moralnych" na obszarze badanych województw.

„ Sataniści "

Rodowód tej grupy wywodzi się z roku 1801, kiedy to Issak Long w USA założył Antyczny Wyznaniowy Obrządek Szkocki. Była to loża masońska, która następnie przemieniła się w Reformowany kościół, opierający się w swoim działaniu na formach okultyzmu i magii. W 1906 roku ruch ten przyjął nazwę Kościoła Szatana powstały w „ Noc Walkirii". Kościół ten tłumaczył Biblię i inne dogmaty chrześcijańskie w sposób opaczny. Np. słowo Bóg zastąpił słowem Szatan, „ praca" słowem „ recesja" (idzie do tyłu). Wyznawcy tej grupy wyróżniają się zaś noszeniem odwróconych krzyży, czarnymi lub granatowymi koszulami, rękawiczkami o obciętych palcach, posiadają też liczne oznakowanie, np. znaki skorpiona i kozła.

Charakterystyczną cechą tej grupy jest nadawanie sobie innego imienia. Od 1966 r. działalność tej grupy na terenie Polski znacznie się nasiliła.
Posiada ona w kraju swoje odłamy gdyż oprócz satanistów występują także „sataniści" oraz „ lucyferowie "o różnych zapatrywaniach na życie. Posiadają oni strukturę organizacyjną. Na czele tych grup stoi „ przeor " lub „ kandydat ", a członkowie tej grupy to „ słudzy ", „ wyznawcy " i „ kapłani " .
Grupa ta całkowicie neguje odbywanie służby wojskowej, a ponadto zwalcza także inne odłamy religijne dopuszczając się często dewastacji grobów, zabójstw, gwałtów na tle skrajnych poglądów swego wyznania.

W badanym obszarze stwierdzono przypadki identyfikowania się poborowych skierowanych do służby zastępczej z tą grupą, w rejonach:
- Katowic - 5 osób,
- miasta Krakowa - 3 osoby,
- pozostałego obszaru - 2 osoby.

Ogółem rozpoznano 10 osób, co stanowi 11% ogółu poborowych, którzy otrzymali służbę zastępczą, ze względu na przekonania religijne, na obszarze badanych województw.

„ Rantafarianie"

Grupa ta swój program działania opiera na ustaleniach i zasadach życia starego testamentu. Są to generalnie wyznawcy „ Jahwe ". Ruch ten powstał w USA w roku 1930 wraz z wyłonieniem się stylu życia i muzyki „Regge". Wyróżnia się z otoczenia wyglądem, długie włosy często zaplecione w warkoczyki, w ubiorze przeważają kolory zielono-żółte i czerwone, mające odstraszyć potencjalnych przeciwników. Preferują oni filozofię wiecznego spokoju i są przeciwstawieniem grup „Skinów ". Całkowicie negują odbywanie służby wojskowej.

W obszarze badanym stwierdzono istnienie tej grupy wśród poborowych, którzy otrzymali służbę zastępczą, ze względów religijnych. Stwierdzono, że 13 poborowych, z obszaru badanego otrzymało służbę, ze względu na wyznawane zasady religijne, w rejonach:

- Bielska - 2 osoby,
- miasta Krakowa - 4 osoby,
- Katowic - 3 osoby,
- pozostałego obszaru - 4 osoby.

Ogółem rozpoznano 13 poborowych tej grupy, co stanowi 14,6% ogółu poborowych skierowanych do służby zastępczej ze względu na przekonania religijne, na obszarze badanych województw.

*

* *

W konkluzji rozważań nad oddziaływaniem subkultur młodzieżowych na decyzję poborowych w sprawie wyboru zastępczej służby należy stwierdzić, że z ogólnej liczby 383 poborowych, którym ta służba została przyznana ze względów moralnych ,tylko 26% identyfikuje się z tą grupą.. Ponadto na uwagę zasługuje fakt, że młodzież miejska w wieku poborowym częściej neguje odbywanie służby wojskowej w tradycyjnej formie. Ponad 80% poborowych badanej grupy pragnie spełnić powszechny obowiązek obrony, ale w innej formie niż służba wojskowa z poboru.

2.2. Oddziaływanie organizacji pacyfistycznych

Jednym z istotnych elementów oddziaływania środowiska na poborowych, zwłaszcza w większych aglomeracjach miejskich, w tym na obszarze badanym jest ruch anarchistyczny. Posiada on dobrze zorganizowane stałe placówki na terenie miast takich jak: Warszawa, Kraków, Katowice i Bielsko-Biała.

Ruch zrzeszony w formie Federacji Anarchistycznej, występującej też pod różnymi nazwami w poszczególnych regionach kraju np. „Ruch, Wolność i Pokój" , „Federacja Młodzieży Walczącej", „Międzymistówka Anarchistyczna ". Organizacje anarchistyczne ogłaszają swoją działalność w prasie lokalnej, wydają ulotki, posiada także punkty informacyjne czynne w określonych godzinach,

w których można bezpośrednio lub telefonicznie uzyskać niezbędne wiadomości dotyczące, np. sposobu uniknięcia służby wojskowej.

Działalność tych organizacji uaktywnia się corocznie w okresie wiosennym, w którym działają rejonowe komisje poborowe. Członkowie ruchu anarchistycznego, a zwłaszcza ich „przywódcy", inwigilują w tym czasie lokale komisji poborowe oraz wojskowe komendy uzupełnień wywieszają różnego rodzaju środki własnej propagandy wizualnej, jak np. plakaty, ulotki negujące często w sposób wulgarny potrzebę działania tych komisji i instytucji wojskowych. Działanie przywódców tej organizacji nasila się szczególnie w okresie, gdy wyznaczony jest termin (dzień) rozpatrywania podań poborowych o skierowanie ich do służby zastępczej przez komisje poborowe (RKPob. lub WKPob.).

Organizacje anarchistyczne tworzą w ciągu roku sieć punktów konsultacyjnych pisania podań dla poborowych pragnących uzyskać skierowanie do służby zastępczej. Punkty te przejmują często nazwę Komitetu Obrony Praw Poborowych służby zastępczej, a konsultują swoją działalność z różnymi instytucjami powołanymi do ochrony praw człowieka, a w tym Rzecznika Praw Obywatelskich.

Federacja Anarchistyczna całkowicie neguje odbywanie zasadniczej służby wojskowej z poboru, także w formacjach uzbrojonych. Członkowie tej organizacji próbują uniknąć powszechnego obowiązku obrony państwa, a przymuszeni decydują się na składanie wniosków o służbę zastępczą.

W obszarze badanym stwierdzono obecność tych osób w gronie poborowych zakwalifikowanych do służby zastępczej, ze względów moralnych. Ilościowe dane kształtują się następująco:

- w województwie bielskim - 47 osoby,
- w województwie katowickim - 92 osób,
- na obszarze miasta Krakowa - 68 osób,
- na obszarze pozostałych województw - 34 osoby.

Ogółem rozpoznano 241 poborowych służby zastępczej, którzy legitymowali się przynależnością do organizacji pacyfistycznych, co stanowi 63% ogółu poborowych, którzy ze względów moralnych tę służbę otrzymali na terenie badanych województw.

2.3. Wpływ kościołów i związków wyznaniowych na motywację wyboru przez poborowych służby zastępczej

Wpływ kościołów i związków wyznaniowych na problematykę wyboru przez poborowych służby zastępczej należy rozpatrywać w dwóch aspektach:

* *po pierwsze*: religii rzymsko-katolickiej, mającej wpływ na 90% populacji młodzieży poborowej, która nie neguje odbywania służby wojskowej z poboru - problemy te zostały szeroko przedstawione w pkt.1 tego rozdziału.,
* *po drugie*: religii nie rzymsko-katolickich i innych związków wyznaniowych mających negatywny lub obojętny stosunek do powszechnego obowiązku obrony. Szczegółowy wykaz tych kościołów i związków wyznaniowych przedstawiono w ***załączniku nr 6.***

Prowadząc studium badawcze nad wpływem kościołów i związków wyznaniowych religii nie rzymsko-katolickiej na motywację wyboru przez poborowego służby zastępczej poddałam ocenie tylko te, które zostały w Polsce prawnie uznane i wystąpiły na obszarze badanych województw.

„ Stowarzyszenie Badaczy Pisma Świętego"

Stowarzyszenie Badaczy Pisma Świętego jest związkiem wyznawców świadków Jehowy. Wywodzi się z sekty protestanckiej powstałej w 1878 r. w Stanach Zjednoczonych w gminie adwentystów.

Twórcą i pierwszym przywódcą duchowym Badaczy Pisma Świętego był K.T. Russel, który w 1914 r. założył Międzynarodowe Stowarzyszenie Badaczy Pisma Świętego. W 1931r. przyjęło ono nazwę Świadków Jehowy. W doktrynie stowarzyszenia wyeksponowany jest wątek zła i szatana, odrzuca on także wiarę katolicką „ Trójcy", a z obrzędów wyznawcy akceptują tylko chrzest przez zanurzenie w wodzie. Na terenie Polski Badacze Pisma Świętego rozpoczęli działalność w 1918 r. Aktualnie ich obszar oddziaływania obejmuje strefę całej Polski. Poborowi wyznawcy tej religii w sposób zdecydowany odrzucają wszelkie formy służby w jednostkach uzbrojonych i zmilitaryzowanych. Wśród poborowych służby zastępczej rozpoznano następujące ilości na obszarze badanych województw:

- katowickim - 6 osób,
- krakowskim - 6 osób,
- przemyskim - 4 osoby.

Ogółem rozpoznano 16 poborowych, co stanowi 18% respondentów decydujących się na odbycie służby zastępczej ze względów religijnych.

„ Zrzeszenie Wolnych Badaczy Pisma Świętego"

Ruch ten wyodrębnił się z łona Stowarzyszenia Badaczy Pisma Świętego w 1927r. Swoją działalność zasadniczą ogniskuje o moralną stronę swoich wyznawców. Na terenie Polski ruch ten skupia 3 tysiące wiernych zorganizowanych w 92 zborach, 3 domach modlitewnych i obsługiwanych przez około 330 duchownych pełniących funkcję starszych zborów, kaznodziejów i diakonów. Duchowni ci są całkowicie zwolnieni z obowiązków odbywania służby wojskowej. Poborowych, (nie będących duchownymi) wyznawców tej religii rozpoznano na obszarze badanym w rejonie:

- Katowic - 8 osób,
- Krakowa - 8 osób,
- Bielska-Białej - 7 osób,
- Przemyśla - 5 osób.

Ogółem rozpoznano 28 poborowych, co stanowi 31,4% respondentów decydujących się na odbycie służby zastępczej.

„ Świecki Ruch Misyjny „Epifania"

Związek ten wyłonił się w wyniku rozłamu wśród Badaczy Pisma Świętego w 1931 r. Ruch ten w Polsce liczy około 3 tysięcy wiernych i dysponuje 79 zborami, 153 kaplicami i domami modlitwy, obsługiwanymi przez około 430 duchownych. Duchowni ci (starszy duchowny i diakon) są zwolnieni całkowicie od obowiązku odbycia zasadniczej służby wojskowej. Poborowi, wyznawcy tej religii zdecydowanie odrzucają pełnienie służby wojskowej w formacjach uzbrojonych, największe skupiska wyznawców tej religii znajdują się w Polsce na terenie Poznania i Katowic. Na obszarze badanym rozpoznano poborowych służby zastępczej, wyznawców tej religii w rejonie:

- Krakowa - 2 osoby,
- Katowic - 3 osoby,
- Przemyśla - 2 osoby.

Ogółem rozpoznano 7 poborowych, co stanowi 7,8% respondentów decydujących się na odbycie służby zastępczej.

„ Kościół Adwentystów Dnia Siódmego"

Kościół ten swoim istnieniem sięga początku 1831 r. kiedy to baptysta W.Miller w Stanach Zjednoczonych zapowiedział kolejną paruzję (przyjście) Chrystusa. Ponieważ zapowiedź ta nie sprawdziła się, w ruchu adwentystycznym nastąpił rozłam, który doprowadził do powstania Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego.

W Polsce pierwsi adwentyści pojawili się w 1888 r. na terenie Łodzi. W 1893 r. założyli swój pierwszy kościół, który dopiero w 1946 r. został prawnie uznany w kraju. Adwentyści swoje wierzenia opierają na Biblii, głosząc powtórne przyjście Chrystusa, odrzucają wiarę w piekło i czyściec, a sobotę uznają za wolną od pracy. Kościół zabrania swoim wyznawcom picia alkoholu, palenia tytoniu i zażywania narkotyków.

Poborowi, wyznawcy tego kościoła negują w większości przypadków obowiązek odbycia służby wojskowej. Na terenie Polski kościół ten skupia ponad 9 tysięcy wiernych zrzeszonych w 124 zborach obsługiwanych przez około 100 duchownych. Duchowni (starszy i młodszy duchowny) są w ogóle zwolnieni z odbycia zasadniczej służby wojskowej, natomiast alumni seminarium duchownego w miejscowości Podkowa Leśna są odraczani z powoływania do służby przez okres kontynuowania nauki.

Główne skupiska wyznawców na terenie kraju znajdują się w rejonie Łodzi, Poznania, Krakowa i Katowic. Na obszarze badanym wykryto ich obecność wśród poborowych w południowej części województwa krakowskiego oraz na terenie miasta Bielska Białej. Jest to głównie odłam tego kościoła określony przez poborowych jako wyznawców kościoła Chrześcijan Dnia Sobotniego. Wyznawców tej religii rozpoznano wśród poborowych służby zastępczej na obszarze:

- Krakowa - 1 osoba,

- Bielska Białej - 1 osoba,
- Katowic - 1 osoba.

Ogółem rozpoznano 3 poborowych, co stanowi 3,3% poborowych decydujących się na odbycie służby zastępczej ze względów religijnych.

Ponadto na obszarze badanym stwierdzono jednego poborowego negującego odbywanie służby, wyznawcę Związków Buddystów Zein Binzai.

*

* *

Reasumując należy stwierdzić, że oddziaływanie religii i związków wyznaniowych na wybór przez poborowych jest niewielki 19% badanej grupy, natomiast wpływ organizacji pacyfistycznych i subkultur młodzieżowych jest duży. Szczegółowe dane zawarte ***w tabeli nr 2*** połączone z danymi ***z tabeli nr 1*** odzwierciedlają potencjał tej grupy poborowych.

Tabela nr 2

ZESTAWIENIE POBOROWYCH PODEJMUJĄCYCH SŁUŻBĘ ZASTĘPCZĄ ZE WZGLĘDÓW RELIGIJNYCH I MORALNYCH NA OBSZARZE BADANYCH WOJEWÓDZTW

(Stan na dzień 31 grudnia 1997 r.)

Lp.	*Nazwa środowiska*	*Względy moralne*	*Przekonania religijne*	*Uwagi*
1	Subkultury młodzieżowe, w tym:			
	* Hippis	24	.	
	* Punks	28	.	
	* Skinhedzi	43	.	
	* Sprejowcy	4	.	
	* Sataniści	.	10	
	* Rastofarianie	.	13	
	R a z e m	**99**	**23**	
2	Organizacje pacyfistyczne, w tym:			
	* Federacje Anarchistyczne	188	.	
	* Inne organizacje, zrzeszenia pacyfistyczne	53	.	
	R a z e m	**241**	.	
3	Kościoły i związki wyznaniowych, w tym:			
	* Kościół Rzymsko-katolicki	.	11	
	* Stowarzyszenie Badaczy Pisma Świętego	.	16	
	* Zrzeszenie Wolnych Badaczy Pisma Świętego	.	28	
	* Świecki Ruch Maryjny „Epifania”	.	7	
	* Adwentyści „Dnia Siódmego”	.	3	
	* Inne kościoły	.	1	
	R a z e m	**43**	**66**	
	O g ó ł e m	***383 (81%)***	***89 (19%)***	

Źródło: *Opracowanie własne na podstawie badań*
Legenda: *W rubryce „Ogółem” przedstawiono: w liczniku - ilość respondentów, zaś w mianownik - % wskaźnik ogółu respondentów*

2.4. Wpływ tradycji rodzinnych i bezpośredniego otoczenia

W procesie podejmowania przez poborowych decyzji dotyczących wyboru zastępczej służby wojskowej, znaczny wpływ wywierała rodzina i jej tradycje w odbyciu służby wojskowej (ojca, dziadka, brata, krewnych), a w tym ich udział w wojnach.

W bezpośrednim otoczeniu oddziaływują, także inne osoby bliskie, jak narzeczone, kobiety, przyjaciele itp. Ponadto na ostateczny wybór przez poborowych zastępczej służby mają także wpływ inne warunki np. odległość miejsca służby od miejsca zamieszkania ,warunków materialnych poborowego i jego rodziny, perspektywy podjęcia pracy w nowym zawodzie lub w ogóle podjęcia pracy, zwłaszcza w rejonach objętych dużym bezrobociem.

1. Na pytanie zadawane poborowym: *czy w Pana rodzinie są kontynuowane tradycje odbywania służby wojskowej*? Udzielono następujących odpowiedzi:
   a) przez dziadka - 9 proc.
   b) przez ojca - 21 proc.
   c) inny członek rodziny - 3 proc.
   d) brał udział w wojnie - 6 proc.
   e) wstrzymało się - 61 proc.

   Na podstawie powyższego zestawienia odpowiedzi respondentów należy stwierdzić, że udział tradycji rodzinnych w znacznym stopniu wpływa na decyzje poborowych w przedmiotowej sprawie. Ich wpływ jest duży, zwłaszcza ojca i dziadka na poborowych odbywających służbę wojskową. Natomiast dużo kontrowersji budzi fakt wstrzymania się od odpowiedzi w tej kwestii 61 proc. respondentów służby zastępczej, pomimo że 21 proc. ojców tej grupy odbyło zasadniczą służbę wojskową.

2. Na pytanie dotyczące sposobu odbywania służby wojskowej przez członków rodziny, udzielono następujących odpowiedzi:
   a) bracia nie odbywali zasadniczej służby wojskowej z różnych względów - 46 proc.
   b) bracia odbyli zasadniczą służbę wojskową - 15 proc.
   c) bracia odbyli przeszkolenie w innej formie - 16 proc.
   d) wstrzymało się od odpowiedzi lub nie posiadali braci - 23 proc.

   Powyższe zestawienie odpowiedzi potwierdza fakt wpływu rodziny na wybór form służby przez poborowych.

3. Na pytanie: *przez kogo Pan został nakłoniony do odbycia służby wojskowej w formie zastępczej*? Udzielono następujących odpowiedzi:
   a) koledzy - 7 proc.
   b) rodzice - 12 proc.

c) rodzeństwo - 4 proc.
d) żona (narzeczona) - 7 proc.
e) inne osoby (organizacje) - 24 proc.
f) był to tylko mój osobisty wybór - 41 proc.
g) wstrzymało się od odpowiedzi - 5 proc.

Zestawienie powyższych odpowiedzi potwierdza fakt wpływu rodziców, żon (narzeczonych) i kolegów na wybór przez poborowych służby zastępczej. Poborowi odbywający służbę zastępczą w 41 proc. uznają podjęcie tej decyzji jedynie za swój osobisty udział, a w 24 proc. są to inne osoby (organizacje, stowarzyszenia , kościoły itp.).

4. Na pytanie: *jakie przesłanki wpłynęły dodatkowo na Pana świadomy wybór służby zastępczej*? Uzyskano następujące odpowiedzi:
a) sytuacja rodzinna - 14 proc.
b) możliwość odbycia służby w wybranej miejscowości - 24 proc.
c) ze względu na problemy osobiste - 22 proc.
e) ze względu na możliwość zdobycia nowego zawodu (pracy) - 8 proc.
f) wstrzymało się od odpowiedzi - 32 proc.

Powyższe zestawienie odpowiedzi potwierdza tezę, że bardzo ważną sprawą dla poborowych przy wyborze rodzaju służby jest możliwość odbycia jej w wybranej miejscowości (w jak najmniejszej odległości od miejsca zamieszkania) – 24 proc. respondentów uważa ten czynnik także za bardzo istotny.

Na uwagę zasługuje także fakt, że wielu respondentów łączy wyżej wymienione przyczyny z problemami osobistymi (warunki zdrowotne, sprawność fizyczna, potrzeba kontaktów towarzyskich, swobodą dysponowania czasem wolnym). Sytuacja ta jest szczególnie zauważalna u respondentów służby zastępczej, u których znaczny wskaźnik motywacji sprowadza się do terytorialnego odbywania służby w wybranej miejscowości, jako przyczynę do dodatkową podają sytuację zdrowotną i materialną rodziców, opiekę nad bliskimi krewnymi – a nie jak sugerowałaby ustawa względy moralne lub religijne.

3. Ekonomiczne motywy wyboru zastępczej służby wojskowej

Wyniki badań socjologicznych wykazały, że mężczyźni w wieku poborowym kierują się, przy wyborze służby zastępczej, różnymi względami. Oczywiście względy natury moralnej dominują nad przekonaniami religijnymi. Ale nie sposób pominąć, także motywów „ ukrytych" natury ekonomicznej, które podnosili poborowi zwłaszcza w rejonach o wysokiej stopie bezrobocia. Oczywiście, z punktu widzenia prawa (art.189 cyt. ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP) poborowi takich możliwości nie posiadają i należy mocno podkreślić, że nie mogą ich mieć.

Świadczenia pieniężne, zasiłki i inne osłony socjalne - *o których dalej będzie mowa* - służą poborowym i ich rodzinom wyłącznie dla zabezpieczenia ich egzystencji, podczas spełniania powszechnego obowiązku obrony. Niestety, poborowi różnie ten fakt interpretują, oficjalnie - zgodnie z prawem - ubiegają się o służbę ze względów moralnych.

Sądzę, że motto Tadeusza Peipera będzie odzwierciedleniem sposobu myślenia badanej grupy poborowych.

„ Jedną z najistotniejszych cech naszej epoki jest inwazja czynnika ekonomicznego we wszystkie sfery działalności ludzkiej. Mitologia każdego czynu jest historią pieniądza. Stosunek dochodu do rozchodu decyduje o każdym przedsięwzięciu. Umożliwia je albo uniemożliwia ".

3.1. Równoważniki i świadczenia pieniężne poborowych odbywających zastępczą służbę wojskową

Podstawa prawna równoważników i świadczeń pieniężnych wypłacanych poborowemu, skierowanemu do odbycia służby zastępczej została szczegółowo przedstawiona w rozdziale pierwszym. W ramach tego rozdziału, jest moim zamiarem, przedstawienie poziomu tych świadczeń.

Poborowy służby zastępczej, który podjął pracę otrzymuje od pracodawcy następujące świadczenia w wysokości:

1) bezpłatne wyżywienie lub równoważnik pieniężny, obliczony według stawek wyżywieniowych dla żołnierzy zasadniczej służby wojskowej – na koniec 1997 r. stawka dzienna wynosiła 7,36 zł (miesięczny równoważnik pieniężny za wyżywienie wynosił - 220,80 zł),
2) równoważnik pieniężny za ubranie – jego wysokość jest uzależniona od wysokości równoważnika za wyżywienie i wynosi 20 proc. tego równoważnika, tj.: 44,16 zł,
3) żołd w wysokości takiej samej, jak otrzymuje żołnierz zasadniczej służby wojskowej w stopniu szeregowego – na koniec 1997 r. wynosił 64 zł

4) premię miesięczną za dobre wyniki pracy – wysokość tej premii określa pracodawca, stosownie do obowiązującego w danym zakładzie regulaminu premiowania,
5) bezpłatny bilet na codzienny dojazd do pracy i z powrotem,
6) bezpłatne posiłki profilaktyczne, regeneracyjne jeżeli odbywa służbę na stanowisku, na którym te posiłki przysługują,
7) zwrot kosztów przejazdu państwowymi środkami komunikacji po zakończeniu służby do miejsca jego zamieszkania.

W sumie poborowy służby zastępczej otrzymuje od pracodawcy nieco ponad wysokość najniższego wynagrodzenia.

Ponadto poborowy, który jest zatrudniony w trakcie powołania do służby zastępczej, otrzymuje od pracodawcy, który go zatrudnia odprawę w wysokości dwutygodniowego wynagrodzenia obliczanego według zasad określanych dla ustalania ekwiwalentu pieniężnego za urlop wypoczynkowy.

Wysokość przedstawionych powyżej równoważników za wyżywienie, ubranie i żołd lub innych świadczeń w naturze jest podobna do wysokości obowiązującej w wojsku dla żołnierzy zasadniczej służby wojskowej. Niestety obciążenia i dyspozycyjność poborowych służby zastępczej są niewspółmierne.

W konkluzji powyższego można stwierdzić, że środki finansowe , w tym premie i inne świadczenia w naturze, które poborowi służby zastępczej otrzymują w zamian za pracę i pobyt przy rodzinie mogą być „ ukrytym ” motywem do ubiegania się o służbę zastępczą.

3.2. Osłona socjalna rodzin poborowych odbywających zastępczą służbę wojskową

Uprawnienia rodziny poborowego odbywającego zastępczą służbę wojskową w zakresie świadczeń socjalnych, są takie same jak rodziny żołnierza zasadniczej służby wojskowej. Ustawodawca mocą przepisu art.198 ust.2 cyt. ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP zapewnił tą równość.

Rodzina poborowego, który odbywa służbę zastępczą otrzymuje następujące zasiłki i inne świadczenia, w wysokości:

1) zasiłek na utrzymanie rodziny, jeżeli poborowy został uznany jako jedyny żywiciel rodziny. Wysokość tego zasiłku, określana art.128 ust.3 i 4 cyt. ustawy, wynosi dla jednego uprawnionego członka rodziny 100 proc. kwoty najniższego wynagrodzenia określanego przez MPiPS. Jeżeli do zasiłku na utrzymanie rodziny jest uprawniony więcej niż jeden członek rodziny, wówczas zasiłek wynosi dla pierwszej osoby 100 proc., a dla każdej następnej po 75 proc. kwoty najniższego wynagrodzenia,
2) należności z tytułu najmu lokalu mieszkalnego zajmowanego na podstawie decyzji administracyjnej – jeżeli poborowy odbywający służbę zastępczą został uznany za jedynego żywiciela,
3) bieżące opłaty eksploatacyjne z tytułu zajmowania spółdzielczego lokalu

administracyjnej – jeżeli poborowy odbywający służbę zastępczą został uznany za jedynego żywiciela,

3) bieżące opłaty eksploatacyjne z tytułu zajmowania spółdzielczego lokalu mieszkalnego typu lokatorskiego – jeżeli poborowy odbywający służbę został uznany za jedynego żywiciela,
4) członkom rodziny poborowego odbywającego służbę zastępczą przysługuje prawo do bezpłatnego korzystania ze świadczeń publicznych zakładów opieki zdrowotnej,
5) członków rodziny poborowego odbywającego służbę zastępczą, którzy zamieszkiwali z nim w dniu powołania do tej służby, nie wolno usuwać przymusowo z lokali mieszkalnych zajmowanych na podstawie tytułu prawnego,
6) w okresie odbywania służby zastępczej nie może być rozwiązany stosunek pracy z żoną poborowego, jedynie wyłącznie z winy pracownicy lub na jej wniosek , a także w przypadku likwidacji zakładu pracy.

Powyższe zasiłki i należności dla członków rodziny poborowego odbywającego służbę zastępczą, ze względu na których został on uznany za jedynego żywiciela rodziny pokrywane są z budżetu Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej, zaś wypłacają je wójtowie lub burmistrzowie (prezydenci miast).

W konkluzji powyższego można, jednoznacznie stwierdzić, że Ustawodawca, mając na względzie żołnierzy zasadniczej służby wojskowej, zapewniających bezpieczeństwo państwa i nienaruszalność jego granic, ustalił dość szeroką osłonę socjalną ,także dla rodzin poborowych odbywających służbę zastępczą. Takiej osłony socjalnej nie posiada, żadna rodzina poborowego odbywającego służbę zastępczą w państwach zachodnioeuropejskich, jak również tej osłony nie posiadają inne rodziny w naszym kraju, będące w podobnej sytuacji materialnej.

4. WNIOSKI

Podjęte badania empiryczne - *aczkolwiek tylko* - zakresie uwarunkowań odmowy służby wojskowej i wyboru zastępczej służby na obszarze badanych województw, w latach 1993-1997, pozwoliły zidentyfikować trzy grupy determinantów. Należą do nich, przede wszystkim: etyczne, socjologiczne i ekonomiczne .

1. Etyczne podstawy odmowy służby wojskowej mają swoje uzasadnione miejsce w porządku instytucjonalnym i moralnym państwa. Z samej swej istoty, implikują one pewne ograniczenia wolności człowieka. Należą do nich, między innymi wymogi dyscypliny, posłuszeństwo rozkazom, jednolity ubiór i zakwaterowanie. Niemniej jednak etyka w ujęciu solidarystycznym i utylitarystycznym nie prowadzi do sprzeciwu wobec służby wojskowej jako takiej. Określa warunki, w jakich użycie przemocy i pozbawienie życia napastnika może być usprawiedliwione i postuluje nie nadużywanie tego prawa.

2. Socjologiczne determinanty wyboru zastępczej służby wojskowej, którymi - *de facto, w latach 1993-1997* - poborowi się kierowali (81proc. na obszarze badanym i 82 proc. na obszarze całego kraju) wynikały przede wszystkim z ich przynależności do określonych subkultur młodzieżowych, organizacji pacyfistycznych, kościołów , związków wyznaniowych lub oddziaływania tradycji rodzinnych i otoczenia. Wyniki badań socjologicznych – ***vide tabela nr 2*** – jednoznacznie określają motywy ze względu , na które poborowi - na obszarzr badanym - ubiegali się o służbę zastępczą.

3. Ekonomiczne motywy wyboru zastępczej służby wojskowej przez poborowych, wynikają przede wszystkim z lokalnego rynku pracy. Oczywiście poborowi – znając podstawy prawne funkcjonowania służby zastępczej - tego motywu nie podnosili w trakcie ubiegania się o tę służbę. Niemniej jednak wyniki badań ankietowych wskazują, że na terenie objętym badaniami, gdzie stopa bezrobocia jest duża, poborowi motyw ten „ jako ukryty" brali pod uwagę.

Reasumując , należy stwierdzić, że powyższe wnioski - aczkolwiek wynikające z badań empirycznych przeprowadzonych na obszarze województw południowo i południowo-wschodniej części kraju, dotyczą zjawiska w skali kraju.

ROZDZIAŁ VI

KIERUNKI DOSKONALENIA FUNKCJONOWANIA ZASTĘPCZEJ SŁUŻBY WOJSKOWEJ W POLSCE

1. Konieczność zmian w modelu funkcjonowania zastępczej służby wojskowej

Przedstawione w rozdziale pierwszym problemy w zakresie realizacji prawa do służby zastępczej oraz jej odbywania są bodźcem do szerszej refleksji nad zasadami przyznawania poborowym tej służby oraz jej prawno-organizacyjnym rozwiązaniami.

Zaznaczyć przy tym należy, że z istoty służby zastępczej nie wynika swoboda jej wyboru, lecz możliwość ubiegania się o jej przyznanie. Taka konstrukcja prawna została sformułowania w art.189 ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP [1]. Prawo występowania o służbę zastępczą zostało potwierdzone, także art.3 ust.3 ustawy o gwarancji wolności sumienia i wyznania [2]. Istnieje zatem zasadnicza różnica między prawem do występowania o taką służbę, a fakultatywną zasadą jej przyznawania. Stąd też, musi istnieć organ rozpatrujący te wnioski i podejmujący stosowne decyzje.

W aktualnym stanie prawnym organem orzekającym o skierowaniu lub odmowie skierowania poborowego do służby zastępczej jest rejonowa komisja poborowa, a drugiej instancji – wojewódzka komisja poborowa. Komisje te – *z mocy art. 36 ustawy o powszechnym obowiązku obrony* – powołuje wojewoda. Orzeczenia tych komisji są decyzjami administracyjnymi, podejmowanymi w postępowaniu dwuinstancyjnym i podlegają zaskarżeniu do Naczelnego Sądu Administracyjnego.

Nie ma wątpliwości co do tego, że decyzje w sprawach kierowania poborowych do służby zastępczej – ze względu na przedmiot rozstrzygnięć i nieostrości przesłanek ustawowych – należą do najtrudniejszych zadań komisji poborowych.

---

[1]/ Por. Dz. U. z 1992 r. Nr 4, poz. 16.
[2]/ Por. Dz. U. z 1989 r. Nr 19, poz.155.

W niektórych gremiach politycznych, środowiskach opiniotwórczych oraz ugrupowaniach pacyfistycznych zarysowuje się od dłuższego czasu dążenie do dalszego liberalizowania warunków ubiegania się o przyznanie prawa do służby zastępczej. W skrajnych przypadkach tendencja ta przybiera formę postulatu tzw. służby na żądanie. W praktyce oznaczałoby to, że wystarczający byłby tu wniosek poborowego, skutkujący skierowaniem do służby zastępczej. Nie da się ukryć, że swoisty *„ automatyzm"* takiej procedury w zasadniczy sposób wpłynąłby na jej uproszczenie. W szczególności usunięte zostałyby konflikty jakie powstają i zawsze będą powstawać przy ocenie wewnętrznych, a więc trudno mierzalnych przekonań poborowych, motywowanych względami natury religijnej bądź moralnej. Ta jednak zaleta nie może równoważyć obaw o potencjalny wzrost liczby wniosków o służbę zastępczą, której trudy są nieporównywalnie mniejsze niż w przypadku odbywania służby wojskowej. Także trudności w zapewnieniu odpowiedniej ilości miejsc pracy dla poborowych, którzy tę służbę otrzymali [3] muszą negatywnie rzutować na możliwości przyjęcia takiego rozwiązania. Tym bardziej, że w państwach Zachodniej Europy ,będących w strukturach NATO, taki „automatyzm" nie funkcjonuje. Co prawda jest większy liberalizm w tym zakresie ale wynika to przede wszystkim z większego poziomu uzawodowienia armii (ochotniczy nabór), a więc i mniejszego poboru oraz z rozwiązań prawno-organizacyjnych w zakresie funkcjonowania zastępczej służby wojskowej.

Obowiązujące w naszym kraju ustawowe regulacje formalnie gwarantują prawo do ubiegania się o służbę lecz ustalona procedura realizacji tego prawa budzi poważne wątpliwości. Przede wszystkim – *jak już wykazano w rozdziale pierwszym* – ogólnikowość regulacji prawnych pozostawia dużą swobodę organom rozstrzygającym o tych sprawach. Wskaźnik pozytywnego rozpatrzenia wniosków poborowych o służbę zastępczą, w latach 1993-1997, kształtował się na poziomie około 63 proc. Zatem potrzebne jest znalezienie takiego ustawowego rozwiązania, które z jednej strony uszanuje sumienie obywateli, a z drugiej nie stworzy zagrożenia dla funkcjonującego systemu obronnego państwa, bądź zaistnienia stanu nierówności wobec prawa.

Dość skutecznym sposobem, wydaje się być *„wzorem austriackim''* utworzenie ośrodków poboru i *„wzorem niemieckim"* powołanie oddzielnych, cywilnych i nie podlegających organom wojskowym, komisji tylko dla poborowych, którzy ubiegają się o służbę zastępczą. W skład tych komisji weszliby etycy, prawnicy, a może nawet, jak to ma miejsce w Niemczech [4] przedstawiciele ruchów pacyfistycznych.

---

[3]/ Istniejące bezrobocie i ustawowe mechanizmy ekonomiczno-finansowe zatrudnianie bezrobotnych na korzystniejszych warunkach niż poborowego służby zastępczej (por.: Rozdział III cyt. ustawy o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu) sprawiają , że na koniec 1997r. zapewniono miejsca pracy tylko dla 29,8 %. ogółu poborowych, którzy otrzymali służbę zastępczą. Szczegółowe dane zawiera załącznik nr 4.

[4]/ Por. Prokop P.: op. cyt., s. 11.

Oddzielny problem do rozwiązania w modelu funkcjonowania naszej służby zastępczej jest tworzenie takich mechanizmów, które zapewniłyby miejsca pracy dla poborowych służby zastępczej oraz sprawną obsługę procesu kierowania do służby, jej odbywania i zwalniania poborowego po odbyciu tej służby. Wydaje się, że wprowadzenie mechanizmów ekonomiczno-finansowych, które spowodują, że poborowy będzie pracownikiem konkurencyjnym na rynku pracy oraz opracowanie systemu automatyzacji obsługi służby zastępczej będzie przedsięwzięciem usprawniającym funkcjonowanie naszej służby zastępczej, a jej rozwiązania będą mogły być porównywalne z rozwiązaniami niektórych państw europejskich.

2. Kodyfikacja przepisów w zakresie zastępczej służby wojskowej

Obowiązujące dotychczas przepisy w sprawie służby zastępczej, znowelizowane po raz ostatni w 1991 r.[5], nie odpowiadają zmianom jakie zaszły w naszym kraju, zwłaszcza w sferze społecznej i ekonomicznej. Nie spełniają one również wymogów postanowień konwencji międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę, szczególnie dotyczących równości praw i obowiązków obywateli.

Doświadczenia ostatnich lat pokazały, że komisje poborowe, popełniają błędy przy tych niełatwych ocenach poglądów moralnych lub religijnych poborowego ubiegającego się o służbę zastępczą. Kilka osób, którym komisje odmówiły przyznania służby i które konsekwentnie domagały się służby zastępczej zostało skazanych na wyroki więzienia z artykułu o uchylanie się od służby wojskowej. Nasz kraj stał się w związku z tymi faktami obiektem zainteresowań Amnesty International, która uznała skazanych poborowych za więźniów sumienia, a Polskę za kraj naruszający prawa człowieka.

Nie bez znaczenia w tym zakresie jest również zakładana integracja Polski z systemami i strukturami zachodnioeuropejskimi, co stawia również określone wymogi w dziedzinie unifikacji praw obronnych, w tym dotyczących służby zastępczej.

Mając na uwadze powyższe oraz fakt, że aktualnie problematyka służby zastępczej ma już wymiar konstytucyjny[6], nie podjęto próby kolejnej nowelizacji ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, lecz opracowano projekt nowej ustawy o służbie zastępczej, którą proponuje się wyłączyć z ustawy o powszechnym obowiązku obrony.

---

[5]/ Por. Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony RP , Dz. U. z ` 1992 r. Nr 4, poz.16.

[6]/ Por. Art. 85, ust. 3 Ustawy Zasadniczej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz. U. Nr 78, poz. 483.

Opracowany projekt – ***vide załącznik nr 7*** – określa zasady ubiegania się poborowych o służbę zastępczą, tryb kierowania do służby i zasady jej odbywania, obowiązki i uprawnienia poborowych i pracodawców, a także własności organów związanych z zastępczą służbą wojskową.

Jakościowo nowym rozwiązaniem w proponowanym projekcie ustawy jest:

* <u>*po pierwsze:*</u> powierzenie orzekania o skierowaniu lub odmowie skierowania poborowych do służby zastępczej odrębnym komisjom poborowym (organom cywilnym i niepodległym wojsku), działającym przy dyrektorze wojewódzkiego urzędu pracy, a w drugiej instancji Centralnej Komisji do Spraw Służby Zastępczej, działającej przy Prezesie Krajowego Urzędu Pracy. Komisje wojewódzkie powołuje Prezes Krajowego Urzędu Pracy, a Centralną - Minister Pracy i Polityki Socjalnej,
* <u>*po drugie:*</u> powierzenie Radzie Ministrów określenia zasad postępowania, składu i trybu powoływania ww. komisji, a także zasad współdziałania komisji z terenowymi organami rządowej administracji ogólnej i specjalna, jak również organami samorządu terytorialnego,
* <u>*po trzecie:*</u> rozszerzenie ilości pracodawców, u których poborowi będą mogli odbywa służbę; wprowadzono możliwość odbywania służby jednostkach organizacyjnych i podmiotach gospodarczych, w których gminy posiadają co najmniej 50 proc. udziałów, a także w fundacjach i stowarzyszeniach użyteczności publicznej.

Dla zrównania uciążliwości związanych z odbywaniem zasadniczej służby wojskowej zaproponowano wydłużenie czasu trwania zastępczej służby wojskowej o 1/3 w stosunku do służby zasadniczej. Przy czym zachowano takie same uprawnienia dla poborowych służby zastępczej i ich rodzin , jakie przewiduje ustawa o powszechnym obowiązku obrony dla żołnierzy służby zasadniczej i ich rodzin. Dotyczy to przede wszystkim stawek wyżywieniowych, żołdu, urlopu wypoczynkowego, zasiłków dla członków rodzin, ze względu na których poborowy został uznany jedynym żywicielem rodziny, a także korzystania ze społecznej służby zdrowia.

Ponadto zachowano takie same sankcje karne jak w ustawie o powszechnym obowiązku obrony w przypadku niestawienia się do służby zastępczej lub samowolnego jej porzucenia, wychodząc cały czas z założenia, że służba zastępcza jest alternatywną formą spełnienia obywatelskiego obowiązku obrony.

Wyłączenie służby zastępczej z ustawy o powszechnym obowiązku obrony przyczyni się do wzmocnienia pozytywnego społecznego odbioru wojska. Ewentualne spory czy konflikty związane z przydzielaniem i odbywaniem służby zastępczej nie będą dłużej wiązały się z wojskiem – w odróżnieniu od sytuacji obecnej.

3. Informatyzacja systemu obsługi zastępczej służby wojskowej

Drugim, poza zmianą przepisów, kierunkiem doskonalenia funkcjonowania zastępczej służby wojskowej jest opracowanie takiego systemu automatyzacji obsługi służby zastępczej, który usprawniłby i ułatwił przeprowadzenie poboru, pozyskiwanie miejsc pracy dla poborowych, nadzór i prowadzenie ewidencji służby zastępczej.

Obecnie, mimo różnego umiejscowienia organizacyjnego spraw związanych ze służbą zastępczą i niewielkiej ilości etatów przeznaczonych na ten cel, bezpośredni nadzór nad służbą zastępczą , sprawuje w województwach – dyrektor wojewódzkiego urzędu prac, na szczeblu krajowym - *z upoważnienia Ministra Pracy i Polityki Socjalnej* - dyrektor Departamentu Spraw Obronnych Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej. Bezpośrednimi narzędziami nadzoru są – stosownie do obowiązujących w tym zakresie przepisów – wytyczne, sprawozdania i kontrole.

Na szczeblu wojewódzkim dokumentacja w zakresie obsługi służby zastępczej jest rozbudowana i pracochłonna. We wszystkich wojewódzkich urzędach pracy dokumentacja ta – *stosownie do wytycznych Ministra Pracy i Polityki Socjalnej* [7] - jest analogiczna i obejmuje:

1) rejestr ewidencyjny poborowych służby zastępczej wg poszczególnych poborów,
2) wojewódzkie wykazy poborowych zakwalifikowanych do służby zastępczej,
3) wojewódzkie wykazy poborowych skierowanych do służby zastępczej,
4) segregatory z orzeczeniami rejonowych komisji poborowych,
5) teczki z wnioskami do MPiPS o zamieszczenie pracodawców w „Centralnym wykazie pracodawców, u których może być odbywana służba zastępcza",
6) segregatory z umowami z pracodawcami o wykonanie pracy przez poborowych, w ramach służby zastępczej,
7) karty ewidencyjne poborowych kierowanych do służby – uporządkowane według lat i kolejności poboru,
8) karty skierowania poborowych do służby zastępczej (druki ewidencyjne w MPiPS),
9) teczki z informacjami pracodawców o podjęciu pracy przez poborowego skierowanego do odbycia służby,

---

[7]/ Por. Poradnik dla organów zatrudnienia i służb pracowniczych zakładów pracy, w których jest odbywana służba zastępcza. Pod red. J .Minkowskiej. Wyd. MP i PS, Warszawa 1993.

10) teczki z informacjami pracodawców o zakończeniu służby zastępczej przez poborowych,
11) teczki z wnioskami pracodawców i urzędów pracy do wojewódzkiej komisji poborowej o uchylenie poborowemu skierowania do służby zastępczej,
12) teczki z przepisami dotyczącymi przyznawanych przez pracodawców świadczeń dla poborowych odbywających służbę zastępczą,
13) teczki z wystąpieniami pracodawców i urzędów pracy do prokuratur rejonowych o wszczęcie postępowań przeciwko poborowym z mocy ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej,
14) teczki poborowych zwolnionych ze służby przed jej odbyciem lub odroczonych ze względu na naukę, czasową niezdolność do służby ze względu na naukę, czasową niezdolność do służby ze względu na zdrowie i będących jedynymi żywicielami rodzin (więcej niż dwie osoby na utrzymaniu),
15) teczki z wnioskami i orzeczeniami Kolegium ds. Wykroczeń,
16) książki do rejestrowania pism wchodzących i wychodzących w sprawie poborowych służby zastępczej.

Tak rozbudowana dokumentacja, aczkolwiek niezbędna do zabezpieczenia procesu kierowania, odbywania i zwalniania poborowych ze służby zastępczej oraz brak odpowiedniego systemu automatyzacji obsługi tego procesu – ograniczają sprawność funkcjonowania służby zastępczej. Zatem wydaje się, że opracowanie systemu obsługi zastępczej służby wojskowej i włączenie go do już funkcjonującego systemu komputerowego (*ALSO*), obejmującego problematykę zatrudnienia i pomocy społecznej na poziomie wojewódzkich urzędów pracy i Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej, zdecydowanie usprawni prace związane z obsługą tej służby. ***Poniżej przedstawiam projekt założeń ogólnych w tym zakresie.***

SYSTEM OBSŁUGI ZASTĘPCZEJ SŁUŻBY WOJSKOWEJ

(założenia ogólne)

Cel

Zadania (procesy) obsługiwane przez system

Wykaz dokumentów występujących w procesie

Struktura funkcji zautomatyzowanej:

* *Główne funkcje systemu*
* *Funkcje informacyjne i wspomagające*
* *Inne funkcje pomocnicze*

1) C e l :

1.1. Na poziomie wojewódzkich urzędów pracy (WUP) celem systemu automatyzacji obsługi służby zastępczej jest usprawnienie i ułatwienie przeprowadzania poboru, pozyskiwania nowych miejsc pracy dla poborowych, nadzoru i prowadzenia ewidencji służby zastępczej.

1.2. Na poziomie Departamentu Spraw Obronnych Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej celem systemu automatyzacji obsługi służby zastępczej jest usprawnienie i ułatwienie nadzoru na wojewódzkimi urzędami pracy (WUP) prowadzącymi służbę zastępczą oraz ułatwienie prowadzenia „*Centralnego Wykazu Zakładów Pracy*" (CWZP).

2) Zadania (procesy) obsługiwane przez system :

2.1. Zadania (procesy) obsługiwane przez system na poziomie WUP:

A. Pozyskiwanie miejsc pracy dla poborowych,

B. Przeprowadzenie poboru,

C. Nadzór i prowadzenie ewidencji,

2.2. Zadania (procesy) obsługiwane przez system na poziomie MPiPS:

D. Nadzór nad WUP prowadzącymi służbę zastępczą,

E. Prowadzenie „Centralnego Wykazu Zakładów Pracy" (CWZP).

3) Wykaz dokumentów występujących w procesie :

Spis dokumentów występujących w systemie, z których informacja jest wykorzystywana oraz tych, które są wytwarzane przez system. W tabeli zastosowano następujące oznaczenia:

P O L E	*O P I S*	*S Y M B O L*
W y m i a n a WUP / MPiPS	***Czy dokumęnt wymieniany pomiędzy odpowiednio WUP / MPiPS***	***+/- ⇒ dokumęnt jest/nie jest wymieniany***

Lp.	*D o k u m e n t*	***Wymiana WUP / MPiPS***
1	Zapytania o miejsca pracy dla poborowych skierowanych do służby zastępczej	+/-
2	Zapotrzebowania pracodawców	-/+
3	Decyzje w sprawie wpisania pracodawców do CWZP	-/+
4	Wnioski pracodawców o wpisanie do CWZP	-/+

5	Wystąpienie instytucji o wpisanie do CWZP	-/+
6	Centralny Wykaz Zakładów Pracy	-/+
7	Orzeczenia komisji poborowych o przyznaniu służby zastępczej poborowym - zestawienie imienne	-/-
8	Wykazy poborowych skierowanych do służby zastępczej	-/+
9	Dokumenty poborowego (dowód osobisty, książ. wojsk.)	-/-
10	Karta ewidencyjna poborowego służby zastępczej	+/+
11	Wezwania	-/-
12	Powiadomienie o wydaniu skierowania do służby zastępczej	-/+
13	Karty skierowania poborowego do służby zastępczej	-/-
14	Potwierdzenie od pracodawców o rozpoczęciu przez poborowego służby zastępczej	-/-
15	Pisma w sprawie zmiany świadczeń dla poborowych	-/+
16	Powiadomienie pracodawcy o zakończeniu służby przez poborowego służby zastępczej	-/-
17	Powiadomienia o przewinieniach popełnianych przez poborowego służby zastępczej	-/-
18	Zgłoszenia do WKU o uchylaniu się poborowego od służby	-/-
19	Decyzje, wyroki Sądu	-/-
20	Zawiadomienie o odroczeniu, zawieszeniu i zakończeniu służby przez poborowego służby zastępczej	-/+
21	Decyzje o odroczeniu, zawieszeniu i zakończeniu służby zastępczej, bądź o uznaniu poborowego jedynym żywicielem	-/+
22	Zestawienie (wykaz) poborowych służby zastępczej	-/+
23	Sprawozdanie statystyczne i inne informacje	+/+

4) Struktura funkcji zautomatyzowanych:

Przedstawiony niżej opis funkcji systemu należy traktować jako *minimum programowe*, które winien spełniać docelowy system wspomagania obsługi służby zastępczej. Czynności najbardziej pracochłonne *(wymagające automatyzacji w pierwszym rzędzie)* zostały zaznaczone przez podkreślenie. Szczegółowy opis czynności wykonywanych w ramach funkcji zautomatyzowanych, w postaci ogólnych schematów procedur działania, zawarty będzie w systemie pomocy.[8]

[8]/ Wersja ostateczna założeń szczegółowych będzie gotowa po zebraniu opinii i wniosków użytkowników systemu, tj.: wojewódzkich urzędów pracy i Biura Spraw Obronnych Krajowego Urzędu Pracy.

Funkcje zautomatyzowane przedstawiono w podziale na zadania, wewnątrz których są one realizowane oraz ich kategorie (rodzaje) :

* *główne funkcje systemu - są to podstawowe funkcje, realizujące główne operacje systemu,*
* *funkcje informacyjne i wspomagające* - są to uzupełniające operacje systemu związane ze sporządzeniem analiz i zestawień oraz szeroko pojętym nadzorem nad procesem,
* *inne funkcje systemu* - opisujące dodatkowe operacje wykonywane przez system np. wydruki standardowe,

4.1. Główne funkcje systemu

4.1.1 Wymienione procesy są na poziomie WUP obsługiwane przez następujące funkcje główne:

a) w ramach procesu „*Pozyskiwanie miejsc pracy dla poborowych" (A)*

i) *rejestracja pracodawców ubiegających się o wciągnięcie do Centralnego Wykazu Zakładów Pracy*

System musi umożliwiać gromadzenie informacji o pracodawcach ubiegających się o wpisanie ich do CWZP, w celu wysłania ich do MPiPS, w standardowej i jednolitej formie. Obecnie, dane te *nie są wykorzystywane* w procesie doboru miejsca pracy dla poborowego służby zastępczej.

ii) *prowadzenie wykazu pracodawców*

System winien umożliwiać wprowadzanie, aktualizację i przeglądanie danych o miejscach pracy dla poborowych na podstawie nadesłanego z MPiPS Centralnego Wykazu Zakładów Pracy

b) w ramach procesu „*Przeprowadzenie poboru" (B)*

i) *założenie rejestru poborowych w oparciu o orzeczenia lub listę skierowanych (założenie częściowych kart ewidencyjnych)*

Rozumie się tu rejestrację w systemie głównych danych skierowanego, w oparciu o listę skierowanych do służby zastępczej, bądź orzeczenie komisji poborowej. Zakładana jest w ten sposób tzw. *częściowa karta ewidencyjna.*

ii) *uzupełnienie karty ewidencyjnej*

Karta ewidencyjna uzupełniana jest przez użytkownika po stawieniu się poborowego z wszelkimi wymaganymi dokumentami.

iii) *przydzielenie pracy i wystawienie karty skierowania do pracy*

Pożądane jest by system usprawniał dobór stanowiska pracy dla skierowanego przez ich wskazywanie użytkownikowi na zasadzie:

„zawód skierowanego + kwalifikacje = stanowisko pracy".

System winien ułatwiać wystawienie poborowemu karty skierowania do pracy po zarejestrowaniu przydzielonego miejsca pracy

iv) *<u>sporządzenie i przesłanie do MPiPS wykazu poborowych</u>*

Oznacz to automatyczne sporządzenie zestawień danych o poborowych w standardowej formie wymaganej przez MPiPS (karty ewidencyjne oraz lista skierowanych).

c) w ramach procesu *„Nadzór i prowadzenie ewidencji „(**C**)*

i) *zwalnianie, zawieszanie, odraczanie służby na podstawie otrzymanych decyzji administracyjnych;*

System winien rejestrować informacje o zwolnieniu, zawieszeniu lub odroczeniu służby poborowego na podstawie otrzymanych decyzji administracyjnych. W przypadku zwolnienia ze służby (zakończenie, uchylenie) dane skierowanego wraz z całą historią służby winny zostać przeniesione do archiwum. Ponadto system winien umożliwiać ich odtworzenie na żądanie użytkownika.

ii) *aktualizacja danych w kartach ewidencyjnych poborowych*

Rozumie się tu aktualizację danych zawartych w kartach ewidencyjnych poborowych w związku ze zmianą pracodawcy (wiąże się z doborem nowego stanowiska pracy!), uaktualnieniem danych osobowych poborowego, przeniesieniem go do innego WUP itp.

iii) *kierowanie do wojewódzkiej komisji poborowej wniosków o uchylenie służby wojskowej*

System winien w takim przypadku umożliwiać użytkownikowi wykorzystanie danych o historii służby poborowego do wytworzenia tekstu wniosku o uchylenie służby zastępczej.

4.1.2. Wymienione procesy są obsługiwane - na poziomie MPiPS - przez następujące funkcje główne:

a) w ramach procesu *„Nadzór na WUP prowadzącymi służbę zastępczą" (**D**)*

i) *kontrola poprawności kart ewidencyjnych*

Dane zawarte na kartach ewidencyjnych poborowych przysłanych z WUP winne być wprowadzane do systemu po uprzednim sprawdzeniu ich kompletności i spójności. Dane te przysyłane są z WUP w jednolitej i standardowej formie. System winien umożliwiać ich uaktualnianie i nanoszenie stosowanych zmian i uaktualnień;

b) w ramach procesu,, *Prowadzenie Centralnego Wykazu Zakładów Pracy „(**E**)*

i) *decyzja o wpisaniu (lub braku podstaw do wpisu) pracodawcy do CWZP*

Decyzji MPiPS o *wpisaniu* pracodawcy do CWZP jest podstawą do umieszczenia w CWZP, także danych o pracodawcy, nadesłanych przy wniosku z WUP. Aktualnie CWZP rozsyłany jest do wojewódzkich urzędów pracy w standardowej i jednolitej formie. Wysyłane są tam, także powiadomienia o wpisaniu pracodawcy do CWZP lub odmowie wpisania wraz z uzasadnieniem;

ii) *wykreślenie zakładu z CWZP*

System winien umożliwiać aktualizację danych zawartych w CWZP w tym także, usuwanie wpisanych do CWZP danych o pracodawcach .

4.2. Funkcje informacyjne i wspomagające

4.2.1. W wymienionych procesach wyróżnić można na poziomie WUP następujące funkcje o charakterze informacyjnym i wspomagającym:

a) w ramach procesu *„Pozyskiwanie miejsc pracy dla poborowych „(A)*

i) *rozpoznanie informacji o oferowanych miejscach pracy*

System winien ułatwiać przeglądanie informacji o pracodawcach ubiegających się o wpisanie do CWZP, a także sporządzenie zestawień i analiz danych dotyczących np. pracodawcy, rodzaju proponowanych stanowisk pracy itp.

ii) *informowanie o zasobach miejsc pracy*

System winien udostępnić na żądanie użytkownika informacje o posiadanych wolnych i przydzielonych miejscach pracy.

b) w ramach procesu *Przeprowadzenie poboru (B)*

i) *rozpoznanie zawodów, wykształcenia i dodatkowych uprawnień poborowych*

System winien umożliwiać przeglądanie danych o poborowych, szczególnym uwzględnieniem ich zawodów, wykształcenia, dodatkowych uprawnień zawodowych, a także niezbędnych danych do analizy, np. przyczyn ubiegania się poborowego o służbę zastępczą (moralne, religijne), analizy terytorialnej i wiekowej problemu, profil wykształcenia poborowych itp.

ii) *wezwanie poborowych z dokumentami*

System musi ułatwiać wydruk standardowych wezwań dla poborowych. Użytkownik winien być przez system informowany o kartach ewidencyjnych poborowego wymagających uzupełnienia oraz o poborowych, którzy nie stawili się do służby .

c) w ramach procesu *„Nadzór i prowadzenie ewidencji „ (C)*

i) *obsługa przebiegi Służby Zastępczej*

Użytkownik powinien być informowany przez system o terminach zakończenia odroczenia bądź zawieszenia służby danego poborowego

ii) wymiana danych o skierowanych pomiędzy WUP-ami

System winien umożliwiać przesyłanie danych o skierowanych poborowych do odbywania służby zastępczej pomiędzy WUP-ami w standardowych i jednolity sposób.

4.2.2. W wymienionych procesach wyróżnić można na poziomie MPiPS następujące funkcje o charakterze wspomagającym i informacyjnym:

a) w ramach procesu *„ Nadzór na WUP prowadzącymi Służbę Zastępczą „ (D)*

i) *sporządzenie zestawień i analiz danych o poborowych*

System winien umożliwiać uzyskanie zbiorczych analiz i zestawień danych o poborowych odbywających służbę zastępczej *na terenie całego kraju* np. przyczyn ubieganie się o służbę zastępczą (moralne, religijne), analizy terytorialnej i wiekowej problemu, profil wykształcenia poborowych itp.

b) w ramach procesu *„Prowadzenie Centralnego Wykazu Zakładów Pracy" (E)*

i) *sporządzenie zestawień i analiz danych o zakładach i stanowiskach pracy.*

System winien umożliwiać sporządzenie zestawień i analiz danych dotyczących np. charakteru pracodawców wpisanych do CWZP, rodzaju oferowanych stanowisk pracy itp.

4.3. Inne funkcje pomocnicze

4.3.1. Na poziomie wojewódzkiego urzędu pracy system winien ułatwiać sporządzenie następującej dokumentacji :

* wystąpień o wpisanie pracodawców do CWZP
* standardowych wezwań do poborowego
* powiadomień o wydaniu skierowania do pracy
* kart ewidencyjnych
* zestawienie wykazów poborowych
* wymaganych sprawozdań statystycznych i analiz

4.3.2. Na poziomie MP i PS system winien realizować następujące funkcje pomocnicze:

i) *wydruk „ Centralnego Wykazu Zakładów Pracy" (CWZP),*

System winien umożliwiać wydruk danych o pracodawcach umieszczonych w „CWZP" w żądanej formie,

ii) *wspomaganie opieki prawnej Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej.*

Uruchomienie systemu obsługi służby zastępczej i sprawne jego funkcjonowanie uzależnione jest od jakości powiązania go z już funkcjonującym w resorcie pracy i polityki socjalnej systemem wspomagania prawnego, zrealizowanego w ramach projektu ALSO.

*

* *

Przedstawiony projekt systemu obsługi procesu kierowania, odbywania i zwalniania poborowego ze służby aczkolwiek nie wyczerpuje całości złożonej problematyki służby zastępczej - zdeterminowanej regulacjami ustawowymi - ale zdecydowanie usprawni prace w tym zakresie.

ZAKOŃCZENIE

Przeprowadzone w niniejszej pracy rozważania teoretyczno-metodologiczne i badania empiryczne skupiono wokół modelu funkcjonowania zastępczej służby wojskowej, którą poborowi wybierają ze względów na przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne. Nie rozpatrzono oczywiście wszystkich elementów, powiązań i działań składających się na powyższy model. Wybór tych, którym poświęcono więcej miejsca, jest kompromisem między intencją a rzeczywistymi możliwościami w zakresie rozwiązań dotyczących przyznawania i odbywania zastępczej służby wojskowej. Wnioski, które wynikają z pracy, mają głównie charakter praktyczny, nie są jednak pozbawione elementów teoretycznych i metodologicznych.

Przyjęty w pracy systemowy model myślenia o funkcjonowaniu zastępczej służby wojskowej i jej oddziaływaniu na system obronny państwa ma ważne znaczenie nie tylko teoretyczne – *z uwagi na fakt głębszego zrozumienia istoty tych związków* – ale przede wszystkim praktyczne, gdyż stanowi przesłankę dla wprowadzenia nowych, prawno-organizacyjnych rozwiązań– w zakresie funkcjonowania służby zastępczej, które zapewniłoby sprawne jej funkcjonowanie i odpowiadałyby standardom międzynarodowym.

Ewolucja formy zastępczej służby wojskowej i jej miejsca wśród instytucji konstytuujących organizm państwowy oraz aktualna organizacja tej służby w Polsce zostały przedstawione w rozdziale pierwszym. Podjęte w ramach tego rozdziału rozważania nad systematyzacją problematyki zastępczej służby wojskowej oraz opisem jej aktualnych, ustawowych rozwiązań mają szczególnie ważne znaczenie dla metodyki podjętych badań empirycznych, w zakresie sprawności funkcjonowania służby zastępczej oraz uwarunkowań jej wyboru – z punktu widzenia sui generis wszystkich elementów składowych tego systemu.

W rozdziale drugim przedstawiono normy prawa międzynarodowego oraz rozważania prawno-organizacyjne dziesięciu państw europejskich, w zakresie przyznawania poborowym służby zastępczej i jej odbywania. Rozwiązania poszczególnych państw różnią się między sobą, ale generalne zasady funkcjonowania zastępczej służby są podobne, dotyczy to przede wszystkim braku kontaktu poborowego z bronią i użyteczności publicznej wykonywanych prac.

Rozdział trzeci – spełnia szczególną rolę dla obronności naszego kraju, bowiem prezentuje funkcjonujący system obronny i jego organizację , poziom techniki, rolę i znaczenie zasobów ludzkich oraz usytuowanie, w tym systemie, zastępczej służby wojskowej.

W rozdziale czwartym, stanowiącym studium badawcze nad kształtem modelu zastępczej służby wojskowej, przedstawiono obraz realizacji zadań przez organy właściwe w sprawach zastępczej służby oraz charakterystykę poborowych skierowanych do tej służby na obszarze dziesięciu województw południowej i południowo-wschodniej części kraju, w latach 1991-1997. Obraz ten, przedstawiono w oparciu o dwie metody:

* *Pierwszą* zwaną pragmatyczną, a więc opartą o mniej lub bardziej zobiektywizowaną ocenę stanu faktycznego, która pozwoliła zweryfikować – przyjętą na wstępie – hipotezę roboczą, w której założono, że funkcjonujący model służby zastępczej nie spełnia oczekiwań w zakresie równości spełniania sprawnego funkcjonowania systemu obronnego państwa.
* *Drugą* , postulatywną lub prognostyczną, która wynika z systemowego modelu myślenia o przebiegu zmian.

Przedstawiony obraz realizacji zadań przez organy właściwe w sprawach służby zastępczej pozwolił podjąć próbę sformułowania – w rozdziale szóstym - kierunkowych działań doskonalących funkcjonowanie zastępczej służby wojskowej w nowych uwarunkowaniach, związanych ze wstąpieniem naszego kraju w struktury NATO.

W rozdziale piątym – zamykającym podjęte badania empiryczne – przedstawiono uwarunkowania odmowy służby wojskowej i wyboru zastępczej służby przez poborowych. Są to przede wszystkim etyczne , socjologiczne i ekonomiczne determinanty. Wyniki badań, podjętych w ramach tego rozdziału , pozwoliły zweryfikować – przyjętą na wstępie – hipotezę roboczą, w której założono, że w ostatnich latach nastąpił zdecydowany spadek zainteresowania młodzieży problematyką obronną.

Rozdział szósty spełnia szczególną rolę dla polskiej służby zastępczej, bowiem prezentuje – na podstawie przeprowadzonych badań empirycznych oraz konsultacji zagranicznych i wieloletniego doświadczenia autorki – kierunki jej doskonalenia oraz praktyczne rozwiązania w tym zakresie. Przedstawiony projekt regulacji prawnych rozwiązań w zakresie służby zastępczej oraz projekt założeń ogólnych systemu zautomatyzowanej obsługi procesu kierowania, odbywania i zwalniania poborowych ze służby zastępczej – stanowi jakościowo nowe rozwiązanie, adekwatne dla demokratycznego państwa prawa.

Przedstawione w pracy – nie tylko na podstawie badań empirycznych – rozwiązania w zakresie funkcjonowania mechanizmów przyznawania służby zastępczej i jej odbywania potwierdzają, w pełnym zakresie, hipotezy przyjęte na wstępie. Badania empiryczne (realizacja celów badawczych) pozwoliły sformułować wnioski i kierunki doskonalenia rozwiązań w zakresie funkcjonowania służby zastępczej.. Zaprezentowane myśli nie wyczerpują oczywiście całego złożonego systemu w tym zakresie, niemniej jednak, wydają się stanowić innowację w toczonej obecnie szeroko dyskusji na ten temat.

Wszystko to – wydaje się – upoważnia do spojrzenia z większym optymizmem na możliwości szybkiego zakończenia rozpoczętego procesu transformacji systemu obronnego państwa, w tym także funkcjonowania zastępczej służby wojskowej. Obecnie jesteśmy bogatsi o doświadczenia

zarówno negatywne, jak i pozytywne, jesteśmy bardziej niż kiedykolwiek przekonani o konieczności kontynuowania rozpoczętego procesu modernizacji systemu obronnego. Inny jest dziś stan świadomości społecznej, który ma zasadnicze znaczenie w rozwiązywaniu problemów służby wojskowej, w tym służby zastępczej, o którą poborowi występują ze względu na przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne.

Wszystko to, wydaje się, upoważnia do spojrzenia z większym optymizmem na możliwości szybkiego zakończenia rozpoczętego procesu modernizacji systemu obronnego, chociaż ogrom zadań stoi wciąż jeszcze przed nami do rozwiązania. Od tego, czy nam się uda szybko rozwiązać te zadania, zależy w bardzo dużym stopniu ,także spełnienie oczekiwań w zakresie równości spełniania przez poborowych powszechnego obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej.

SPIS ZAŁĄCZNIKÓW

Nr załącznika		*Strona*
* ***Zał. nr 1***	- Wzory dokumentów dotyczących zastępczej służby wojskowej	134
* ***Zał. nr 2***	- Rola sił zbrojnych w państwie	143
* ***Zał. nr 3***	- Zestaw zagadnień badawczych do określenia sprawności funkcjonowania służby zastępczej	144
* ***Zał. nr 4***	- Zestawienie poborowych służby zastępczej	145
* ***Zał. nr 5***	- Kwestionariusz ankiety anonimowej	146
* ***Zał. nr 6***	- Wykaz kościołów i związków wyznaniowych prawnie uznanych w RP	149
* ***Zał. nr 7***	- Projekt ustawowych regulacji w zakresie zastępczej służby wojskowej	151

Załącznik nr 1

WZORY DOKUMENTÓW DOTYCZĄCYCH ZASTĘPCZEJ SŁUŻBY WOJSKOWEJ

Strona

* ***Wzór nr 1*** - Zestawienie wojewódzkie poborowych skierowanych do zastępczej służby wojskowej 135

* ***Wzór nr 2*** - Wykaz pracodawców do których mogą być kierowani poborowi do zastępczej służby wojskowej..... 136

* ***Wzór nr 3*** - Umowa o wykonanie pracy przez poborowych, w ramach odbywania zastępczej służby wojskowej... 137

* ***Wzór nr 4*** - Wezwanie do stawienia się poborowego w wojewódzkim urzędzie pracy 139

* ***Wzór nr 5*** - Karta ewidencyjna kierowanego do zastępczej służby wojskowej..... 140

* ***Wzór nr 6*** - Karta skierowania poborowego do zastępczej służby wojskowej..... 141

* ***Wzór nr 7*** - Powiadomienie (pracodawcy) oraz zainteresowanych organów o wydaniu poborowemu karty skierowania do zastępczej służby wojskowej 142

.....
(pieczęć organu kierującego)

Wzór nr 1

Nr ewidencyjny organu

Zestawienie wojewódzkie poborowych skierowanych do służby zastępczej

(pobór ....., rok .....)

(w załączeniu indywidualne karty ewidencyjne)

Lp.	Nazwisko i imię	Imię ojca	Nr ewidencja obywatela w systemie t. o. s. p.	Uwagi

Sporządził:

.....
(nazwisko, imię, funkcja, podpis)

Województwo .....

dnia.....

W Y K A Z P R A C O D A W C Ó W

DO KTÓRYCH MOGĄ BYĆ KIEROWANI POBOROWI DO SŁUŻBY ZASTĘPCZEJ

Lp.	Nazwa zakładu pracy [1] adres telex	Nazwisko i imię dyrektora Numer telefonu	Zawody robotnicze najczęściej występujące w tym zakładzie	Informacja o warunkach socjalno bytowych		Czy zakład zatrudnia siły zorganizowane – w jakiej formie [3]	Uwagi
				Zakwaterowanie (rodzaj)[2]	Wyżywienie a) całodzienne b) obiady		

Uwaga:

1) prosimy o sporządzenie wykazu według branż,
2) zakwaterowanie (rodzaj np. hotel pracowniczy, kwatery prywatne)
3) siły zorganizowane (OHP, OOC, skazani, żołnierze służby czynnej)

.....

(sporządził)

Wzór nr 2

Wzór nr 3

WZÓR UMOWY O WYKONYWANIE PRACY PRZEZ POBOROWYCH, W RAMACH ODBYWANIA SŁUŻBY ZASTĘPCZEJ

W dniu ..... 19 .... r. zawarta została umowa pomiędzy Wojewodą ..... reprezentowanym przez ..... a pracodawcą .....
.....
(nazwa i adres pracodawcy)
reprezentowanym przez .... o następującej treści:

§ 1. 1. Pracodawca zobowiązuje się przyjąć poborowych ..../(podać liczbę) i zapewnić im warunki wykonywania pracy - na czas trwania służby zastępczej.

2. Zakres i rodzaj pracy ustala Pracodawca w porozumieniu z wojewódzkim biurem pracy, uwzględniając predyspozycje poborowych oraz w miarę możliwości posiadane przez nich kwalifikacje.

§ 2. Pracodawca:

1) przeszkoli poborowych w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy oraz przepisów przeciwpożarowych; przeszkolenie to należy przeprowadzić przed dopuszczeniem poborowych do pracy, a następnie okresowo, odpowiednio do zasad szkolenia obowiązujących z tego zakresu w zakładzie pracy,
2) zapewni nadzór nad przestrzeganiem przez poborowych zasad i przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy,
3) przeszkoli poborowych w zakresie regulaminu pracy oraz norm i wymagań obowiązujących przy powierzonych zadaniach,
4) zapewni poborowym bezpieczne i higieniczne warunki pracy,
5) zapewni realizację zaleceń lekarskich dotyczących poborowych,
6) dostarczy poborowym odpowiednią odzież roboczą i ochronną oraz sprzęt ochrony osobistej, a także środki higieny osobistej, na zasadach określonych dla pracowników zakładu, oraz zapewni pranie tej odzieży.

§ 3. 1. Czas pracy poborowych określają odrębne przepisy wydane na podstawie Kodeksu pracy.

2. W razie czasowego wykonywania pracy poza siedzibą zakładu pracy, w innej miejscowości, Pracodawca obowiązany jest zwrócić poborowym koszt przejazdu i zakwaterowania według zasad określonych w przepisach w sprawie diet i innych należności z tytułu podróży służbowych w obszarze kraju.

3. Poborowym wykonującym prace w warunkach szkodliwych dla zdrowia lub szczególnie uciążliwych albo w porze nocnej Pracodawca wypłaci dodatek za wykonywanie tych prac, na zasadach określonych dla pracowników wykonujących takie same prace w danym zakładzie.

4. W zamian za czas przepracowany ponad ustaloną normę czasu pracy kierownik zakładu pracy udzieli poborowemu czasu wolnego w tym samym wymiarze.

§ 4. Pracodawca jest obowiązany udzielić urlopu wypoczynkowego poborowemu, w wymiarze siedmiu dni kalendarzowych w pierwszym roku służby i dziesięciu dni w drugim roku służby, a absolwentom szkół wyższych - siedmiu dni kalendarzowych.

§ 5. Pracodawca zapewni poborowemu korzystania ze świadczeń zakładowego funduszu socjalnego na zasadach określonych dla pracowników zakładu pracy.

§ 6. 1. Pracodawca zapewni poborowym, według ich uznania, bezpłatne całodzienne wyżywienie lub równoważnik pieniężny oraz równoważnik za ubranie w wysokości i na zasadach określonych przez Ministra Pracy i Polityki Socjalnej.

2. Obok świadczeń pieniężnych wymienionych w ust. 1 Pracodawca wypłaci poborowym świadczenie pieniężne (żołd) w wysokości określonej w przepisach, o których mowa w ust. 1.

§ 7. Pracodawca zapewni poborowym posiłki profilaktyczne i regeneracyjne, jeżeli odbywają się służbę na stanowisku, na którym przysługują pracownikom takie posiłki.

§ 8. Pracodawca wyda poborowym bezpłatne bilety na codzienny dojazd do zakładu pracy i z powrotem, z wyjątkiem przypadków, gdy bezpłatny przejazd zapewni we własnym zakresie.

§ 9. Niniejsza umowa ulega rozwiązaniu w razie:

1) likwidacji zakładu pracy,
2) zmniejszenia zatrudnienia z przyczyn ekonomicznych lub w związku ze zmianami organizacyjnymi, produkcyjnymi albo technologicznymi (likwidacja stanowisk pracy, na których zatrudnieni byli poborowi),
3) odbycia służby poborowych.

§ 10. 1. Jeżeli poborowy zaniedbuje swoje obowiązki albo narusza ustalony w zakładzie pracy porządek lub dyscyplinę pracy, kierownik zakładu pracy wymierza poborowemu kary wymienione w Kodeksie pracy.

2. W razie bezskuteczności zastosowania kar, o których mowa w ust. 1, kierownik zakładu pracy może stosownie do przepisów art. 38 ust. 2 pkt 3 ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Z 1992 r. Nr 4, poz. 16 i Nr 40, poz. 174) wystąpić do wojewódzkiej komisji poborowej z wnioskiem o uchylenie poborowemu skierowania do służby zastępczej.

§ 11. W sprawach nie uregulowanych niniejszą umową Pracodawca zobowiązuje się do stosowania i przestrzegania przepisów ustawy, o której mowa w § 10 ust. 2, i przepisów wykonawczych obowiązujących w tym zakresie.

Pracodawca ..... ***Wojewoda .....***

.....
pieczęć nagłówkowa

.....19.....

W e z w a n i e

Na podstawie art. 52 ust. 1 z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Z 1992 r. Nr 4, poz. 16) wzywa się Pana do stawienia się w dniu .....

o godz. .....w .....

w .....przy ul.....pok. nr .....

w sprawie .....
określić cel wezwania

.....

Należy się zgłosić z dowodem osobistym i książeczką wojskową.

Niezgłoszenie się bez usprawiedliwionych powodów w powyższym terminie będzie karane w myśl art.224 pkt 3 ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP.

Wezwanie wysłać za potwierdzeniem odbioru

.....
podpis

.....
pieczęć nagłówkowa

Nr ..... ☐☐ – ☐☐☐

.....
.....
.....

Wzór nr 4

Wzór nr 5

Karta ewidencyjna kierowanego do służby zastępczej

1. Numer ewidencyjny organu administracji państwowej	2. Numer ewidencyjny obywatela (w systemie t. o. s. p.)	3. Numer ewidencyjny obywatela (w systemie PESEL)

4. Nazwisko	5. Imiona	6.Imię ojca	7.Pochodzenie	8.Narodowość

9. Data i miejsce (miejscowość, gmina, województwo) urodzenia	Adres zamieszkania 12.na pobyt stały..... .....
10. Stan cywilny, imię żony i rok urodzenia 11. Stan rodzinny: imiona i rok urodzenia dzieci	13. czasowy (ostatni przed skierowaniem do służby astępczej) .....
14. Adres zamieszkania najbliższej rodziny	15. Miejsce zatrudnienia przed skierowaniem do służby zastępczej (nazwa i adres zakładu pracy, zawód wykonywany; staż w tym zakładzie; staż pracy ogółem)
16. Wykształcenie (dla absolwentów szkół wyższych, nazwa uczelni, stopień naukowy) rok ukończenia	17. Zawód wyuczony / 18. Dodatkowe uprawnienia zawodowe / 19. Kategoria prawa jazdy
20. Cechy dowodu osobistego	21. Cechy wojskowego dokumentu osobistego / 22. Zdolność do służby zastępczej

Data wydania	Kto wydał	Seria i numer	Data wydania	Nazwa WKU	Seria i numer	Nazwa kom. poborowej	Data orzeczenia	Kategoria zdrowia

23 Przynależność ewidencyjna RKPob., WKU)	24. Orzeczenie komisji o skierowaniu poborowego do służby zastępczej (nazwa, data wydania, numer decyzji)

Zapoznałem się z obowiązującymi przepisami dotyczącymi służby zastępczej

....

podpis poborowego data

Seria ..... **Nº 000**

.....

(stempel organu kierującego)

Karta skierowania poborowego do służby zastępczej

.....

(nazwisko)

.....

(imię)

.....

(imię ojca)

.....

(rok urodzenia)

jest obowiązany stawić się w .....

.....

.....

(nazwa i adres zakładu pracy)

w dniu ..... 19 ..... r. w celu odbycia służby zastępczej przez okres .....

miesięcy, tj. od .....do .....

.....

(podpis)

Potwierdzenie odbioru

Kartę skierowania poborowego do służby zastępczej z dnia .....wystawioną Przez .....

.....

(nazwa organu kierującego)

dla Pana .....

.....

(nazwisko i imię, imię ojca, rok urodzenia)

otrzymałem w dniu .....

podpis przyjmującego .....

Seria ..... **Nº 000**

.....

(stempel organu kierującego)

.....dnia .....19 .....r.

Karta skierowania poborowego do służby zastępczej

Pan .....

.....

(nazwisko i imię, imię ojca, rok urodzenia)

.....

(miejsce zamieszkania – dokładny adres)

jest obowiązany stawić się

w .....

.....

(pełna nazwa i dokładny adres zakładu pracy)

w dniu .....19 .....r. w celu odbycia służby zastępczej przez

okres .....miesięcy, tj. od ..... do .....

.....

(podpis i pieczęć imienna organu kierującego)

Wzór nr 6

Wzór nr 7

.....dnia.....

(Nazwa organu kierującego)

.....

.....

Nazwa i adres zakładu pracy

.....

.....

P o w i a d o m i e n i e

W dniu .....19 ..... r. wydana została karta skierowania do służby zastępczej (seria .....nr.....)

dla .....

(nazwisko i imię, imię ojca, rok urodzenia)

który jest obowiązany stawić się w .....

.....

(pełna nazwa i adres zakładu pracy)

w dniu .....19.....r. w celu odbywania służby zastępczej przez okres .....miesięcy, tj. od .....

do .....

.....

(podpis, pieczątka imienna osoby powiadamiającej)

Rozdzielnik:

1. **Wojewódzki Sztab Wojskowy**
   w.....
2. **Wojewódzki Urząd Pracy**
   Właściwy ze względu na położenie
   Zakładu pracy (wraz z kartą ewidencyjną
   Kierowanego do służby zastępczej).
3. **a/a**

Pouczenie

1. **Pracodawca i Wojewódzki Sztab Wojskowy po otrzymaniu niniejszego powiadomienia, obowiązany jest niezwłocznie powiadomić terenowy organ administracji państwowej wystawiający niniejsze powiadomienie o jego otrzymaniu (telefon ..... telex .....)**
2. **Pracodawca ponadto obowiązany jest do powiadomienia organu kierującego, nie później niż w terminie 7 dni od daty obowiązku stawienia się określonej w karcie skierowania, pisemnie lub telexem, o fakcie stawienia się kierowanego do służby zastępczej i podjęcia pracy w zakładzie.**
3. **Organ, który skierował po raz pierwszy poborowego (zwany dalej wiodącym) do służby zastępczej, prowadzi stały nadzór nad realizacją tej służby. Organ, który w trakcie służby zastępczej dokonuje**

Załącznik nr 2

ROLA SIŁ ZBROJNYCH W PAŃSTWIE

Wojsko nic innego nie jest tylko wyciągnięta Siła Obronna i Porządna z ogólnej Siły Narodu.Wojsko winno Narodowi strzec granic i spokojności powszechnej ....

Użytym być więc Wojsko Narodowe może na ogólną Kraju Obronę, na strzeżenie Fortec i Granic lub na pomoc Państwu, gdyby kto Egzystencji Jego niezbyt posłusznym.

„Konstytucja 3 Maja 1791".Ossolineum, Wroclaw 1991.

SIŁY ZBROJNE :

* *... to siły i środki wydzielone przez państwo do zabezpieczenia jego interesów i prowadzenia walki zbrojnej ...*

„Słownik Podstawowych terminów wojskowych", Warszawa 1977, s. 10.

* *... są ... narzędziem, środkiem do osiągnięcia siłą celów politycznych i ochrony interesów państwa ...*

B. Balcerowicz, J. Marczak, J. Pawłowski: "Problemy strategii obrony Polski". Warszawa 1993, AON, s.24

... nie są dziś przeznaczone do prowadzenia wojny, ale do zabezpieczania przed wojną ...

Mc Millan [w:] M. Michalski: „Strategia i taktyka obrony terytorialnej kraju", Warszawa 1963, s.98.

... należy więc organizować i wykorzystywać przede wszystkim w celu odstraszania...

gen. A. Beaufre: „Wstęp do strategii. Strategia odstraszania", Warszawa 1968, s. 239.

... są koniecznym warunkiem sprawowania władzy ...

A. Bodnar: „Decyzje polityczne. Elementy teorii", Warszawa 1985, s.239.

... mają raczej pomyślnie ubezpieczać stabilizację międzynarodową, porządek prawny i działania polityczne ...Głównym ich zadaniem pozostaje nadal „militarna gotowość" – jako część państwowej gwarancji bezpieczeństwa.

H.H.von Sandrart „NATO nach dern kalten Krieg. Mchr Aufgaben": w : „Europarsche Sicherheir", nr 1/1991, s.18 – 21.

... dla polityki środkiem koniecznym jest przemoc ...

Max Weber „Moralność i polityka", Warszawa 1991, s.67.

... obrońca w ogólności więcej może liczyć na pomoc z zewnątrz .. tym pewniej ... im zdrowszy i silniejszy jest jego stan polityczny i wojskowy ...

... właśnie słabi, skazani na obronę muszą być zawsze uzbrojeni, aby nie ulec napadowi ...

C.v. Clausewitz: „O wojnie", t. 2, s. 25 i 31.

... polityka zagraniczna bez siły jest bezsilna ...

Slessor: „Strategia zachodu", Warszawa 1958, s.29.

... żadna polityka zagraniczna nie może być skuteczna, jeśli nie stoi za nią dostateczna siła ...

W. Churchill – por. I. Slessor, op. Cit., s. 90.

... historia skazuje na zagładę tylko te ludy, które nie chcą się bronić ...

A. Beufre, op. Cit., s. 211

Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności granic.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – Art. 26.

Załącznik nr 3

ZESTAW ZAGADNIEŃ BADAWCZYCH DO OKREŚLENIA SPRAWNOŚCI FUNKCJONOWANIA SŁUŻBY ZASTĘPCZEJ W BADANYCH WOJEWÓDZTWACH

1. Realizacja zadań z zakresu służby zastępczej wynikających z art.189-199 ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1992 r. Nr 4, poz.16) oraz rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 3 listopada 1992 r. (Dz.U. Nr 85, poz.429).
2. Prowadzenie dokumentacji dot. służby zastępczej.
3. Efektywność pozyskiwania nowych miejsc pracy dla poborowych służby zastępczej.
4. Praktyka realizowania zasad kierowania poborowych do służby zastępczej i jej przebieg.
5. Praktyka współpracy Wojewódzkich Urzędów Pracy z Wojskowymi Komendami Uzupełnień i Rejonowymi Komisjami Poborowymi.
6. Praktyka współpracy z organami ścigania (prokuratura, policja) i wymiaru sprawiedliwości (sądy karne) w zakresie ścigania poborowych uchylających się od odbycia służby zastępczej (podejście prokuratur rejonowych do tego rodzaju spraw, kwestia wyjazdów za granicę poborowych odbywających służbę zastępczą).
7. Nadzór nad odbywaniem służby zastępczej ze szczególnym uwzględnieniem dyscypliny i kwestii zwolnień lekarskich udzielanych poborowym.
8. Rozpatrywanie skarg i zażaleń poborowych oraz spraw związanych z odwołaniami poborowych ze służby zastępczej.
9. Efektywność załatwiania spraw i przepływu informacji pomiędzy Wojewódzkimi Urzędami Pracy – Krajowym Urzędem Pracy – Ministerstwem Pracy i Polityki Socjalnej w świetle nowych rozwiązań zawartych w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 6.12.1994 r. (Dz.U.136, poz.708).

Załącznik nr 4

ZESTAWIENIE POBOROWYCH SŁUŻBY ZASTĘPCZEJ

(Stan na dzień 31 grudnia 1997 r.)

Lp.	Województwo	Poborowi oczekujący na służbę					Razem	Poborowi odbywający służbę					Razem
		Lata						Lata					
		1993	1994	1995	1996	1997		1993	1994	1995	1996	1997	
1	Warszawskie	8	16	16	14	13	*67*	1	0		138	117	*256*
2	Bialskopodlaskie	11	28	17	14	29	*99*	0	0	1	3	0	*4*
3	Białostockie	9	9	13	5	9	*45*	0	3	4	0	1	*8*
4	Bielskie	132	365	343	415	483	*1 738*	4	25	112	155	97	*393*
5	Bydgoskie	57	45	34	50	134	*320*	0	0	28	42	37	*107*
6	Chełmskie	1	6	1	1	1	*10*	1	5	5	11	1	*23*
7	Ciechanowskie	3	5	7	11	14	*40*	1	2	6	7	1	*17*
8	Częstochowskie	19	18	11	35	29	*112*	3	6	14	9	4	*36*
9	Elbląskie	11	12	17	8	7	*55*	0	1	9	11	4	*25*
10	Gdańskie	2	4	3	3	5	*17*	0	2	5	20	16	*43*
11	Gorzowskie	1	1	4	3	2	*11*	0	1	2	5	1	*9*
12	Jeleniogórskie	18	57	37	32	44	*188*	0	3	9	9	2	*23*
13	Kaliskie	11	6	5	7	6	*35*	0	0	1	2	0	*3*
14	Katowickie	96	281	228	192	108	*905*	45	133	145	171	42	*536*
15	Kieleckie	19	21	20	10	22	*92*	1	1	0	3	2	*7*
16	Konińskie	12	13	23	19	32	*99*	0	4	5	5	7	*21*
17	Koszalińskie	15	17	7	9	14	*62*	1	6	2	5	11	*25*
18	Krakowskie	16	14	10	8	21	*69*	0	10	15	57	72	*154*
19	Krośnieńskie	24	20	29	19	7	*99*	0	0	0	3	4	*7*
20	Legnickie	27	10	20	52	35	*144*	0	0	0	16	12	*28*
21	Leszczyńskie	47	54	79	31	34	*245*	6	4	44	23	20	*97*
22	Lubelskie	26	47	55	59	42	*229*	0	1	0	6	2	*9*
23	Łomżyńskie	4	6	3	7	5	*25*	0	0	3	3	3	*9*
24	Łódzkie	7	2	6	11	6	*32*	0	1	0	2	3	*6*
25	Nowosądeckie	15	17	7	10	9	*58*	2	1	3	2	1	*9*
26	Olsztyńskie	32	73	43	59	60	*267*	1	4	17	16	7	*45*
27	Opolskie	5	9	9	18	18	*59*	1	3	7	19	8	*38*
28	Ostrołęckie	2	5	4	14	8	*33*	0	0	1	1	1	*3*
29	Pilskie	13	10	18	14	14	*69*	9	11	14	21	12	*67*
30	Piotrkowskie	40	21	15	13	16	*105*	1	1	7	9	5	*23*
31	Płockie	20	16	23	22	19	*100*	0	0	0	0	0	*0*
32	Poznańskie	153	187	398	322	221	*1 281*	55	24	354	375	161	*969*
33	Przemyskie	2	6	1	0	0	*9*	0	0	5	9	7	*21*
34	Radomskie	12	15	34	41	31	*133*	3	4	2	3	1	*13*
35	Rzeszowskie	7	3	2	0	0	*12*	2	0	0	0	0	*2*
36	Siedleckie	3	2	3	1	4	*13*	0	0	0	1	0	*1*
37	Sieradzkie	15	13	13	13	10	*64*	0	0	0	0	0	*0*
38	Skierniewickie	0	2	13	9	7	*31*	0	5	5	8	13	*31*
39	Słupskie	31	27	15	32	24	*129*	0	0	0	2	1	*3*
40	Suwalskie	6	7	2	5	1	*21*	0	1	11	6	14	*32*
41	Szczecińskie	15	28	34	57	64	*198*	3	5	22	118	107	*255*
42	Tarnobrzeskie	1	6	35	20	13	*75*	0	0	0	0	0	*0*
43	Tarnowskie	25	10	15	22	13	*85*	2	3	3	7	2	*17*
44	Toruńskie	20	22	21	34	36	*133*	2	6	3	18	12	*41*
45	Wałbrzyskie	65	80	75	86	89	*395*	1	1	1	5	0	*8*
46	Włocławskie	21	11	29	38	46	*145*	0	0	0	2	2	*4*
47	Wrocławskie	20	17	46	47	175	*305*	2	15	56	67	82	*222*
48	Zamojskie	5	1	2	5	0	*13*	0	0	2	0	0	*2*
49	Zielonogórskie	21	47	28	28	24	*148*	0	0	1	6	2	*9*
O g ó ł e m		***1 125***	***1 692***	***1 873***	***1 925***	***2 004***	***8 619***	***147***	***292***	***924***	***1 401***	***897***	***3 661***

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z wojewódzkich urzędów pracy

Załącznik nr 5

KWESTIONARIUSZ ANKIETY ANONIMOWEJ

1. **Proszę podać przyczyny wyboru służby zastępczej:**
   a) wyznawane zasady moralne .....

   b) przekonania religijne .....

2. **Jeżeli wybrał Pan służbę zastępczą ze względów moralnych to proszę podać do jakiej organizacji Pan należy lub jest sympatykiem**:
   a) Hippisów .....

   b) Punksów .....

   c) Skinhedów .....

   d) Sprejowców .....

   e) Satanistów .....

   f) Rastofarianów .....

   g) Federacji Anarchistycznych .....

   h) Innych organizacji pacyfistycznych .....

3. **Jeżeli wybrał Pan służbę zastępczą ze względów religijnych to proszę podać do jakiego Kościoła lub związku wyznaniowego Pan należy**:
   a) Kościół Rzymsko- Katolicki .....

   b) Stowarzyszenie Badaczy Pisma Świętego .....

   c) Zrzeszenie Wolnych Badaczy Pisma Świętego .....

   d) Świecki Ruch Maryjny „ Epifania" .....

e) Adwentyści „Dnia Siódmego” .....

f) Inne kościoły .....

4. Proszę podać wykształcenie:

a) podstawowe .....

b) zawodowe .....

c) średnie techniczne .....

d) średnie ogólne .....

e) policealne .....

f) wyższe .....

5. Proszę podać zawód:

a) zawód wyuczony .....

b) bez zawodu .....

6. Czy pracował Pan przed służbą:

a) w swoim zawodzie .....

b) w innym zawodzie .....

c) nie pracowałem .....

d) nie pracowałem, pobierałem zasiłek .....

7. Proszę podać z jakiej miejscowości Pan pochodzi:

a) wieś .....

b) wieś na prawach gminy .....

c) miasto do 50 tys. mieszkańców .....

d) miasto do 100 tys. mieszkańców .....

e) miasto ponad 100 tys. mieszkańców .....

8. Proszę podać stan rodzinny:

a) kawaler .....

b) żonaty .....

c) czy jedyny żywiciel rodziny? .....

d) czy pobiera zasiłek dla rodziny? .....

9. Tradycje rodzinne:

a) Proszę podać, czy w Pana rodzinie są kontynuowane tradycje odbywania służby wojskowej? .....

b) W jakiej formie odbywali służbę wojskową członkowie Pana rodziny? .....

c) Przez kogo został Pan nakłoniony do odbycia służby zastępczej? .....

d) Jakie przesłanki wpłynęły dodatkowo na Pana świadomy wybór służby zastępczej? .....

10. Ocena przebiegu służby:

a) Czy jest Pan zadowolony z wykonywanej aktualnie służby (pracy)? .....

b) Jak ocenia Pan warunki pełnienia służby (pracy) ? .....

c) Czy miał Pan wpływ na wybór miejsca pełnienia służby (zakładu pracy)? .....

d) Czy spełniły się Pana oczekiwania w zakresie właściwego wyboru odbycia zasadniczej służby wojskowej w formie zastępczej służby? .....

*

* *

SERDECZNIE DZIĘKUJĘ ZA WYPEŁNIENIE ANKIETY

Załącznik nr 6

KOŚCIOŁY NIERZYMSKO-KATOLICKIE I ZWIĄZKI WYZNANIOWE PRAWNIE UZNANE W RP

(Stan prawny na dzień 31 grudnia 1997 r)

I. STAROKATOLICKIE

1. Kościół Polskokatolicki
2. Kościół Starokatolicki Mariawitów
3. Kościół Katolicki Mariawitów

II. PRAWOSŁAWNE

4. Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny

II. PROTESTANCKIE

5. Kościół Ewangelicko-Augsburski
6. Kościół Ewangelicko-Reformowany
7. Kościół Ewangelicko-Metodystyczny
8. Kościół Chrześcijan Baptystów
9. Kościół Adwentystów Dnia Siódmego
10. Kościół Chrześcijan Dnia Sobotniego
11. Chrześcijańska Wspólnota Zielonoświątkowa
12. Kościół Boży w Chrystusie
13. Kościół Ewangelicznych Chrześcijan w RP
14. Kościół Zielonoświątkowy
15. Ewangeliczna Wspólnota Zielonoświątkowa
16. Stowarzyszenie Badaczy Pisma Świętego
17. Zrzeszenie Wolnych Badaczy Pisma Świętego
18. Świecki Ruch Misyjny „ Epifania”
19. Urząd Apostolski J ezusa Chrystusa
20. Nowoapostolski Kościół w Polsce
21. Kościół Jezusa Chrystusa Świętych Dni Ostatnich (Mormoni)
22. Kościół Zbór Chrystusowych
23. Kościół Chrystusowy
24. Ewangeliczny Związek Braterski
25. Kościół Wolnych Chrześcijan
26. Stowarzyszenie Zborów Chrześcijan
27. Jednota Braci Polskich

IV. ISLAMSKIE

28. Muzułmański Związek Religijny
29. Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej
30. Stowarzyszenie Braci Muzułmańskich

V. JUDAISTYCZNE

31. Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP
32. Karaimski Związek Religijny

VI. DALEKIEGO WSCHODU

33. Stowarzyszenie Buddyjskie Zen-Czogie
34. Buddyjska Wspólnota Zen Kannon
35. Stowarzyszenie Buddyjskie Sangha Kandzeon
36. Związek Buddystów Zen „Bodhidharma"
37. Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kryszny

VII. I N N E

38. Związek Wyznania Świadków Jehowy
39. Wspólnota Religijna Lectorium Rosicrucianum, Międzynarodowa Szkoła Złotego Różokrzyża
40. Związek Wyznaniowy „ Wierzę w Dobro Człowieka"
41. Światowy Uniwersytet Duchowy Brahma Kumaris Raja Yoga

*

* *

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS, Warszawa, 1997.

Załącznik nr 7

PROJEKT USTAWOWYCH REGULACJI

W ZAKRESIE ZASTĘPCZEJ SŁUŻBY WOJSKOWEJ

Rozdział I

Przepisy ogólne

Art. 1

1. Poborowi przeznaczeni do zasadniczej służby wojskowej, zasadniczej służby w obronie cywilnej lub przeszkolenia wojskowego, którzy ze względu na przekonanie religijne albo wyznawane zasady moralne nie mogą odbywać tej służby, występują do wojewódzkiej komisji do spraw służby zastępczej, działającej przy dyrektorze wojewódzkiego urzędu pracy z pisemnymi wnioskami o przyznanie im służby zastępczej.

2. Służba zastępcza polega na wykonywaniu w czasie pokoju prac na rzecz opieki społecznej, służby zdrowia, ochrony środowiska, gospodarki wodnej, ochrony przeciwpożarowej oraz innych przedsiębiorstw użyteczności publicznej.

3. Przedsiębiorstwa użyteczności publicznej, o których mowa w ust. 2, określają odrębne przepisy.

4. W ramach służby zastępczej poborowi mogą wykonywać prace na korzyść państwowych jednostek organizacyjnych oraz podmiotów gospodarczych, w których Skarb Państwa lub gminy posiada co najmniej 50% udziałów – w zakresie określonym w ust. 2.

5. Poborowi mogą, na własną prośbę, wykonywać prace także na rzecz jednostek organizacyjnych kościołów i innych związków wyznaniowych posiadających osobowość prawną oraz fundacji i stowarzyszeń - w zakresie określonych w ust. 2.

6. Czas trwania służby zastępczej jest dłuższy o 1/3 czasu trwania zasadniczej służby wojskowej

7. Minister Pracy i Polityki Socjalnej, na wniosek właściwych ministrów (kierowników urzędów centralnych) oraz wojewodów lub podmiotów, o których mowa w ust. 4 i 5, określa pracodawców, u których poborowi mogą odbywać służbę zastępczą.

Art. 2.

1. Poborowy może złożyć wniosek, o którym mowa w art.1 ust.1, bezpośrednio w dniu stawienia się przed wojewódzką komisją do spraw służby zastępczej albo najpóźniej w dniu doręczeniem mu kraty powołania do odbycia zasadniczej służby wojskowej – za pośrednictwem wojskowego komendanta uzupełnień.

2. Wniosek, o którym mowa w ust. 1, powinien w szczególności zawierać:

1) określenie wyznawanego systemu religijnego (wyznania), wskazanie jego kanonu (reguły) wyłączającego możliwość odbywania służby wojskowej oraz wykazania rzeczywistych związków poborowego z tym systemem religijnym (wyznaniem) lub kościołem albo

2) wskazanie wyznawanych przez poborowego nakazów moralnych, które pozostają w oczywistej sprzeczności z obowiązkami żołnierza odbywającego zasadniczą służbę wojskową.

3. Komisja, o której mowa w art. 1 ust.1, wydaje orzeczenie w sprawie przyznania służby zastępczej.

4. Od orzeczenia komisji wymienionej w art.1 ust.1, przysługuje poborowemu odwołanie do Centralnej Komisji do Spraw Służby Zastępczej, działającej przy Prezesie Krajowego Urzędu Pracy, w terminie czternastu dni od dnia doręczenia orzeczenia.

5. Rozpatrywanie wniosków przez komisję, o której mowa w ust. 4 lub w art. 1 ust. 1, odbywa się w obecności poborowego, w terminie i miejscu określonym przez przewodniczącego komisji.

6. W razie niestawienia się poborowego bez usprawiedliwienia przyczyny w terminie i miejscu określonym przez przewodniczącego komisji oraz nie zawiadomienia przed upływem siedmiu dni od dnia otrzymania powiadomienia o przyczynie niestawienia, fakt ten uważa się za rezygnację z ubiegania się o przyznanie służby zastępczej.

7. Orzeczenie komisji doręcza się poborowemu, dyrektorowi wojewódzkiego urzędu pracy i komendantowi wojskowej komendy uzupełnień na piśmie wraz z uzasadnieniem.

8. Poborowym, którym przyznano służbę zastępczą, udziela się, na ich wniosek, odroczenia służby zastępczej na zasadach określonych dla żołnierzy zasadniczej służby wojskowej,

9. Komisję wymienioną w ust.4 powołuje i odwołuje Minister pracy i Polityki Socjalnej, a komisje wymienione w art. 1 - Prezes Krajowego Urzędu Pracy.

10. Osobom wchodzącym w skład komisji, o których mowa w ust. 4 lub w art.1 ust 1 przysługuje wynagrodzenie za udział w pracach tych komisji. Osobom tym, w razie konieczności udziału w pracach komisji w godzinach pracy zawodowej, przysługuje zwolnienie od pracy, bez zachowania prawa do wynagrodzenia.

11. Na potrzeby pracy komisji wymienionej w art.1 ust.1, lokal zapewnia dyrektor wojewódzkiego urzędu pracy, a na potrzeby komisji wymienionej w ust.4 - Prezes Krajowego Urzędu Pracy.

Rozdział II

Zasady odbywania służby zastępczej

Art. 3.

1. Nadzór nad odbywaniem służby zastępczej sprawuje Minister Pracy i Polityki Socjalnej poprzez Prezesa Krajowego Urzędu Pracy.

2. Minister Pracy i Polityki Socjalnej, na wniosek Prezesa Krajowego Urzędu Pracy, może w porozumieniu z Ministrem Obrony Narodowej, skracać czas trwania służby zastępczej.

3. Minister Pracy i Polityki Socjalnej może, w szczególnie uzasadnionych przypadkach, przesunąć termin skierowania poborowego do służby zastępczej lub zawiesić odbywanie przez niego tej służby. O podjętych w tych sprawach decyzjach dyrektor wojewódzkiego urzędu pracy zawiadamia właściwego komendanta wojskowej komendy uzupełnień.

4. Przesunięcie terminu skierowania do służby zastępczej lub jej zawieszenie, o których mowa w ust. 3, nie może spowodować nie odbycia tej służby.

Art. 4.

1. Poborowych, którym została przyznana służba zastępcza, kieruje do jej odbycia dyrektor wojewódzkiego urzędu pracy, właściwy ze względu na miejsce pobytu stałego poborowego lub pobytu czasowego trwającego ponad dwa miesiące.

2. Poborowych kieruje się do odbycia służby zastępczej, w miarę możliwości, u pracodawcy mającego siedzibę w pobliżu ich miejsca pobytu stałego lub pobytu czasowego trwającego ponad dwa miesiące.

3. Skierowanie następuje za pomocą karty skierowania do służby zastępczej.

Art. 5.

1. Dyrektor wojewódzkiego urzędu pracy zawiera z pracodawcami umowy o wykonywanie pracy przez poborowych skierowanych do odbycia służby zastępczej u tych pracodawców.

2. Minister Pracy i Polityki Socjalnej, w drodze zarządzenia, określa wzór umowy i karty skierowania do służby zastępczej.

Art. 6.

1. Dniem skierowania poborowego do służby zastępczej jest dzień doręczenia mu karty skierowania.

2. Poborowi, o których mowa w ust. 1, są obowiązani stawiać się do odbycia służby zastępczej w terminie i miejscu określonym w karcie skierowania.

Art. 7.

1. Pracodawca, u którego ma być odbywana służba zastępcza jest obowiązany przyjąć poborowego zgodnie z zawartą umową, o której mowa w art.5 ust.1, i zapewnić mu warunki wykonywania wskazanego rodzaju pracy.

2. Niestawienie się poborowego w wyznaczonym terminie i miejscu do odbycia służby zastępczej jest usprawiedliwione, jeżeli nie mógł on się stawić z powodu obłożonej choroby stwierdzonej zaświadczeniem lekarza zatrudnionego w zakładzie opieki zdrowotnej.

3. O niemożności stawienia się w wyznaczonym terminie i miejscu poborowy jest obowiązany zawiadomić pracodawcę, do którego został skierowany lub dyrektora wojewódzkiego urzędu pracy.

4. Po ustaniu przyczyny, o której mowa w ust.2, poborowy jest obowiązany niezwłocznie zgłosić się u pracodawcy i złożyć zaświadczenie określone w tym przepisie.

5. W razie niestawienia się poborowego do służby zastępczej, w terminie do czterdziestu ośmiu godzin, oraz nie zawiadomienia o przyczynie niestawienia się, fakt ten uważa się za rezygnację z tej służby.

6. W przypadku zaistnienia okoliczności, o których mowa w ust.5, dyrektor wojewódzkiego urzędu pracy na wniosek pracodawcy, u którego poborowy miał pełnić służbę zastępczą, wydaje decyzję uchylającą orzeczenie komisji przyznającej poborowemu tę służbę. Od decyzji tej służby poborowemu odwołanie do Prezesa Krajowego Urzędu Pracy w terminie czternastu dni od dnia doręczenia decyzji.

Rozdział III

Uprawnienia i obowiązki poborowych odbywających służbę zastępczą

Art. 8.

1. Poborowym odbywającym służbę zastępczą, od pracodawcy, u którego odbywają służbę przysługują:

1) według uznania poborowego, bezpłatne całodzienne wyżywienie lub równoważnik pieniężny – na zasadach określonych przez Radę Ministrów, w drodze rozporządzenia,

2) świadczenie pieniężne - w wysokości odpowiadającej grupie uposażenia zasadniczego według stopnia wojskowego żołnierza odbywającego zasadniczą służbę wojskową w stopniu szeregowego,

3) równoważnik pieniężny za ubrania - na zasadach określonych przez Radę Ministrów, w drodze rozporządzenia,

4) bezpłatne zakwaterowanie - na zasadach określonych przez Radę Ministrów, w drodze rozporządzenia,

5) bezpłatnie środki ochrony indywidualnej oraz odzież i obuwie robocze - stosownie do norm obowiązujących u tego pracodawcy,

6) prawo do korzystania z urządzeń socjalnych - na zasadach określonych dla pracowników u tego pracodawcy,

7) bezpłatne środki higieny osobistej - na zasadach określonych dla pracowników u tego pracodawcy,

8) bezpłatnie posiłki profilaktyczne oraz napoje - na zasadach określonych dla pracowników u tego pracodawcy.

2. Poborowym odbywającym służbę zastępczą przysługuje w okresie służby urlop wypoczynkowy w wymiarze jeden dzień roboczy za jeden miesiąc służby.

3. Równoważnik pieniężny za wyżywienie nie przysługuje za czas nie usprawiedliwionej nieobecności w pracy.

4. Minister Pracy i Polityki Socjalnej, w porozumieniu z Ministrem Finansów, w drodze rozporządzenia, określa wysokość równoważników pieniężnych za wyżywienie i za ubranie oraz wysokość świadczenia pieniężnego, o których mowa w ust.1 pkt. 1-3.

5. Poborowym odbywającym służbę zastępczą przysługuje prawo do bezpłatnego korzystania ze świadczeń publicznych zakładów opieki zdrowotnej na zasadach oraz w zakresie i trybie określonym przez Ministrów Pracy i Polityki Socjalne oraz Zdrowia i Opieki Społecznej, w drodze rozporządzenia.

6. Poborowi odbywający służbę zastępczą mogą otrzymać również inne świadczenia określone przez Radę Ministrów, w drodze rozporządzenia.

Art. 9.

1. Poborowi odbywający służbę zastępczą nie pozostają w stosunku pracy z pracodawcę, u którego odbywają tę służbę.

2. Do poborowych odbywających służbę zastępczą stosuje się odpowiednio przepisy prawa pracy o obowiązkach pracodawcy, obowiązkach pracownika, nagrodach i wyróżnieniach, odpowiedzialności porządkowej pracowników, o odpowiedzialności materialnej pracownika, czasie pracy oraz bezpieczeństwie i higienie pracy.

3. Poborowi odbywający służbę zastępczą nie mogą pełnić funkcji kierowniczych i nie mogą być kierowani na stanowiska samodzielne.

Art. 10.

1. Na czas odbywania służby zastępczej ulega zawieszeniu członkostwo poborowych w związkach zawodowych, których byli członkami w dniu skierowania do tej służby. Poborowi odbywający służbę zastępczą mogą zrzeszać się i brać udział w działalności tylko związków zawodowych istniejących u

pracodawcy, u którego odbywają służbę. Poborowi nie mogą pełnić funkcji związkowych.

2. Poborowi odbywający służbę zastępczą nie mogą brać udziału w strajkach, z wyjątkiem organizowanych przez związki zawodowe, których są członkami, albo gdy w strajku uczestniczą wszyscy pracownicy pracodawcy, u którego odbywają służbę.

Art. 11.

1. Poborowi odbywający służbę zastępczą są obowiązani uzyskać zezwolenie dyrektora wojewódzkiego urzędu pracy na wyjazd i pobyt za granicą, w trybie określonym, w drodze rozporządzenia, Ministra Pracy i Polityki Socjalnej.

Art. 12.

1. Poborowy, któremu przyznano służbę zastępczą, niezależnie od tego czy służbę tę już odbywa, może wystąpić do komisji, o której mowa w art.1 ust 1, z pisemnym wnioskiem o uchylenie orzeczenia o przyznaniu mu tej służby.

2. W przypadku, o którym mowa w ust. 1, komisja uchyla orzeczenie o przyznaniu służby zastępczej. Okresu odbytej służby zastępczej nie zalicza się w poczet trwania zasadniczej służby wojskowej.

3. Orzeczenie doręcza się poborowemu, dyrektorowi wojewódzkiego urzędu pracy i komendantowi wojskowej komendy uzupełnień .

4. Poborowego odbywającego służbę zastępczą, u którego w stanie zdrowia zaszły istotne zmiany, kieruje się do rejonowej lekarskiej komisji poborowej jeżeli pracodawca, u którego odbywa służbę, nie posiada stanowiska pracy odpowiadającego aktualnemu stanowi zdrowia poborowego.

Art. 13.

Poborowemu, który wykazuje się wysokim zdyscyplinowaniem i dobrymi wynikami w pracy, pracodawca może, w drodze wyróżnienia, przyznać premię miesięczną, na zasadach określonych dla pracowników danego pracodawcy.

Art. 14

1. Poborowego, który odbył służbę zastępczą, przenosi się do rezerwy wojskowy komendant uzupełnień .

2. W sprawach zwalniania ze służby zastępczej przed jej odbyciem stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące żołnierzy zasadniczej służby wojskowej.

3. Decyzje w sprawach, o których mowa w ust. 2, wydaje komendant wojskowej komendy uzupełnień, a wykonuje je dyrektor wojewódzkiego urzędu pracy za pośrednictwem pracodawca, u którego poborowy odbywa służbę zastępczą.

4. Poborowego zwolnionego ze służby zastępczej przed jej odbiciem bez przeniesienia do rezerwy kieruje się do odbycia pozostałego okresu tej służby, jeżeli nie zachodzą okoliczności uwzględniane przy udzielaniu odroczenia tej służby i na podstawie innych przepisów nie zostają on przeniesiony do rezerwy.

5. Okresu nie usprawiedliwionej nieobecności w pracy nie zalicza się do czasu trwania służby zastępczej. Pracodawca może jednak zaliczyć do okresu odbywania tej służby nie usprawiedliwioną nieobecność w wymiarze do trzech dni w ciągu całego okresu służby, jeżeli poborowy wykazał się następnie wysokim zdyscyplinowaniem i dobrymi wynikami w pracy.

Rozdział IV

Szczegółowe uprawnienia poborowych odbywających służbę zastępczą i ich rodzin

Art. 15

1. Poborowemu, który doznał uszczerbku na zdrowiu wskutek choroby zawodowej lub wypadku pozostającego w związku z odbywaniem służby zastępczej, a w razie jego śmierci członkom rodziny, przysługują świadczenia na zasadach i w trybie przewidzianym dla pracowników w przepisach o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych. Postępowanie w sprawie ustalenia okoliczności i przyczyn wypadku przeprowadza pracodawca, u którego poborowy odbywał służbę zastępczą.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do wypadków w drodze do miejsca lub z miejsca odbywania służby, z tym że świadczenia wypłaca Zakład Ubezpieczeń Społecznych.

3. W razie inwalidztwa lub śmierci poborowego spowodowanych przyczynami innymi niż wypadek lub choroba, o których mowa w ust. 1 i 2, przysługują świadczenia przewidziane w przepisach o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, z zastrzeżeniem ust. 4 i 5.

4. W razie inwalidztwa lub śmierci poborowego z przyczyn określonych w ust.3, przy ustalaniu prawa do renty inwalidzkiej lub rodzinnej oraz zasiłku pogrzebowego, nie stosuje się warunku posiadania wymaganego okresu zatrudnienia.

5. Podstawę wymiaru świadczeń, o których mowa w ust. 1-3, stanowi przeciętne wynagrodzenie otrzymywane przez pracowników wykonujących taką samą lub podobną pracę w ostatnim miesiącu, w którym poborowy odbywał służbę. W razie gdyby poborowy przed skierowaniem go do służby zastępczej uzyskiwał wynagrodzenie z tytułu zatrudnienia, za podstawę wymiaru świadczeń przyjmuje się, jeżeli jest korzystniejsze, to wynagrodzenie obliczone według zasad określonych w przepisach wymienionych w ust. 3.

6. Obowiązki przewidziane w przepisach wymienionych w ust. 3 ciążą na pracodawcy, u którego poborowy odbywał służbę zastępczą.

7. W razie śmierci poborowego odbywającego służbę zastępczą, członkom jego rodziny przysługują:

1) odprawa pośmiertna - na zasadach przewidzianych w przepisach prawa pracy,

2) zasiłek pogrzebowy - na zasadach określonych w przepisach, o których mowa w ust.3, przyznawany i wypłacany przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych.

Art. 16.

1. Okres odbywania służby zastępczej jest okresem składkowym w rozumieniu przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin.

2. W zakresie uprawnień osób odbywających służbę zastępczą i członków ich rodzin stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące szczegółowych uprawnień żołnierzy zasadniczej służby wojskowej i ich rodzin.

3. Decyzję w sprawie uznania poborowego za jedynego żywiciela rodziny i przyznania zasiłku dla członków jego rodziny wydaje dyrektor wojewódzkiego urzędu pracy - na wniosek poborowego lub uprawnionego członka rodziny.

4. Zasiłek, o którym mowa w ust. 3, wypłaca wójt lub burmistrz (prezydent miasta) właściwy ze względu na miejsce pobytu stałego poborowego lub pobytu czasowego trwającego ponad dwa miesiące.

5. Wydatki związane z realizacją szczególnych uprawnień, o których mowa w ust. 2, pokrywa się z budżetu Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej

Art.17.

1. Rada Ministrów, w drodze rozporządzenia, określa:

1) szczegółowe zasady postępowania, skład i tryb powoływania oraz terminy urzędowania komisji, o których mowa w art.1 ust.1 i art.2 ust. 4, a także zasady współdziałania komisji z terenowymi organami rządowej administracji ogólnej i specjalnej oraz organami samorządu terytorialnego,

2) tryb zawierania umów z pracodawcami oraz kierowania poborowych do służby zastępczej,

3) zasady udzielania urlopu wypoczynkowego i okolicznościowego szczegółowe zasady i tryb kierowania do odbycia pozostałego okresu służby zastępczej oraz zwalniania ze służby przed jej odbyciem,

4) właściwość organów w sprawach związanych ze służbą zastępczą oraz zasady finansowania świadczeń określonych w art.8 ust.1 pkt. 1-3,

5) szczegółowe zasady i tryb przenoszenia do rezerwy poborowych zwolnionych ze służby zastępczej przed jej odbyciem,

6) szczegółowe zasady wynagradzania oraz jego wysokość w przypadku, o którym mowa w art. 2 ust. 9,

7) tryb zwrotu organom samorządu terytorialnego wydatków poniesionych na wypłatę zasiłków, o których mowa w art. 16 ust. 4.

Rozdział V

Przepisy karne, przejściowe i końcowe

Art.19.

1. Do poborowych służby zastępczej stosuje się odpowiednio przepisy karne, dotyczące powszechnego obowiązku obrony.

2. W ustawie z dnia 21 listopada 1967 r. O powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1992 r., Nr 4, poz.54, poz. 254) wprowadza się następujące zmiany:

1) w art. 4 dodaje się ust. 4 w brzmieniu:

"4. Zasady i tryb odbywania służby zastępczej reguluje odrębna ustawa",

2) skreśla się *„ Dział VI Służba zastępcza".*

Art. 20.

1. Osoby odbywające służbę zastępczą w dniu wejścia w życie niniejszej ustawy odbywają ją do czasu zwolnienia na dotychczasowych zasadach.

2. Do spraw dotyczących służby zastępczej będących w toku w dniu wejścia w życie niniejszej ustawy stosuje się, aż do ich prawomocnego zakończenia w danej instancji, przepisy dotychczasowe.

Art. 21.

Do czasu wydania przepisów wykonawczych przewidzianych w niniejszej ustawie, nie dłużej jednak niż przez okres miesiąca od dnia jej wejścia w życie, zachowują moc przepisy dotychczasowe o ile nie są z nią sprzeczne.

Art. 22.

Ustawa wchodzi w życie z dniem . . . . . 199... roku.

WYKAZ AKTÓW PRAWNYCH

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz. U. Nr 78, poz. 483.
2. Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej. Dz. U. z 1992 r. Nr 4, poz. 16.
3. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 listopada 1992 r w sprawie służby zastępczej. Dz. U. Nr 85, poz. 429.
4. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 listopada 1992 r. w sprawie szczegółowych uprawnień żołnierzy i osób spełniających zastępczo obowiązek służby wojskowej oraz członków ich rodzin. Dz. U. Nr 85, poz. 430.
5. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 listopada 1992 r. w sprawie udzielania poborowym odroczeń czynnej służby wojskowej oraz udzielania zwolnienia żołnierzy ze służby przed jej odbyciem, a także uznawania poborowych za jednych żywicieli rodzin. Dz. U. Nr 85, poz. 341.
6. Zarządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 26 czerwca 1992 r. w sprawie ustalenia wzoru karty skierowania poborowego do służby zastępczej. MP. Nr 22, poz. 162.
7. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej w dniu 20 marca 1992 r. w sprawie wysokości równoważników pieniężnych za wyżywienie i ubranie oraz świadczenia pieniężnego wypłacanego poborowym odbywającym służbę zastępczą. Dz. U. Nr 31, poz. 133 i Dz. U. z 1998 r., Nr 29, poz.158.
8. Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancji wolności sumienia i wyznania. Dz. U. Nr 19, poz. 155.
9. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy. Dz. U. z 1996 r. Nr 24, poz. 110.
10. Ustawa z dnia 14 grudnia 1994 r. o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu. Dz. U. z 1997 r. Nr 25, poz. 128.
11. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 15 listopada 1995 r., w sprawie programów specjalnych przeciwdziałania bezrobociu. Dz. U. Nr 134, poz.661.
12. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 czerwca 1996 r. w sprawie określenia wykazu rejonów administracyjnych (gmin) uznanych za zagrożone szczególnie wysokim bezrobociem. Dz. U. Nr 71, poz.338.
13. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z 28 lutego 1997 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania pożyczek z Funduszu Pracy, wysokości stopy procentowej oraz warunków spłaty. Dz. U. Nr 25, poz.133.

14. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 28 lutego 1997 r. w sprawie szczegółowych zasad przyznawania świadczeń określonych w ustawie o zatrudnieniu .Dz. U. Nr 25, poz.134.
15. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 marca 1997 r. w sprawie określenia województw i gmin objętych zakresem działania rejonowych urzędów pracy, w których są stosowane szczególne instrumenty ekonomiczno-finansowe i inne preferencje w celu ograniczenie negatywnych skutków bezrobocia. Dz. U. Nr 31, poz.176.
16. Konwencja Nr 35 Międzynarodowej Organizacji Pracy z dnia 8 czerwca 1933 r. - ratyfikowana przez Polskę 30 lipca 1948 r. Dz. U. z 1949 r. Nr 31, poz. 223.
17. Konwencja Nr 29 Międzynarodowej Organizacji Pracy z dnia 28 czerwca 1930 r.,- ratyfikowana przez Polskę 23 czerwca 1958 r. Dz. U. z 1959 r., Nr 20, poz. 122.
18. Konwencja Nr 105 Międzynarodowej Organizacji Pracy z dnia 28 czerwca 1957 r. – ratyfikowana przez Polskę 23 czerwca 1958 r. Dz. U. z 1959 r. Nr 39, poz. 240.
19. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 16 grudnia 1969 r. ratyfikowany przez Polskę 3 marca 1977 r. Dz. U. z 1977 r. 38, poz. 167.
20. Rezolucja Nr 46 Komisji Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych z dnia 23 stycznia 1987 r. W: Prawo Międzynarodowe Publiczne. Wybór dokumentów, Lublin 1992.
21. Zalecenia Nr R (87)8 Komitetu Ministrów Rady Europy dla Krajów Członkowskich dotyczące odmowy odbycia obowiązkowej służby wojskowej ze względu na przekonania. Uchwalone na 406 posiedzeniu w dniu 9 kwietnia 1987 r., w Strassburgu.
22. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolnościach z dnia 2 października 1989 r. ratyfikowana przez Polskę 2 października 1992 r. Dz. U. Nr 85, poz. 427.
23. Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. W: Prawo Międzynarodowe Publiczne. Wybór dokumentów, Lublin 1992 r.
24. Uchwała Nr 01/75 Komitetu Obrony Kraju z dnia 17 kwietnia 1975 r. w sprawie gotowości obronnej Rzeczypospolitej Polskiej. Biuletyn KOK z 20 czerwca 1997 r. Nr 2, poz . 8.
25. Zarządzenie Nr 02/86 Przewodniczącego KOK i Prezesa Rady Ministrów w sprawie zadań związanych z osiąganiem podwyższonej i pełnej gotowości obronnej państwa. Dz. Urz. KOK z 1986 r. Nr 6, poz. 52.
26. Uchwała Nr 06/81 Komitetu Obrony Kraju z 24 sierpnia 1981 r. w sprawie ogólnych zasad wykonywania zadań w zakresie obronności w resortach. Biuletyn KOK z 20 czerwca 1997 r., Nr 2, poz. 9.
27. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 lutego 1995 r. w sprawie podstawowych problemów obronności państwa. MP Nr 8, poz. 109.

BIBLIOGRAFIA

Andruczyk H.: Rola i zadania organów władzy, administracji państwowej i samorządowej w zakresie organizacji zabezpieczenia materiałowo-technicznego mobilizacji gospodarki narodowej. AON, Warszawa 1994.

Babula J.: System mobilizacji sił zbrojnych. MON, Warszawa 1995.

Balcerowicz B.: Wchodząc do NATO , [w:] „ Polska Zbrojna" Nr 27 z 1997 r.

Balcerowicz B, Marczak J., Pawłowski J.: Problemy strategii obrony Polski. AON, Warszawa 1993.

Balcerowicz B.: Problem strategii obronnej państwa średniej wielkośc AON, Warszawa 1995

Beaufer A.: Wstęp do strategii. Strategia odstraszania. Warszawa 1988.

Bernabiuk P.: Unik, [w:] „Żołnierz Polski" Nr 6 z 1993 r.

Bezpieczeństwo narodowe Polski, geopolityczne i geoekonomiczne uwarunkowania. Pod red. E. Haliżaka. Wyd. Adam Marszałek, Toruń 1995.

Bezpieczeństwo, Naród i Partnerstwo. Raport z badań .Wojskowy Instytut Badań Socjologicznych MON, Warszawa 1996.

Białobrzeski T.: Nie chciane dziecko demokracji, [w:] „Gazeta Wyborcza" Nr 233 z 6 października 1992 r.

Bocheński J.M.: De Virtute Militari. Zarys etyki wojskowej. UJ, Kraków 1993.

Bocheński J.M.: O patriotyźmie. Warszawa 1989 .

Bodnar A.: Decyzje polityczne. Elementy teorii . Warszawa 1987.

Brock P.: A History of Pacyfism . Princeton-New Jersey 1972.

Chocha B.: Obrona terytorium kraju. Warszawa 1974.

Cieślarczyk M.: Psychospołeczne i organizacyjne elementy bezpieczeństwa i obronności. AON, Warszawa 1998.

Clausewitz C.: O wojnie. Warszawa 1958.

Conscientious Objection to Compulsory Military Service. Directorate of Human Rights, Strasbourg 1988.

Cook F.J.: Dzagannatha. Państwa wojny. Warszawa 1972.

Coste R.: Pacyfizm i słuszna obrona, [w:] „Consilium" Nr 1-10 z 1995 r.

Czachorowski L.: Francuzi cenią swoją armię. Rozmowa z B.Aussedatem [w:] „Żołnierz Polski" Nr 5 z 1991 r.

Czachorowski L.: Wojsko to także dom i rodzina. Rozmowa z T.Harrisem, [w:] „ Żołnierz Polski „ Nr 27-28 z 1991 r.

Dmochowski J.: Wietnam – wojna bez zwycięzców. Kraków 1991.

Dochodzenie Polski do członkostwa w Unii Europejskiej, [w:] Narodowa Strategia Integracji. Komitet Integracji Europejskiej. Warszawa 1996 .

Dokumenty nauki społecznej Kościoła. Oprac. M. Radwan i L. Dyczewski, Rzym - Lublin 1987.

Dworecki S., Stępak J.: Analiza wybranych zagrożeń bezpieczeństwa militarnego Polski, AON, Warszawa 1993.

Filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego. Pod red. R. Rosy. AON, Warszawa 1993.

Giermakowski L.: Conditions of the process of conversion in Polish economy, [w:] Conversion and transformation of science. European Humanities University Belarus, Mińsk 1997.

Giermakowski L.: Działalność gospodarczo-obronna, [w:] Funkcjonowanie systemu obronnego państwa w warunkach obowiązywania stanów wyższej konieczności Sztab Gen. WP, Warszawa 1996.

Giermakowski L.: Uprawnienia osób odbywających zastępczą służbę poborowych, [w:] „Służba Pracownicza" Nr 7-8 z 1995 r.

Giermakowski L.: Nauki ekonomiczne w świetle potrzeb gospodarczo-obronnych III Rzeczypospolitej Polskiej, [w:] Na drodze do integracji wojskowej myśli ekonomicznej. AON, Warszawa 1994.

Giermakowski L.: Infrastruktura techniczno - ekonomiczna gospodarki narodowej w potencjale gospodarczo-obronnym kraju, AON, Warszawa 1994.

Giermakowski L.: Menschlicher Faktor im Restrukturierungs und Umwandlungsprozess der Polnischen Rustungsindustrie, Europa Haus, Marienberg 1993.

Giermakowski L.: Przemysł w potencjale ekonomiczno-obronnym kraju, AON, Warszawa 1992.

Gospodarka obronna w warunkach transformacji systemowej. Centralny Urząd Planowania, Warszawa 1996.

Górecki W. : Uzupełnianie sił zbrojnych w czasie wojny. AON, Warszawa 1993.

Grabowski J.: Wolą więzienie niż wojsko, [w:] „Gazeta Wyborcza" Nr 247 z 1992 r.

Greniuk F.: Obiekcje sumienia w sprawie służby wojskowej. Ujęcie historyczno-moralne. Niepokalanów 1993.

Grzegorczyk A.: Działania pokojowe a postawy etyczne, [w:] „Studia Philosophiae Christianae" Nr 1 z 1989 r.

Guziewicz E.: Administracyjno-prawne zagadnienia zastępczych form służby wojskowej. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1992.

Henzler M. : Mniejsi, zwarci, gotowi, [w:] Polityka Nr 17 z 1997 r.

Hoffner J.: Chrześcijańska nauka społeczna . Kraków 1992.

Hudzik H.: Służba zastępcza pozamilitarną służbą wojskową . Problemy prawne i socjologiczne. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 1997.

Informacja o stanie realizacji uchwały Sejmu RP z dnia 16 lutego 1995 r. w sprawie podstawowych problemów obronności państwa. Oprac. Sztabu Gen. WP. Warszawa, czerwiec 1995.

Jacobs A., Zeijen H.: European Labour Law and Social Policy. Tilburg 1993.

Jan Paweł II .: Pokój rodzi się z serca nowego. Orędzie na XVII Światowy Dzień Pokoju, Rzym-Lublin 1987 r.

Jan XXIII.: Encyklika „Pacem in terris" tekst [w:] Dokumenty nauki społecznej Kościoła, cz. I, Rzym-Lublin 1987.

Jurczyk B.: Obiekcje sumienia, jako podstawa odmowy służby wojskowej, [w:] Schowaj miecz. Głos sumienia w sprawie służby wojskowej. Pod red. : W. Koca, Niepokalanów 1993.

Kaczmarek J.: Bezpieczeństwo europejskie. Zeszyt Naukowy Nr 3 /24/.AON, Warszawa 1996.

Kamiński T.: Kościół i wojsko, [w:] "Nowe Życie" Nr 9 z 1993 r. . Dolnośląskie Pismo Katolickie.

Kamiński T.: Odmowa służby wojskowej jako problem etyczny. Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1994.

Kaufmann F.: Sicherheit als soziologisches und socialpolitisches Problem. Stuttgart 1970.

Klose A.: Katolicka nauka społeczna. Warszawa 1992.

Kondziela J.: Pokój w nauce Kościoła. KUL, Lublin 1992.

Konstytucja 3 Maja 1791 r. Ossolineum, Wrocław 1991.

Kowal R.: Prawie co drugi poborowy skierowany do służby zastępczej otrzymał pracę, [w:] „ Polska Zbrojna" Nr 19 z 1997 r.

Koziej S. , Wołkowicz F.: Podstawowe założenia obronności Rzeczypospolitej Polskiej. AON , Warszawa 1994.

Krucina J.: Dobro wspólne. Teoria i jej zastosowanie. Wrocław 1972 .

Krzyżanowski A.: Chrześcijańska moralność polityczna. Warszawa 1993 .

Kunikowski J.: Problemy bezpieczeństwa, wojny i pokoju. Zeszyt Naukowy Nr 2(23).AON, Warszawa 1996.

Kulczycki R.: Globalny system, [w:] „Polska Zbrojna" Nr 34 z 1997 r.

Lang W.: Sprawiedliwość społeczna i nieposłuszeństwo obywatelskie w doktrynie politycznej USA . Warszawa 1984.

Lazari-Pawłowska I.: Etyka Ganhiego, Warszawa 1965.

Leksykon rynku pracy. Wyd. Krajowy Urząd Pracy, Warszawa 1997.

Leksykon PWN, Warszawa 1972.

Leśniak K.: Arystoteles, Warszawa 1989 .

Lipiński P.: Podanie o pacyfizm, [w:] „Na przełaj" Nr 12 z 1991 r.

Łepkowski W.:Podstawy strategii wojskowej. AON, Warszawa 1993.

Maciejewski R.,Stefański J.: Armia Brytyjska [w:] „Żołnierz Polski" Nr 25 z 1991r.

Majka J.: Filozofia społeczna. Wrocław 1982.

Malendowski W.: Europejskie bezpieczeństwo zbiorowe w polskiej polityce zagranicznej. Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań 1993.

Max Weber : Moralność i Polityka .Warszawa 1991.

Mała Encyklopedia Wojskowa . Tom. I-III. Wyd. MON. Warszawa 1971.

Małecki S.: Skini w teatrze, [w:] „ Rzeczpospolita „ Nr 302 z 1996 r

MarczakJ. ,Pawłowski J.: O obronie militarnej Polski przełomu XX i XXI wieku. Warszawa 1995.

Mellibruda L.: Psychologiczne aspekty zarządzania zespołami ludzkimi, [w:] Biuletyn Służby Cywilnej Nr 4 z 1997 r.

Metody badań socjologicznych. Pod red. S. Nowaka. Warszawa 1985.

Michalczak A.: Wojsko w systemach politycznych rozwiniętych państw kapitalistycznych. Warszawa 1995.

Michlik M.: Armia. Zawód. Moralność. Problemy etyki zawodu wojskowego. Warszawa 1986

Minkowska J.: Zastępcza służba wojskowa w Polsce i państwach NATO. AON,Warszawa 1998.

Minkowska J.: Social and Ekonomic Revival Through Demilitarisation . NACC symposium on the possibilities of harmanizing . European Humanities University . Belarus, Mińsk 1997.

Minkowska J.: Służba zastępcza, [w:] „ Służba Pracownicza " Nr 4 z 1996 r.

Minkowska J.: Poradnik dla organów zatrudnienia i służb pracowniczych zakładów pracy, w których odbywana jest służba zastępcza. Wyd. MPiPS, Warszawa 1993.

Minkowska J. : Służba zastępcza pozamilitarną formą służby wojskowej. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1991.

Młodzież polska wobec spraw bezpieczeństwa, obronności i służby wojskowej. Raport z badań Wojskowego Instytutu Badań Socjologicznych MON. Warszawa, lipiec 1995 r.

Nagórny J.: Obiekcje sumienia w sprawie służby wojskowej. Spojrzenie biblisty i teologa moralisty. Niepokalanów 1993.

Nalaskowski K.: Służba zastępcza nie może być traktowana w represji, [w:] „Polska Zbrojna" Nr 32 z września 1996 r.

Nobel J.: The Coming of Age of Peace Research. Studies in the Development of a Discipline . Groningen 1991.

Nossowski Z.: Bez prawa do odmowy? [w:] „Tygodnik Powszechny " Nr 1 z 1993 r.

Nowak J.: OBWE - między oczekiwaniami a rzeczywistością (w XX - lecie istnienia), [w:] Sprawy Międzynarodowe ISP PAN, Warszawa 1995r.

Nowak-Jeziorański J.: Czy NATO zapewni Polsce bezpieczeństwo? [w:] Rzeczpospolita Nr 58 z 1998 r.

Nowy ład w Polsce i w Europie. Pod red. M. Matey. Wydawnictwo Naukowe "Scholar". Warszawa 1997.

Nóżko J.: Czy Polska będzie producentem, czy tylko konsumentem bezpieczeństwa? [w:] „ Rzeczpospolita " Nr 64 z 17 marca 1998 r.

Olejnik S.: Dar. Wezwanie. Odpowiedź. Teologia moralna. Wartościowanie moralne. Warszawa 1988.

Ossowska M.: Normy moralne. Próba systematyzacji. Warszawa 1970.

Ossowski S.: O ojczyźnie i narodzie. Warszawa 1984.

Peace and Conflict Issues after the Cold War. UNESCO Studies on Peace and Conflict. Paris 1992.

Perz Z.: Problematyka walki zbrojnej na Soborze Watykańskim II, [w:] „Chrześcijanin w Świecie" Nr 11 z 1987 r .

Ph.de la Chapelle.: Katolicyzm a prawa człowieka. Londyn 1973.

Pius XII.: O bezpieczeństwie i doskonaleniu pokoju .Orędzie radiowe na Boże Narodzenie 1948 r., [w:] Rajecki R.: Stolica Apostolska wobec rozbrojenia. Warszawa 1989 r.

Piwowarczyk J.: Katolicka etyka społeczna. Londyn 1960.

Piwowarczyk J.: Wobec nowego czasu. Kraków 1985.

Płaczek J.: Wydatki wojskowe na tle rozwoju społeczno-gospodarczego Polski. AON, Warszawa 1995.

Polityka bezpieczeństwa i strategia obronna Rzeczypospolitej Polskiej. Dokument przyjęty przez Komitet Obrony Kraju 2 listopada 1992 r.

Polska - NATO. Wprowadzenie i wybór dokumentów 1990-1997. Pod red. J. Stefanowicza. PAN, Warszawa 1998.

Prokop P.: Powołanie , [w:] „Polityka " Nr 3 z 1993 r.

Racja stanu w dobie transformacji ładu europejskiego. Implikacje dla Polski. Pod red. J. Stefanowicza i I. Grabowskiej-Lipińskiej. Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Warszawa 1995.

Rawski A.: Wszyscy czy niektórzy [w:] „ Polska Zbrojna" Nr 19 z 1997 r.

Ratajczyk L.: Historia wojskowości, Warszawa 1980.

Religijność Polaków. Pod red. G. Zdaniewicza. GUS Warszawa 1997.

Rocznik Statystyczny. GUS, *Warszawa 1997 r.*

Salij J.: Problem odmowy służby wojskowej na Soborze Watykańskim II, [w:] „Więź" Nr 7-8 z 1987 r.

Sevcik P.: Postępowanie przy odmowie służby wojskowej i zasady równości wobec prawa . Uniwersytet Karola, Praga 1996.

Sienkiewicz P.: Systemowe badania nad bezpieczeństwem narodowym. Zeszyt Naukowy Nr 1(2). AON, Warszawa 1991.

Sikorski H.: Przyszła wojna. Warszawa 1984.

Siły Zbrojne RP - Informator Ilustrowany . Wyd. Biuro Pracy i Informacji MON, Warszawa, listopad 1997 .

Skowroński A.:System motywacyjny determinantem efektywnego funkcjonowania sił zbrojnych. AON, Warszawa 1995.

Slessor I.: Strategia Zachodu. Warszawa 1978.

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego. AON , Warszawa 1996.

Służba zastępcza na Zachodzie , [w:] „Żołnierz Polski „ Nr 14 z 1988 r.

Sobór Watykański II. Konstytucja Duszpasterska o kościele w Świecie Współczesnym,[w:] „ Gaudium et spes " Nr 26 z 1987 r.

Społeczeństwo polskie w latach 1989-1996. Zagadnienia polityki społecznej. Pod red. A. Rajkiewicza. Fundacja im. Friedricha Eberta. Warszawa 1997.

Staciwa Cz., Wojtyłowicz M.: Zasadnicza służba wojskowa – ważne ogniwo edukacji politycznej młodzieży. Warszawa 1987.

Stan świadomości polityczno-obronnej młodzieży. Formy, metody jej kształtowania oraz rozwijania postaw młodego pokolenia. Materiał MON na posiedzenie Komitetu Spraw Obronnych Rady Ministrów w dniu 17 listopada 1995 r.

Stankiewicz W., Giermakowski L.: Kilka uwag o bilansie nakładów i wyników polityki obronnej Polski w okresie 1989-1995. Bielarus 1995.

Stankiewicz W.: Ekonomika wojenna. Warszawa 1981.

Stany wyższej konieczności państwa oraz zadania organów władzy i administracji państwowej w tym zakresie. Pod red. S. Kozieja. AON , Warszawa 1996.

Staszewski W.: Służba zastępcza na żądanie, [w:] „Gazeta Wyborcza" Nr 171 z 5 lipca 1992 r.

Stefański J, Maciejewski.: Siły Zbrojne Republiki Włoskiej [w:] „Żołnierz Polski„ Nr 49-50 z 1991 r.

Stefański J.: Armia Niemiecka, [w:] „ Żołnierz Polski" Nr 27-28 z 1991 r.

Stempińska J. i Waszczykowski W.: Międzynarodowe uwarunkowania bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej. AON, Warszawa 1996.

Stocki R.: Zaszczytny obowiązek. Warszawa 1991.

Styczeń T.: Wprowadzenie do etyki. Lublin 1993.

Sutor B.: Etyka polityczna. Ujęcie całościowe na gruncie chrześcijańskiej nauki społecznej. Wyd. Fundacji ATK, Warszawa 1994.

Symonides J.: Międzynarodowa Ochrona Praw Człowieka . Warszawa 1987.

System obrony terytorialnej III Rzeczypospolitej Polskiej, [w:] Zeszyt Naukowy Nr 1(30)A , AON ,Warszawa 1998.

Szewczyk J.: Wojsko jako zbiorowość społeczna, [w:] Wojsko w systemie politycznym państwa. Praca zbiorowa . Warszawa 1987.

Szostek J.: Dylemat żołnierza: Chronić życia jednych, zabijając innych, [w:] Schowaj miecz. Głos sumienia w sprawie służby wojskowej. Pod red. S.Napiórkowskiego i T. Koca, Niepokalanów 1993.

Sztchmiller R.: Katolik a zastępcza służba wojskowa, [w:] „Więź " Nr 6 z 1993 r.

Ściborek Z.: Rozważania o obronie. Wyd. Bellona, Warszawa 1993.

Tarczyński M.: Od stanowego do narodowego obowiązku obrony ojczyzny „Żołnierz Polski" Nr 18 z 1991 r.

Teodorowicz I., Bułka W.: Planowanie obronne w RP. AON, Warszawa 1994.

The Professional and Political Context of Security Studies, [w:] Arms Control- London, August 1993 r.

Tomczak S.: Uruchamianie i kierowanie procesem podwyższania gotowości obronnej państwa, [w:] „Myśl Wojskowa " Nr 2 z 1994 r.

W czyim przede wszystkim interesie jest wstąpienie Polski do NATO? [w:] Raport z badań Wojskowego Instytutu Badań Socjologicznych i Centrum Badań Opinii Społecznej. Warszawa, czerwiec 1997 r.

Weil E.: Moralność jednostki, Warszawa 1993.

Weiss M.: Recht der Arbeit . Europa-Haus, Marienberg Arbeitchefte 1996.

Wiatr J.: Armia i społeczeństwo. Warszawa 1960.

Winowski L.: Stosunek chrześcijan pierwszych wieków do wojny. Lublin 1947.

Wojtyła K.: Osoba i czyn, [w:] „Studia Philsophie Christianae" Nr 1 z 1989 r.

Wołkiewicz F.: Podstawowe problemy gotowości obronnej. AON, Warszawa 1994.

Wood A.: North - South Trade, Employment and Inequality . Oxford 1996.

Wróblewski R.: Wprowadzenie do strategii wojskowej . Warszawa 1998.

Wróblewski R.: Elementy teoretyczne planowania strategicznego obrony narodowej. AON, Warszawa 1992.

Wyszczelski L.: Zarys powszechnej myśli wojskowej. WAP, Warszawa 1986.

Założenia polskiej polityki bezpieczeństwa. KOK, Warszawa 1992.

Zieliński J.: Pochodzenie i istota wojen i wojska. Uniwersytet Łódzki 1985.

Znamierowski Cz.: Szkoła prawa. Rozważania o państwie. Warszawa 1988.

Zubek J.: Doktryny militarne. AON, Warszawa 1992.

Żukrowska K.: Szerokie otwarcie. Polska w aktywnym otoczeniu międzynarodowym. Warszawa 1994.

BIBLIOTEKA ... Akademii ... I 58027